

✓
70/69b

33

B
K
B

200

Dissertationes philologicae Halenses. 8, 2.

AUGUSTUS NEBE:

DE MYSTERIORUM ELEUSINIORUM
TEMPORE ET ADMINISTRATIONE
PUBLICA.

[Halis Saxonum]

1887

De mysteriis Eleusiniis quae olim composuerunt cum alii tum Hicesius¹⁾ et Melanthius²⁾ quia aetatem non tulerunt, si quis mysteria illa sanctissima tractare vellet, fieri non potuit, quin materiam per omnes antiquitatis partes latissime fusam indagaret, disposeret, coniungeret. Quod negotium exoptatum illud quidem sed per se molestissimum eo maioribus implicatum erat difficultatibus, quod grammatici fere soli illam praebuerunt silvam, quos persaepe errare, hariolari, commenta proferre, denique τὰ πλεῖστα ἀποφανομένους ὀλίγιστα εἰδέναι vix est quod dicam, neque iam reclusi erant inscriptionum uberrimi fontes ac limpidissimi. Quare quid mirum I. Meursium³⁾, qui primus illud periclitatus est plenum opus aleae, ut monumentum exegit, quod miremur propter industriam diligentiam, eruditionem acumen, haud sane indignum, ita neutiquam pertractasse quaestionem et protulisse omnibus numeris absoluta? Inter eos autem, qui post Meursium coeptam pertexere telam studuerunt, Sainte-Croix⁴⁾ haud dubie primum tenet locum non tam propter ipsius operis pretium quam propter eam, qua nimis diu floruit, auctoritatem; etenim pro Francogallorum more ingenioso sed qui libentius indulgentiusque modum excedat verseturque in vanis illis phantasmatum regionibus, ἀεροβατεῖ nisi infirma claudicantium fulcra, ut iocer cum Godofredo Hermann, nil sibi praesto esse oblitus. Nihilominus quam sic effecit cum ceterorum mysterio-

1) Müller, frg. h. gr. IV p. 429. περὶ μυστηρίων.

2) l. c. IV, 444. περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίνι μυστηρίων. — Menander ille, quem de mysteriis scripsisse ferunt, numquam omnino fuit, sed coniectura natus est inepta, qua ex cod. Ven. schol. Arist. av. 1073 Μέλαν δὲ eliciebatur Μέναρδος δὲ, immo Μελάν(θιος) δὲ intellegendum est.

3) Eleusinia, Lugd. Bat. 1619.

4) Recherches historiques et critiques sur les mystères du paganisme 1784; sec. éd. par Silvestre de Sacy, Par. 1817.

rum tum Eleusiniorum imago specie quadam ac splendore allectos omnium aliquamdiu tenuit animos, donec Ch. A. Lobeck¹⁾, qua erat doctrina sagacitateque ornatus, „cum priorum errores per omnes ambages et latebras persequendas et exagitandas sibi putasset, horum quidem eam stragem fecit, ut hic Aglaophami liber intellegentiae ut mirifice errantis ita falsa redarguentis et pervincentis monumentum quoddam et quasi tropaeum splendidissimum exstet.“ At Tenedia securi — liceat enim Ciceronis verbis uti — cum omnia praecideret et liberius interdum procederet, mysteriis omnem ademit non solum sucum et sanguinem sed etiam colorem et speciem pristinam, reliquitque truncum miserimum, cui novum iniecissem vigorem eos qui novissimis temporibus hanc retractarent quaestionem cave credas. Immo neque O. Muellero²⁾ aut L. Prellero³⁾, cum de Eleusiniis componerent titulos encyclopaediis inserendos instituti operis cancellis nimis arcte circumscriptis, neque A. Mommseno⁴⁾ — nam ceteros, quamvis multi sint qui praeter illos attigerint mysteria, missos facere iuvat — ut rem absolverent contigit; et omnino qui tantum velit exantlare onus, ei strenue per totam vitam est agendum priusquam ab imis denuo fundamentis aliquid exaedificare audeat. Nec meos ego huic labori pares duxi humeros etiamnunc tenues et eum subire insuetos, sed duo mihi selegi capita singularia, quae pro virili parte absolvam quaeque tractata subsidia spero fore eis, qui totam aliquando redintegrabunt opus, quaestiones dico de Eleusiniorum tempore et administratione publica. Quae quoniam ad externas cultus Eleusinii spectant rationes neque in vagis positae sunt coniecturis vanisque commentis, sed vel maxime monumentis nitantur lapidibus incisis⁵⁾, haud ita difficiles videantur cuipiam neque tamen flocci sunt pendendae. De altera enim quaestione adhuc sub iudice

¹⁾ Aglaophamus sive de theologiae mysticae Graecorum causis libri tres. Regim. 1829.

²⁾ Allgemeine Encycl. von Ersch und Gruber I, 33 p. 268 sqq. = O. Müller, kl. deut. schr. II, 242 sqq. — „A. E.“

³⁾ Pauly, Real-Encycl III, 83 sqq. — „R. E.“

⁴⁾ Heortologie. Lpz. 1864. — „Mommsen.“

⁵⁾ quorum quae in Dittenbergeri Sylloge inser. Graec. exstant commodum duxi locum indicare (= „Dittbg.“).

lis est, cum quot eam ingressi sunt viri eruditi, tot prolatar invenias opiniones diversas, quas ad unam omnes falsas esse et ineptas si probavero, haud scio an effecisse aliquid videas, etiamsi novam proferre rationem non ausim, de altera autem tantum abest ut crambem renovem, ut nunc primum tractetur; neque enim prius tractari potuit cum aliqua probabilitatis specie, quoniam nuperrime in lucem prodierunt rationes magistratum delubri Eleusinii Cephisophonte archonte ol. 112, 4 (329/8 a. Chr. n.) redditae¹⁾, quibus in hac quaestionis parte utimur adminiculis gravissimis. Sunt sane etiamnunc haud ita pauca, quae in occulto abdita delitescunt neque ego is sum, qui haec omnia restituere coner, sed fore spero, ut singula quaedam instituta paulo clarius e tenebris emergant.

¹⁾ „Rat. El.“, quae publici iuris factae sunt a Chr. Tsunta *Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 1, 1883 p. 118 sqq., col. I et II exstant etiam in C. I. A. II, 2 p. 516 sqq., no. 834b.

Pars prior.

I. Mysteriorum Eleusiniorum historia adumbrata.

In lubrica illa de Eleusiniorum tempore quaestione et doctorum hominum mirum quanta dissensione ante omnia id studendum videtur, ut fundamenta iaciamus quam firmissima. Quod ut efficiatur, haud alienum puto a re, mysteriorum Eleusiniorum historiam lineamentis quamvis brevibus circumscribere. Nam tum demum cum constat, quomodo eorum cultus, celebratio, auctoritas immutata sint per saeculorum decursum, recte diiudicari potest, quae ineunda sit ratio disputationi nostrae, quidque tribuendum singulis auctoribus testimoniisque, quibus si confusis uteremur, nihil certe efficeremus, quia utique non eiusdem omnia farinae sunt.

De mysteriorum origine tot et tam diversae circumferuntur fabulae¹⁾, vix ut certi quicquam ex iis elicere possis, id tantum apparere videtur fuisse tempus, quo Cereris et Proserpinae cultus Eleusine idem erat atque in ceteris Graeciae urbibus eaeque colerentur ut *θεσμοφόροι*, neque prius adiuncta esse mysteria quam ad cultiorem homines progressi essent humanitatem, quippe quorum vis et argumentum praecipuum versaretur in immortalitatis spe excitanda et fovenda. Accedit ad hoc argumentum ex rerum natura depromptum aliud, quod Nisseni²⁾ debetur ingenio, qui idem probavit ex templi Eleusinii situ. Coniunctum vero fuisse cum deabus chthoniis in antiquissimis illis misteriis Plutonium, non Iacchum si non constat, attamen admodum est probabile³⁾; quae cum ita sint, etiam ritus minime respondisse

¹⁾ Preller, R. E. 86 sqq. 92 sqq.

²⁾ Ueber Tempelorientierung. Rh. Mus. XXXX, 1885 p. 346 sq.

³⁾ Cf. quae disputavit Foucart in commentatione eruditionis plena: „le culte de Pluton dans la religion Éleusiniennne“ in Bull. de corr. hell. VII, 1883 p. 397 sqq.; Preller, Dem. et Per. p. 389 sqq.; A. Mommsen, Heort. p. 64 sqq.; G. Busolt, griech. Gesch. I p. 421 sqq.

ei quae postea invaluit rationi, sponte patet. Utebatur autem tum Eleusiniorum urbs suis ipsius legibus institutisque nondum subacta Atheniensium imperio regesque ipsi sacerdotum munere fungebantur: quapropter hierophantae postea sublata regum potestate splendorem tamen speciemque servabant, pristinae dignitatis vestigia quaedam satis perspicua.¹⁾ Neque enim fieri potuit, ut resisterent diu vicinae urbis opibus magis magisque auctis; et habet sane quandam historiae speciem celeberrimum illud inter Eumolpum Erechtheumque bellum quamvis fabularum multitudine paene oppressam²⁾, nec est cur dubitemus, quin re vera bello peracto ita coaluerint in unam civitatem Athenae et Eleusis, ut concederentur Eleusiniis cum alia privilegia³⁾ tum sacerdotia mysteriorum utrique urbi iam communium futurorum, summa administratio moderatioque et urbis et cultus Atheniensium reipublicae traderetur.⁴⁾ Qua consociatione factum est, ut magnopere effloresceret sanctissima mysteriorum religio Cererisque Eleusinae cultus Atheniensium opibus crescentibus paulatim ad alia Graeciae Asiaeque oppida propagaretur, neque vero illius belli tempus certius definiri potest, quamvis haud ita multum ante Solonis aetatem gestum id esse non recte statuuisse videantur et Grote (tr. Fischer III p. 25) et A. Mommsen (Heort. p. 63), contra quos magnopere gaudeo, quod Boeckhii et O. Muelleri stat auctoritas, argumento gravissimo confirmata. Constat enim priusquam magna illa Ionum colonia deduceretur, Eleusiniorum sacra iam probata esse omnibus Atheniensibus publiceque recepta. (Strabo XIV, 1, 3. A. E. 274). Nec minus est dubium, quo factum sit tempore, ut peregrini quoque initiarentur, nam fuisse tempus, quo non participes essent nisi Athenienses cives, recte si quid video et inde efficitur, quod Herculem initiatum ferunt per adoptionem (Ister fr. 20. Müll. fr. hist. Gr. 421 et Apollod. XI, 5, 12) et ex proverbio admodum vulgato

¹⁾ R. Schoell, die Speisung im Prytaneum. Herm. VI, 1872 p. 17.

²⁾ Lobeckii epimetrum I p. 205 sqq.

³⁾ W. v. Wilamowitz-Möllendorff, Phil. Untersuch. I p. 126 sqq. et 277. Foucart, Bull. de corr. hell. IV, 1880, p. 233 sq. W. Dittenberger Herm. XX, 1885, p. 30. G. Busolt, griech. Gesch. I p. 420.

⁴⁾ H. Sauppe, Attica et Eleusinia, Göttg. ind. lect. 1880 p. 8 sq. Dittenberger l. c. p. 9.

(Zenob. II, 26): Ἀττικοὶ τὰ Ἐλευσίνια ὅταν καθ' ἑαυτοὺς συλλέγοντες τινὲς πράττωσι τι.¹⁾

Paulo fortiore gradu incedere licet inde ab Solonis temporibus. Constat enim Epimenidis statuam exstitisse ad templum Eleusinium sub arce situm²⁾ (Paus. I, 14, 3) et Solonis legibus praescriptum fuisse, ut peractis Eleusiniis senatus haberetur in Eleusinio urbano. (Andoc. de myst. 111.) Quibus coniunctis testimoniis nescio an recte possit colligi, tum totum Eleusiniorum cultum redactum esse in novam formam certisque circumscriptum legibus, quod vel optime quadrat ad universam illius aetatis indolem, quae fervidissimo rerum divinarum emendandarum instincta erat studio.³⁾ Atque illam, quae tum constituta est, Eleusiniorum rationem non ita multum abhorruisse putaverim ab vulgata posteriorum aetatum. Id quidem certe apparet ex Herodoti de pugna Salaminia narratione (VIII, 65), quinti saeculi initio magna cum mystarum frequentia celeberrimam illam Iacchi

¹⁾ Nitzsch, de Eleusiniorum ratione publica. Kiel ind. lect. 1843.

²⁾ Sanequam plerumque referri Pausaniae verba non ignoro ad templum Agraeum (A. Mommsen, Heort. pp. 52. 63. 377; E. Curtius, Gr. Gesch. I⁵, 311. 664; Ribbeck, Anfänge des Dionysoscultus in Attica, Kiel 1869 p. 17; Schultess, de Epimenide Crete, Göttg. 1877, p. 32), quod num omnino exstiterit, dubium est, cum nusquam eius fiat mentio aut apud scriptores aut in titulis; nam Pausaniam spectare Eleusinium Ungeris disputatione sagacissima (Sitzungsber. der Münchener Akad. 1874 p. 288 et Phil. Anz. IX, 1878 p. 26; cf. etiam Gerhard, Rh. Mus. XVIII, 1863, p. 300) effectum puto, quoniam unde hauserit Schultess nescio illud: templi illius (Agraei) statuaeque Epimenideae locus nunc etiam conspicitur. Neque vero statuam illam sacram fuisse Epimenidis herois Attici, qui primus boves aratro iunxisse credebatur confundebaturque postea cum Buzyga, eidem viro docto (cf. etiam G. Loeschke, die Enneakrunosepisode bei Pausanias, Dorpat 1883 p. 26) concedere possum priusquam argumentis firmis Pausaniam errasse constet. Cuius ex verbis plus aequo collegisse nunc in propatulo est et Mommsenum Ribbeckiumque, qui Epimenidem minorum mysteriorum auctorem fuisse fingerent, quorum originem ad eam potius aetatem referendam putaverim cum O. Böttichero, Phil. Suppl. III, 320, qua Eleusis subacta est Atheniensibus, et Strubium, Studien p. 52, K. Franckium, de hymni in Cererem homer. compos., Kiel 1881, qui primum eum Eleusinia sacra cum rebus Atheniensium coniunxisse arbitratur.

³⁾ Haud ita multum differt Wilamowitzii sententia, cf. Homer. Untersuch. 1884 p. 209.

pompam deductam esse quotannis Athenis Eleusinem eodem quo postea die. Nec mirum, illa victoria, quam vel maxime deberi Iacchi auxilio fama increbuit (cf. Herod. l. c. cum interpr.) nihil antiquius fuisse ad mysteriorum auctoritatem et stabiliendam et ceteris commendandam Graecis, quamquam artissimam illam templi Eleusinii Delphicique consociationem amicitiamque etiam ad hanc rem multum valuisse in propatulo est. (Dittbg. 13, 5, 26, 34; C. I. A. II, 948, 3. 949, 4. 950, 6; Isocr. IV, 31; Demon apud Athenaeum III p. 96 d; Aristid. I, p. 168 (Dind.); Preller, Dem. et Per. 295).

Cuius rei testimonium haud spernendum praebet vetustissimum illud Atticarum inscriptionum exemplar (C. I. A. I, 1 cf. IV p. 3 sq. [Dittbg. 384]), quo cum alia decreta continentur paulo post pugnam Salaminiam facta¹⁾ „de templi Eleusinii sacris ceterisque rebus omnibus, quae ad cultum eius pertinent, administrandis atque ordinandis“ tum de feriarum Eleusinarum sacris indutiis praecepta. Neque vero eam decreti fuisse causam statuerim, quae Sauppio videbatur p. 11, intermissam esse nonnullos per annos totam sollemnitatem, quae ut denuo restitueretur, populo curae fuisset, cum neque ex tituli verbis nimis mutilatis neque ex aetatis illius indole nec belli deceleënsis comparatione, quam vir ille doctus instituit²⁾, hanc probare possis opinionem, immo cum „in universum agi de civitatum earum iuribus officiisque facile perspiciatur, quae templi Eleusinii festorum caerimoniarumque participes esse voluissent“ (Kirchhoff, C. I. A. IV p. 4)³⁾, nulli alii rei deberi hoc decretum coniciendum erit nisi dilatato Atheniensium imperio atque mysteriorum religioni iam a multis civitatibus exteris sociorum potissimum pie

¹⁾ Sauppil enim opinioni (de inscriptione El. ind. schol., Göttg. 1861/62 p. 10) non nisi post indutias triginta annorum cum Lacedaemoniis pactas sanciri potuisse illas constitutiones refragatur litterarum forma; fortasse tum decretum factum est, cum templum post pugnam Plataensem incensum (Herod. IX, 63) instauraretur quam ornatissime.

²⁾ p. 11; at ne tum quidem sacra Eleusinia prorsus intermissa sunt, sed nonnullae tantum celebrationis partes omissae; cf. paulo infra.

³⁾ Quod enim Schoemann, Jhrb. f. Ph. 85, 1862 p. 33, dicit: „ich halte solche Betheiligung (auswärtiger Städte) auch für unvereinbar mit dem Wesen der Mysterien“ errasse virum eruditissimum facile cognoscitur adhibito C. I. A. II, 442.

cultae. Quid, quod iisdem temporibus morem illum, ut hordei triticique primitias Cereri Eleusinae offerrent civitates cum Atheniensibus foedere iunctae, invaluisse apparet ex inscriptione gravissima nuper reperta¹⁾, in qua exstat decretum aliquot decenniis post Pericle fortasse auctore factum²⁾, quo usus ille patrius aliquamdiu neglectus redintegratur. Quibus in monumentis id vel summi est momenti ad nostram quaestionem, quod nullum fere exstat vestigium, ex quo aliis temporibus cultuque celebrata esse Eleusinia, cum aliqua probabilitatis specie colligi possit, pauca quibus administrata esse evincitur alia ratione mysteria atque temporibus insequentibus.

Periclis autem aetate quanta visentium frequentia concursusque acta sint mysteria, demonstrat etiam Cereris et Proserpinae cella „immani magnitudine“ ab Ietino eiusque sociis confecta (Vitruv. VII praef. 12; Plut. Per. 13; Strabo IX, 1, 12; V. Blavette, Fouilles d'Éleusis, in Bull. de corr. hell. VIII, 1884, 255 sqq.). Quare mirum vix est, quod Athenienses bello cum premerentur Peloponnesiaco adeo non rite sacra facere neglexerunt, ut officia diis Eleusiniis debita pro parte virili praestare studerent, cum Iacchi pompam Decelea occupata κατὰ θάλασσαν Eleusinem deducerent, donec Alcibiades redux cum communi civium plausu pristinam restituit rationem. (Xen. Hell. I 4, 20; Plut. Alc. 34). Erant sane etiamtum, qui non sine lento risu omnes huiusmodi caerimonias despicerent aut acerrime impugnarent, neque tamen contagio latius serpsit transiitque ad vulgus etiamtum δεισιδαιμονία insigne; neque qui gubernacula

¹⁾ De qua praeter ea quae Dittenberger attulit Syl. 13 cf. G. Loeschke, die Enneakrunosepisode p. 18 sqq.; Ad. Schmidt, das eleusinische Steuerdecret, Jahrb. f. Ph. 131, 1885, p. 681 sqq.; K. Schäfer, zum eleus. Steuerdecret, Jhrb. f. Ph. 133, 1886, p. 173 sqq.

²⁾ H. Sauppe, Attica et Eleusinia, ind. lect. hib. Göttg. 1880/81 p. 9. Quae autem E. Curtius in oratione, cui inscribitur: Athen und Eleusis Berl. 1884, p. 12 sq. de tituli vi Periclisque consilio disputavit, pace viri ingeniosi, nimis longe repetita videntur, immo Pericles in hac quoque re ut in multis aliis maximam ostendit liberalitatem munificentiamque, nam recte se habet, quod Bergk, de rel. com. att. p. 89, de eius dixit indole ingenioque. A quibus dissidens G. Löschke cum ab adversariis Periclis latam esse legem statuit p. 19, vereor ne litus arasse videatur.

tenuerunt reipublicae, quantum inde redundaret ad urbis gloriam amplificandam, ignorabant, immo non solum Lycurgus, ut erat ex vetere Eteobutadarum gente oriundus, et nova monimenta exstruxit Eleusine et ritus quosdam restituit pridem abolitos¹⁾, sed etiam Demetrius Phalereus, cum rerum potiretur, porticum ante cellam templi magni Eleusinii in fronte a Philone perficiendum curavit (Vitruv. VII, 17), cuius rationes adhuc extare videntur C. I. A. II, 834 c.²⁾ Quin etiam mirum illud accidit, ut quo magis corruerent Athenarum opes, eo maiora incrementa caperent mysteriorum cultus sanctitasque et eo perveniret rerum status, ut praeter epheborum instituta nihil nisi initia Eleusinia pristini splendoris servarent indicia (Aristid. I p. 415 Dind.) atque peregrinos undique allicerent mysteriorum gloriam ad ultimas usque regiones propagaturos.

Et constat sane missas esse sacras legationes etiam post everSAM libertatem ad sacra Eleusine agenda, velut Milesiorum architheorus et tres theori afficiuntur honoribus, utpote qui Eleusiniis interfuerint sacraque fecerint pro populi Attici salute, titulo quodam alterius, ut videtur, saeculi initio concepto (C. I. A. II, 442 p. 216). At frugum primitias, quae quin usque ad Demosthenis aetatem religiosissima observatione ab nonnullis certe civitatibus oblatae sint deis Eleusiniis, ne in dubitationem vocemus impedimur cum Isocratis testimonio (IV, 31) tum rationibus Cephisophonte archonte ol. 112, 4 (329/8) ab magistratibus Eleusiniis redditis, etiam posteris temporibus Atheniensium potestate infracta missas esse Eleusinem vix crediderim³⁾, quamvis Hadriani sane imperio consuetudinem illam resuscitatam „rectius speciem vitae quam vitam in breve tempus recuperasse“ appareat ex C. I. A. III, 85 (Sauppe l. c. p. 7; Mommsen, Roem. Gesch. V, 257). Omnino quantopere subiecta fuerint omnia mysteriorum instituta principum arbitrio ut sponte patet ex miserrima Atheniensium statu ita vel luculentissime inde intellegitur,

¹⁾ cf. P. Foucart, Bull. de corr. hell. VII, 1883, p. 390.

²⁾ cf. E. Spangenberg, de Atheniensium publicis institutis aetate Macedonum immutatis, Halle 1884, p. 20.

³⁾ Aristid. or. panath. 168 (Dind.): αἱ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαὶ δεῦρ' ἀφικνούμεναι καθ' ἕνασιν ἔτος τῶν σπερμάτων ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων, cf. 417 (Dind.).

quod Demetrius Poliorcetes (Plut. Dem. 26, cf. A. Mommsen, Chronol. p. 114) uno refragante daducho obtinuit, ut uno eodemque mense et minoribus initiaretur mysteriis et maioribus.

Neque tamen ex tam singulari facto totam tum immutatam esse Eleusiniorum rationem tuo iure colligas, sed in universum etiam illis temporibus pristinam servatam esse consuetudinem dicendum erit, quamvis unum alterumve usum ritumque aut omnino omisum esse gliscentibus saeculis aut in novam redactum formam, consentaneum sit neque equidem negaverim. Velut sensim inveterasse apparet ex titulis, ut ephebi armati in pompa incederent Iacchumque deducerent et sacerdotes adiuverent in sacris faciendis¹⁾, sed ne horum quidem officiorum semper eadem erat ratio, quippe antiquiore tempore pompae illi, qua sacra ad urbem deferebantur ante feriarum initium, obviam tantummodo veniebant ephebi ad locum aliquem viae sacrae, Hadriani aetate Eleusinem ipsam petebant, unde deducerent pompam Athenas.²⁾ Atque Herodis Attici liberalitate factum est, ut nigrarum vestium loco albas induerent in Iacchi pompa (C. I. A. III, 1132; Philostr., vit. soph. p. 58, 15 [Kays.]). Sed iam vides, quam levia et nullius fere momenti fuerint omnia, quae de Eleusiniorum ratione commutata memoriae sint prodita. Id certe et ex titulis et ex scriptorum testimoniis intellegi potest. ad infimam usque aetatem acta esse Eleusinia mense Boëdromione (Aristid. I, 422), constitisse antiqua sacerdotum munera, mysteria Hadriano Antoninisque faventibus summa viguisse laude. Etenim quamquam veram religionem paene sublatam esse³⁾ luculentissime demonstrat Sabinae, Hadriani uxoris, cultus cum mysteriis coniunctus (C. I. A. III, 12; 899), nonne etiamtum magnam fuisse eorum vim ad hominum animos divino quodam afflatu incitandos, statuendum erit ratione habita foedissimarum criminationum, quibus inter tot paganorum cultus apologetae christiani vel maxime impugnabant sacra illa augustissima? At cum saepius scriptores illi ecclesiastici in unum quasi cinnum confundunt diversissima paganorum sacrorum genera et sive de industria sive abrupti sacro studio sive ignari omnino rerum

¹⁾ W. Dittenberger, de ephebis atticis, Göttg. 1863 p. 61 sqq.

²⁾ idem, Syll. 387, not. 2.

³⁾ Wilamowitz-Möllendorff, homer. Untersuchg. 1884 p. 208.

status a severa veritate deflectant, magnopere cavendum est, ne illorum narrationibus nimium tribuamus nedum aliis praeferamus testimoniis. (Lobeck 196 sqq.; O. Iahn, Herm. III, 1869, 327.)

Neque vero vano conatu aggressi sunt mysteria, dummodo Aristidi credendum sit quamvis magnificentius querenti templum Eleusinium ab hominibus nefariis consceleratisque incensum et paene deletum; cui quid sit cur fidem abrogemus, equidem non video nec dubito, quin homines illi, in quos debacchatur rhetor p. 415 oratione Eleusinia, existimandi sint Christiani, quamquam certis probari argumentis nequit.¹⁾ Sed nondum adeo corroborata erat doctrina christiana, ut funditus everteret mysteria immo usque ad quarti saeculi finem stabant, sed vix stabant arboris instar suco carentis, ab imperatoribus christianis modo impugnata modo cum sublatis iis non ferenda vita videretur, tolerata²⁾, quoad Gothi Alarico duce totam pervagati Graeciam, ab monachis incitati fanaticis immani furore aggredierentur templum Eleusinium soloque aequarent a. 396; paulo post „sacerdotium consiluit post edictum Theodosii non nisi clandestino usu celebratum“. (Franzius ad C. I. G. 4770.)

II. De ludis Eleusiniis.

Placidis adhuc undis nos devectos excipit mare aestuosum, in quo strenue est agendum, ne in vadis haereat navicula vel scopulis allisa dissolvatur, venimus enim ad ludos Eleusinos clarissimos, quos pro antiquissimis totius Graeciae vulgo habitos esse cum aliunde constat (Aristid. I, 168, 308, 417; schol. Pind. Ol. IX, 150) tum ex Aristotelis (Müll., frg. h. gr. II p. 189, 282) et marmoris Parii (l. 30) testimoniis consentientibus. Hucusque silentio eos prorsus praeterii atque hanc consulto secutus sum rationem, quoniam num omnino eodem quo mysteria tempore acta sint, adhuc sub iudice lis est, nusquam enim certi quicquam de eorum tempore memoriae est traditum ac toto coelo

¹⁾ Aristid. Dind. not. p. 423; Welcker, griech. Götterlehre II 568 sq.

²⁾ Zosim. IV, 3: τοῦτον — τὸν νόμον ἀβίωτον τοῖς Ἑλλήσι κατὰ στήσιν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κολύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἀγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμὸν ἐκτελεῖν. cf. Lasaulx, der Untergang des Hellenismus, p. 84 not. 242.

differunt inter se doctorum hominum sententiae, velut Boeckh Pind. III p. 195 confidenter proferre non dubitat: „Eleusinia duplicia nemo ignorat: maiorum septimo die ludi acti“, nec minus definite O. Müller A. E. 382 mysteriis non adiuncta esse certamina gymnica contendit, sed statim post messem factam celebrata. At quo ex fonte manaverint hae opiniones pugnantes secum adversis frontibus, cum neque ipsi dixerint auctores ceteroquin gravissimi neque iurare in verba magistri liceat libeatque neque qui post eos rem attigerunt¹⁾, subtilius disputaverint, aliud nihil restat nisi ut quaestionem illam denuo tractem. Quod ego si in tanto virorum eruditissimorum dissensu faciam, etiam si certissima et omnibus numeris absoluta proferre non possim, tamen non vereor, ne in simplo fluctus excitare videar.

Primum igitur ludorum Eleusiniorum mentio fit apud Pind. Ol. IX, 150; XII, 157; Isth. I, 81, qui priore loco Epharmostum luctatorem clarum summis effert laudibus, quippe quem et aliae ornaverint victoriae *εἰναλία τ' Ἐλευσίς ἀγλαΐαισιν*, institutum nimirum erat etiam Eleusine luctae certamen²⁾; cum autem altero loco cursus certamen intellegendum esse recte notaverit Boeckh, atque tertio haud dubie significantur certamina ibi facta equestria *ἐν γυαμπτοῖς δρόμοις* (cf. etiam schol. ad hunc locum), ad maiorem iam ambitum exultos esse quinti saeculi initio ludos Eleusinos et gloria viguisse magna perlucide apparet, neque vero quae tum eorum fuerit ratio, accuratius potest explorari. Paulo certiore iudicio uti licet de quarti saeculi fine respectis magistratuum Eleusiniorum rationibus, ubi legitur inde ab versu β 45: *ἔκτην³⁾ τριετηρίδα τῶν Ἐλευσινίων ἐπὶ τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τῆς ἱπποδρομίας* | καὶ τοῦ πατρῖου

¹⁾ Boeckhii sententiam quamvis ex parte quidem mutata probaverunt: L. Preller, Zimmermanns Zt. f. Altert. (1835) 1008; gr. Myth. I, 618, aliter R. E. p. 102; Hermann, got. Alt. 55, 39; Lenormant, rech. arch. 88; A. Mommsen, Heort. 263 sq.; Mannhardt, mythol. Forsch. 209. Mülleri: Schoemann, gr. Alt. II, 539; in medio reliquerunt Palmblad, Jhrb. f. Ph. Suppl. XI, 397, et P. Foucart, Bull. VIII, 1884, p. 200.

²⁾ Ex hac igitur parte nihil obstat fabulae ab Aulo Gellio XV, 20, 3 de Euripidis pueritia tradita: post Eleusino et Theseo certamine pugnavit et coronatus est.

³⁾ Corrigendum videtur ex editoris graeci coniectura admodum probabili: *εἰς τὴν* cf. *Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 1, 1883, p. 258.*

ἀγῶνος καὶ τῆς μουσικῆς μέδιμνοι ΓΑΔ· εἰς τὴν πεντετη-
ρίδα τ[ῶν] Ἑλ[ε]υσινίων ἐπὶ | τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τῆς
μουσικῆς καὶ τῆς ἵπποδρομίας[ς] καὶ τοῦ πατρὶος μέδιμνοι
..... | εἰς τὴν ἵπποδρομίαν τὴν προστεθεισάν κατὰ ψή-
φισμα ἄθλα μέδιμνοι ΓΑΔ· σύμπαν κε[φά(λαιον)] ἱερεῦσι καὶ |
ἱερείαις εἰς τὴν τριετηρίδα τῶν Ἑλευσινίων καὶ εἰς τὴν πεντε-
τηρίδα [μ]έδιμ[νοι] HHHH. . . . Agebatur igitur Eleusine ludo-
rum trieteris et penteteris, quarum in utraque celebrabantur cer-
tamina et gymnica, quae primo loco commemorari ea de causa
diserte dicere e re puto, quod sollemnis formula est Ἑλευσί-
νίων ὁ γυμνικὸς ἀγὼν (Mommsen p. 263), et equestria et mu-
sica et patria, quorum quae ratio fuerit formaque, equidem
ignoro, at probare nequeo P. Foucarti sententiam, qui „suppose
qu'ils (Eleusini) avaient tenu à maintenir leurs fêtes nationales
à côté des grandes fêtes d'Éleusis, communes à tous les Athé-
niens“ (l. l. 201).¹⁾ Illam autem ἵπποδρομίαν τὴν προστεθει-
σαν pertinere ad quinquennium et decretum esse propter fru-
menti inopiam, qua tum Athenienses premerentur, Lycurgo for-
tasse auctore, recte colligi videtur, cum praesertim etiam tertio
saeculo [ἐπὶ]θρονον ἀγῶνα institutum videamus τῇ Δήμ[ητρι]
καὶ τῇ Κόρῃ ex Dittenbergeri supplemento probabilissimo
(C. I. A. II, 314; Dittbg. 143, 43). Quod si quis tituli verbis su-
pra laudatis nisus non quotannis ludos actos esse statuatur cum
Foucarty p. 200, vereor ne a recta abducatur via, immo tantum-
modo maiore pompa ac splendore tertio quoque anno et quinto
ornata esse Eleusinia²⁾ inde elucere puto, quod iis qui ante-

¹⁾ Neque enim Reischii opinionem in libello „de musicis Gr. cer-
taminibus“, Vindob. 1885 p. 55, prolatam persuasisse mihi fateor, qui a
solis Eleusiniis Baccho celebratum esse illud patrum certamen statuunt
nec diversum esse ab illo quod exhibet Cerycum Eumolpidarumque
decretum (Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 1, 1883 p. 83, 7) ἀναγορεύειν τοῦτον | τὸν
στέφανον Διονυσίων τῷ πατρίῳ ἀγῶνι | Ἑλευσίνι ἐν τῷ θεάτρῳ.
Concedo respici hoc loco ludos ab Eleusiniis demo actos, sed
quomodo confundi possint ac comparari cum Eleusiniis certamine
patrio, frustra quaeras. Nec mirum. Sunt enim Dionysia haud dubie
feriae demi Eleusiniis, Eleusinia universi populi Atheniensium.

²⁾ Ita ut intercedat quaedam eorum similitudo cum Panathenaeis
(Hermann, gott. Alt. 46, 13. 54, 11; Schoemann, gr. Alt. II, 471), Ascla-
piæis Cois (Dittbg. 398 not. 2), ludis Deliis (G. Gilbert, Deliaea, Göttg.

cedunt versibus impensa quattuor annorum insequentium numerantur in ludos, ut videtur, facta: v. 42 ἀπὸ τούτου (scil. frumenti Παρίας) ἐδόθη ἱερεῦσι καὶ ἱερφαῖς κατὰ τὰ πάτ[ρι]α ἐπ[ὶ] Νικήτου ἄρχοντος) ¹⁾ | μέδιμνοι ΓΔΙ· ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἄρχοντος μέδιμνοι ΓΔΙ· ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἄρχοντος μέδιμνοι ΓΔΙ· ἐπὶ Κηφισοφάνους ἄρχοντος μέδιμνοι ΓΔΙ· κεφάλαιον ἱερεῦσιν καὶ ἱερφαῖς [ἐπὶ τοὺς ἄγωνος μέδιμνοι] | μνοὶ ΗΗΔΔΔΔΜΜΜΜ. Duplicia igitur fuisse Eleusinia rectissime statuas: altera minora sive anniversaria, altera maiora sive triennialia et quinquennialia; etenim quamquam nullum unum comparet apud scriptores huius discriminis indicium, tamen omnia inveniuntur vestigia, unde cogi id posse probabiliter Dittenberger concedit (de sacris Rhodiorum, ind. lect. Hal. 1886 p. VI). Nam sic tantum quid sibi velit illud τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια ²⁾ Dittbg. 400, 5; C. I. A. III, 663 (fortasse etiam C. I. A. III, 682, cf. infra) intellegitur. Accedit aliud argumentum iam a Chresto Tsunta p. 258 allatum, quod mirum esset, si in titulis honorariis pronuntiari iuberentur coronae Eleusiniis, cum illa non nisi tertio quoque anno celebrarentur. Quae inscriptiones inde ab tertii saeculi initio usque ad ultimi finem exaratae ut summam ludorum gloriam demonstrant, ita ad eorum tempus definiendum nihil prorsus valent: coniunguntur enim Eleusinia cum celeberrimis quibusque Atheniensium feriis, sed non mutato ordine, ³⁾ quocumque tempore facta sunt decreta, semper sic exstat: ἀν-ειπεῖν (vel ἀναγορεῦσαι) τὸν στέφανον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει καινοῖς τραγῳδοῖς καὶ Παναθηναίων καὶ Ἐλευσινίων καὶ Πτολεμαίων τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν (C. I. A. II, 444, 32;

1869), quae ita erant anniversaria, ut quinto quoque anno magnificentia praestaret sollemnitatis.

¹⁾ Siquidem recte statuit P. Foucart, Bull. VIII, 1884, p. 199.

²⁾ Quod ne idem esse statuamus ac mysteria maiora (cf. infra) titulorum ratione impedimur, utpote quorum altero agitur de victoria Eleusine reportata — semper autem dicitur νικᾶν τὰ Ἐλευσίνια, non μυστήρια —, altero de ludorum agonotheta.

³⁾ Modo C. I. A. II, 341, 9 excipias, ubi Eleusiniarum mentionem praecessisse Panathenaeorum statuatur necesse videtur: καὶ ἀνειπεῖν τὸν στέφανον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει καινοῖς τραγῳδοῖς καὶ Ἐλευσινίων καὶ Παναθηναίων κτλ.

445, 6; 446, 29; 451, 2; 466, 41; 467, 48, 99; 468, 31 similiterque *Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 3, 1885, p. 143, 14) aut omissis verbis καὶ Πτολεμαίων (C. I. A. II, 402, 13; 438 b, 22; 465, 17, 51; 469, 35, 69; 470, 26, 48; 471, 42, 93; 479, 37; 480, 28; 481, 63; 482, 53). Atque etiam in cleruchorum qui Hephaestiam incolebant decreto C. I. A. II, 592, 7¹⁾, circa 220 facto exstitisse videntur Eleusinia, ad quae theoros quotannis esse missos conici fortasse licet ex versu 10.

Rarius eorum fit mentio saeculis insequentibus, at exstant nonnulla temporum Romanorum testimonia, quibus etiamtum superstites fuisse ludos demonstratur, quorum antiquissimum videtur Dittbg. 400, 5: [Ἐλ]υσίνια τὰ μεγάλα ἄνδρας πένταθλον; 17 Ἐλευσίνια τὰ καὶ Καισάρηα ἄνδρας πέντα[θλον], sequitur titulus prioribus Hadriani imperatoris annis, si quid video, vindicandus C. I. A. III, 663, 6 ἀγωνοθετήσαντα τῶν μεγάλων Ἐλευσινίων, tum exstat in catalogi ephebicī frustulo vix initio saeculi tertii recentiore C. I. A. III, 1168, 5 [Ἐ]λευσείνια, et eidem tribuo aetati Bull. de corr. hell. VI, 1882, p. 436, 10 ἀγωνοθετήσαντος Παν[αθηναίων] | καὶ Ἐλευσινίων, quod spectat ad Claudium Demonstratum, quī Marco Aurelio floruit imperatore, denique inscriptio Megarica C. I. G. 1068 exhibet Ἐλευσεῖνια ἐν Ἀθήναις γ', qua sola significatione iam recens eius origo luculentissime indicatur (Mommsen p. 264) Ne afferam Dittenbergerum (de eph. att. p. 62) secutus C. I. A. III, 119, 4 inter 156 et 165 post Chr. n. factum, in quo exstat σωφρονιστῆς Ἀθηναῖος Σπένδοντος Ἐλευσίνιος τοῖς ἐφήβοις τὸν Ἡρακλέα ἀπὸ τῆς ἐν Ἐλευσίνι νείκης, ea prohibitus sum ratione, quod nullum inveniri potest certum vestigium, ex quo utrum ad mysteria an Antinoëa Eleusine peracta referenda sint inscriptionis verba appareat, sed fortasse ansam aliquam praebet

¹⁾ [Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει] τραγιδῶν τῷ καινῷ ἀγῶνι [x]αὶ Παναθηναίων καὶ Ἐλευσινίων τοῖς γυμν[ι]κ[οῖς] ἀγῶ[σιν]; eadem ludorum Dionysiacorum significatio insolentior exstat in decreto quodam paucis decenniis antiquiore: *Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 3; 1885, 143, 14 [ἀναιρεῖν δὲ τὸν στέφανον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει τραγιδῶν τῷ καινῷ ἀγῶνι], quare Koehlerī supplementum reieci: τῶν μεγάλων, quod nisi literarum spatio exstinctarum non commendatur, cui satisfacere etiam nostram restitutionem non est quod dicam.

illa inscriptio. Etenim titulorum paucitas ne mira cuiquam videatur, sic rem expediendam censeo, Hadriano initiato a populo Atheniensium adulationi turpi et abiectae nimis proclivi immutatum esse Eleusiniorum nomen in Antinoëa ἐν Ἐλευσίνι, quae saepissime inveniuntur in illius aetatis titulis. Neque id abhorret ab illius saeculi indole (C. Bötticher, Phil. Suppl. III p. 314 sqq. Lenormant, rech. à Él. 180), quo non modo imperator ipse quovis modo celebrabatur colebaturque (C. I. A. III, 900), sed etiam Sabinae uxori ut νέα Δήμητροι sive νεωτέρα divini tribuebantur honores eiusque cultus adiungebatur mysteriis (cf. C. I. A. III, 12. 899; Lenormant l. c. 34, 185). Et constat in Antinoi honorem cultum conditum esse, cuius sacerdos semper e numero epheborum fuit (Dittenberger, de eph. p. 73) diciturque formula sollemni ἱερὸς Ἀντιόου ἐφήβου (C. I. A. III, 1120. 1131), nec non certamina duplicia ἐν Ἄστει et ἐν Ἐλευσίνι „statim post Antinuum in Aegypto defunctum (fere a. 130 p. Chr.) instituta“ (C. I. A. III, 1 p. 284); quae cur „imprimis epheborum propria fuisse“ (Dittenbg., de eph. l. c.) negemus, nihil video, cum praesertim eorum agonothetae saepissime recenseantur in titulis ephebicis. At haec coniecturae meae omnino non possunt refragari, dummodo tam arte coniuncta esse tum mysteriorum cultum celebrationemque cum epheborum institutis, teneamus, ut non modo magnae essent eorum partes in pompa deducenda sacrisque faciendis, sed etiam agonothesia Eleusiniorum commemoretur in inscriptione ephebica C. I. A. III, 1168. Iam si ludorum, quibus nomen est Ἀντιόεια ἐν Ἐλευσίνι, formam spectamus, quae accurate cognoscitur ex titulis C. I. A. III, 1129; 1147; 1223 — commemorantur autem hic πάλη, δόλιχος, ἐγκώμιον, στάδιον, διαυλος, παγκράτιον, ὄπλα, ποίημα, quibus vicisse se ephebi nuntiant — quominus nomine solo diversos eos fuisse credamus ab certaminibus Eleusiniis, nihil profecto adversantur ludorum genera. Quam nuncupationis mutationem etiam probabiliorē reddit, quod in Bacchi theatro sellae cuidam inscribitur C. I. A. III, 280 ἱερέως | Ἀντιόου | χορείου | ἐκ τεχνιτῶν, unde Antinuum Dionysi suscepisse partes suo collegisse iure nemo infitiabitur Boetticherum, Phil. Suppl. III, 315 (Momm- sen p. 266), cum praesertim Antinoi statuam exstructam fuisse veri simile sit in templo Eleusinio (Lenormant, rech. 185 sq. et

414).¹⁾ Quae vestigia secutus si sic statuimus iam apparet, quid sibi velit illud „plane singulare, quod Eleusiniarum agonothesia in titulo ephebeico commemoratur“ (C. I. A. III, 1168), irrepsit nimirum denuo vetus ludorum nomen pro Antinoëis, quorum agonothesiae sexcenties sunt in huiusmodi titulis, idemque valet de Bull. de corr. hell. VI, 1882, 436. Ac confirmatur quodammodo haec coniectura inscriptione, quam supra tetigi C. I. A. III, 119, 4 ἀπὸ τῆς ἐν Ἐλευσίνι νείκης, quod sic nude dici potuisse vix crediderim, si tum Eleusine et Ἐλευσινίων γυμνικὸς ἀγὼν ageretur et Ἀντινόεια, sed tum semper accuratior adderetur ludorum definitio necesse fuisse mihi quidem videtur. Ea ipsa de causa fortasse offensioni esset C. I. A. III, 1129, 20, ubi invenitur ἐν Ἐ|λευσίνι στάδιον nisi antecedentibus verbis Ἀντινό|εια στάδιον demonstraretur intellegenda esse sine dubio Antinoëa. Quid, quod ne analogia quidem caret haec nominis immutatio? An non feriarum significationem, quae exstat Dittbg. 400, 7 Ἐλευ|σίγια τὰ καὶ Καισάρηα simili deberi putas Atheniensium adulationi? Nonne id quoque vim quandam addit sententiae nostrae, quod ne Ἀντινόεια ἐν ἄστει quidem novae videntur feriae, dummodo recte statuisset A. Mommsenum concedas (Heort. 61 not. 2; 332; 397) hoc nomen magnis tum impositum fuisse Dionysiis. Omnino quod in titulis ephebeicis priorum post Christum natum saeculorum, quibus „Grae-

¹⁾ Quod ne quis prorsus inauditum putet, haud abs re videtur epigramma quoddam paulo recentius — nam altero potius an tertio adscribendum sit saeculo dubium — Lernae inventum laudare (Conze et Michaelis, Annal. inst. 1862 p. 20 sqq. = G. Kaibel, epigr. gr. ex lap. conl. 821 p. 335), quod initium capit hisce:

Βάκχῳ μ[ε] Βάκχον καὶ προσμυαίᾳ θεῶι
στάσαντο Διὸς ἐν κατηρεφ[εῖ] δόμῳ[ι],
τὸν Ἀρχε[λά]ον πα[τ]ρὶ δαμά[ν]ν[μ]ον πατρί.

Quorum versuum G. Kaibelio teste (de mon. aliquot Gr. carminibus, Bonn 1871, p. 37) Buecheler sensum extricavit hunc: „Archelaum sub Bacchi imagine a mystis Eleusiniis in templo deae Eleusinae, quae sancto nomine Διῶ (v. 2) audit, consecratum fuisse Cereri Lernaeae (v. 1—3).“ Aliter sane interpretatus est ipse Kaibel, sed ne tum quidem, cum illum secutus Lernae signum illud Archelai Bacchi specie inducta consecratum esse in Cereris fano, statuis, testimonii minuitur auctoritas. An quae Lernae fiebant, etiam Eleusine fieri tum potuisse neget? Equidem affirmo nec Kaibelio assentiri dubito.

corum in gymnicos ludos studia creverant in immensum, hoc est ab Hadriano inde potissimum“ (Boeckh, C. I. G. I p. 46) inter tot victorias reportatas nulla usquam mentio fit Eleusiniorum et in catalogis magistratuum gymnicorum numquam fere comparent Eleusiniorum, mihi semper suspicionem movebat.¹⁾

¹⁾ At obiciat fortasse quispiam, totam vacillare et claudicare disputationem ad irritumque cadere meam de Antinoëis ἐν Ἐλευσίνι conjecturam, quoniam omnia quae in titulis ephebicis recensentur certamina non universi populi Atheniensium fuisse videantur, sed epheborum propria peculiariaque. Concedo admodum firmis inriti adminiculis hanc sententiam, quamquam intricata illa adhuc nondum ad finem perducta est quaestio, immo vix tacta. Sed utut est ne sic quidem litus arasse neque hilum profecisse mihi videor. Primum enim etiam ad ludos ephebicos admissos esse alios praeter ephebos homines quominus contendamus nihil refragatur. Ac ludis illis, qui in Hadriani honorem conditi sunt ab ephebis, re vera factum id esse luce clarius apparet, si inspicis C. I. A. III, 20, 24, ubi exstat τοῦ[ς] Ἀδριάνεια νικῆσαντας καὶ ἄθ[λη]τα λαβόντας ἐκ [τῆς συνόδου τῆς] περιπο[λ]ιστικῆς, qua imperatoris — nescio cuius — alterius saeculi „epistola dici de privilegiis quibusdam, quorum participes esse iubeantur ei ex technitarum Dionysiacorum numero qui in Hadrianëorum certaminibus vicissent“, iure meritoque statuit Dittenberger l. c., quare per se minime offendendum puto in titulis supra allatis, quibus Eleusiniorum victoriarum insunt reportatae non ab ephebis, ut videtur: Dittbg. 400. C. I. G. 1068. An plane novum inauditumque videatur, quae olim Atheniensium fuerant ferias saeculis gliscentibus epheborum institutis adiunctas esse statuere? Nonne sic immutatam esse Theseorum rationem quivis concedat, ratione habita Gellii XV, 20 (Theseo certamine pugnavit, scil. Euripides. cf. Plut. Thes. 36; schol. Arist. plut. 627; Suid. s. v. Θησεΐου), nisi forte iis quae in ephebicis titulis commemorantur saepissime Thesëis nullam intercedere rationem cum prioribus probatur? Accedit autem quod etiam nunc vestigia quaedam inveniri possunt, unde elicias, quomodo factum sit, ut ad ephebos transirent certamina Eleusinia. Etenim ex titulo C. I. A. III, 2 (de quo infra cap. III) primis Hadriani imperatoris annis finitas esse mysteriorum ferias die Boëdromionis vicesimo secundo vel primo constat, unde enodare licet tum non iam adiunctam fuisse certaminum celebrationem. Sed Hadriano initiato cum denuo effloresceret mysteriorum gloria, restitutos esse etiam ludos illos Eleusinos sponte patet, et aliter tum fieri vix potuit, quam ut ephebis eorum traderetur actio, quorum instituta quanto splendore laudeque praestiterint tum, Hadriano ipso igniculos illos pristinae virtutis magis magisque decrescentes quam maxime fovente, satis superque constat. Quo concesso quam bene omnia quadrent, supra exposui.

At quomodocunque res se habet, id pro certo affirmare non dubito ac quovis pignore sponderi posse puto, Eleusiniorum ludos gymnicos adiunctos fuisse mysteriorum celebrationi. Nam si utrorumque administrationem fuisse penes eosdem magistratus sacerdotesque Eleusinos (cf. Rat. El. partem supra exscriptam et huius quaestiunculae partem alteram), utraque eadem floruisse laude, intra sacros templi Eleusinii fines fuisse *δρομόν* (C. I. A. I, 332, 2)¹⁾ et *δόλιχον* (Rat. El. I, 25), Telesidromo immolatum esse mysteriorum sacris (C. I. A. I, 5, 4 cum Lenormanti nota rech. 88), haec omnia si accuratius perpendimus, nonne etiam tempore conexa fuisse Eleusinia mysteriaque probabile fit? An paucorum mensium intervallo, ut O. Mueller Schoemannusque vult, duo tam celebres et undique frequentatas actas esse ferias putas Eleusine? Quodsi revera factum esset, severissimo nuncupationum discrimine eas seiungi expectandum certe esset et desiderandum. At exstant testimonia satis multa, ex quibus aliter rem se habuisse luce apparet clarius, velut exhibet titulus sub ultimi saeculi initio incisus C. I. A. II, 476, 48 τὸν δὲ ἐν Ἐλευσίνι (scil. καθεσταμένον κολαζόντων) | ὁ τ[ε] ἱεροφάν[της] [καὶ οἱ κα]θ[εσ]ταμένο[ι] ἄ[νδρ]ες καθ' ἕκαστον [τὸν ἐνιαυτὸν] | ἐπὶ τὴν παν[ή]γυριν et alter ad Augusti aetatem referendus C. I. A. III, 649, 4: προνοηθέντα το[ῦ] περὶ τὴν | πανήγυριν κόσ[μον], quorum prioris verba quin spectent ad mysteriorum curatores (ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων), dubium vix est²⁾, posterioris ad Eleusiniorum ludorum agonotheam revocanda videntur, sed minus accurate dicta essent, si non una tantummodo panegyris celebrata esset Eleusine. Multo autem maioris momenti id esse puto, quod saepius ponitur pars pro toto, i. e. Eleusiniorum significatio pro mysteriorum, nam A. Mommsen p. 263³⁾ recte statuisset Eleusinia prioribus proprie tem-

¹⁾ Quem quid sit cur Kirchhoff seorsim iudicans ab Boeckhio, C. I. G. I, 27 intellegat „ambulationem eorum usibus destinatam, qui ad sacra celebranda convenissent“, equidem ignoro. — Theatrum quod exstitisset Eleusine constat, consulto hoc neglexi loco. cf. infra p. 25 sq.

²⁾ Cf. Koehlerum l. c. et Fränkelium ad Boeckhii Staatshaushalt³ I, pag. 330.

³⁾ Eodem loco refutata est sagacissime opinio Pindari scholiis propagata et a plerisque credita, certamina nuncupata esse etiam Ἀγ-

poribus nihil aliud notasse quam ludos, et ex vulgari vocis usu et ex grammaticorum notis colligi potest. (Harp. Suid. Et. mag. 329, 41 s. v.; schol. Pind. Ol. IX, 150; schol. Aristid. III p. 55 Dind.).

Ac primum¹⁾, quod sciam, hic liberior vocis Ἐλευσίνια usus statuendus est in titulo C. I. A. II, 741 (Dittbg. 374) anno 330 exarato v. 66, 75 ἐξ Ἐλευσινίων παρ' ἱεροποιῶν, tum exstat apud Dinarchum I, 25: Θεμίστων δὲ τὸν Ἀφιδναῖον, διότι τὴν Ῥοδίαν καθαρίστριαν ὕβρισεν Ἐλευσινίους, θανάτῳ ἐξημώσατε. Recentiora exempla, quorum satis magnam copiam inveniri in Stephani thesauro vix est quod dicam, omitti possunt praeter duo Romanae aetatis inscriptionibus servata: C. I. A. III, 916, 8 κατηφορή[σας]αν Ἐλευσινίους, C. I. G. 4770 a 1 δαδοῦχος τῶν Ἐλευσινίων, cui respondet 4770 b 1 ὁ [δ]αδοῦ[χ]ος τῶν [ἁ]γιο[τά]των Ἐλευσίνι μυστηρίων. Quid, quod tanta novissimis antiquitatis temporibus duorum illorum nominum fuit confusio, ut dici posset τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια schol. Arist. Pl. 1014 pro mysteriis magnis Eleusine factis et usurparetur haec vox etiam de minoribus, quamvis Agris celebratis, ab Lycophronis scholiasta quodam (1327) ἐμνήθη (Hercules) τὰ Ἐλευσίνια τὰ δι' αὐτὸν λεγόμενα μικρὰ μυστήρια?

Quod si quis hac argumentatione sibi non persuadeat, duobus aliis indiciis allatis iam nulla omnino dubitatio exstare potest, quin re vera artissime connexi fuerint ludi cum mysteriis. Etenim in eisdem templi Eleusinii rationibus, quibus de ludorum trieteride et penteteride docemur, leguntur inde ab versu 28: [εἰς μυστήρια] | τὰ μεγάλα²⁾ ἔδωκαν ταμίαν τοῖν θεοῖν, οὐ

μῆτρια, quod quidem nomen aliis sane adhibebatur locis pro Cereris ludis. (Poll. on. I, 37).

¹⁾ Titulum multo vetustiorum C. I. A. I, 5, 2 τοὺς ἱεροποιῶν Ἐλευσινίων καὶ . . . quamquam non ignoro, omittendum censui, quoniam Ἐλευσινίων fortasse masculini est generis; quod si recte restituisset A. Mommsen p. 63, 242, 257: καὶ [Ἀθηναίων] dubium non esset, at neutiquam certa est illa coniectura, immo repugnat iis, quae de Eleusiniarum administratione cognitum habemus. (Dittenbg. 13 not. 4). confer infra.

²⁾ scil. ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος. cf. Tsuntas, Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 1, 1883, p. 257; altero igitur et quarto uniuscuiusque olympiadis anno mysteriorum maior erat splendor, agitabanturque ludorum τριετηρίς et πεντετηρίς.

probari posse“ Koehler negat suo ut videtur iure, dummodo de publica Eleusiniarum celebratione haec verba accipias. Constat sane ab Alexandri Magni inde temporibus inveterasse consuetudinem, ut etiam aliis ac Dionysiis feriis agerentur fabulae (Lüders l. c. p. 110 sqq.), nec synodum illam reapse Eleusine non solum *σπονδὰς* et *παιῶνας* (v. 10, 19), sed etiam ludos perfecisse scaenicos equidem negaverim, at nihil inde redundare ad publicam vulgaremque universi populi Atheniensium consuetudinem, satis demonstrari puto eo quod ex vv. 17. 38 licuisse apparet synodi epimeletae duos addere dies suo arbitrio. Neque enim si publice sollempniterque acti essent scaenici ludi, nescio cuius arbitrio subiecti essent sed populi. Quare facere non possum, quin quamvis invitatus adverser P. Foucartio l. c. p. 200, cui inter musicos ludos quos Eleusiniis factos scimus, etiam scaenicos editos esse admodum probabile videtur. Fallitur sanequam vir ille doctus, cum confirmari ratus est sententiam suam titulo in Bull. de corr. hell. III, 1879, p. 121 (Dittbg. 345) expresso, ubi exstat v. 9 *ἀνείπε||ιν τὸν στέφανον Ἐλευσίνι ἐν τῷ θεάτρῳ τραγωιδῶν τῷ ἀγῶνι*¹⁾, quae verba quin referenda sint potius ad Dionysia item Eleusine peracta, nunc dubium esse vix potest²⁾, cum nuper in lucem prodierint et Cerycum Eumolpidarumque decretum (*Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 1, 1883 p. 83, 7) ἀναγορεύειν τοῦτον | τὸν στέφανον Διονυσίων τῷ πατρὶ ἀγῶνι | Ἐλευσίνι ἐν τῷ θεάτρῳ* et Eleusiniarum (eodem loco *τευχ. 2, 1884 p. 71, 19) ἀνείπατο δ' αὐτὸν ὁ μετὰ Γνᾶ[θ]ιν δῆμα||ρχος Διονυσίων τῶν Ἐλευσίνι τοῖς τραγωιδοῖς*, in qui-

enim *παρὰ Λάκῳσι*, quod nunc fere coniungunt cum verbis antecedentibus; recte, si quid video. Etenim in decreto illo ficticio (apud Boeth., de musica ed. Friedlein, p. 182 sq., de quo praeter Reischium l. l. et eos quos ille affert, cf. O. Müller, Dor.² II p. 316), quo Spartani Timotheum notasse dicuntur, exstat: *παρακληθεὶς δὲ καὶ ἐν τὸν ἀγῶνα τῶν Ἐλευσινίων Λάματρος ἀπρεπῇ διεσκενάσατο τὰν τῷ μύθῳ διασκευάν*. Ac profectum esse illud decretum ab falsario artis musicae non imperito ne Reisch quidem infitiri ausus est. Quare re vera Spartae ludi scaenici Cereris quin acti sint, addubitare non ausim.

¹⁾ Commemoratur hoc theatrum etiam C. I. A. II, 574, 7 τὸ θε[α]τρον τὸ Ἐλευσινίων et Rat. El. I, 45.

²⁾ Idem fere Reischium, de musicis Gr. certaminibus, Vindob. 1885 p. 55, statuisse gaudeo.

bus accuratior inest illius certaminis definitio. Plane igitur in dubio adhuc relinquendum censeo, utrum aliquando Eleusiniis publicis sumptibus actae sint fabulae necne, at de prioribus temporibus, quoniam nec vola exstat nec vestigium, prorsus negare non dubito.

Sed redeamus iam unde defleximus. Puto igitur etiam ex hoc effici decreto mysteriorum ferias excepisse certamina atque in universum omnibus me persuasisse spero, quamquam singula fortasse novis repertis titulis paulo aliter se habuisse dicendum erit. Ceterum non statim post mysteria Eleusine revertisse mystas Athenas, ne afferam multa, perlucide patet ex Plut. quaest. symp. II, 2, 1: *ἐν Ἐλευσίνι μετὰ τὰ μυστήρια τῆς πανηγύρεως ἀκμαζούσης εἰσιτιώμεθα*.

At iuvat paucis meam de ludis Eleusiniis sententiam amplecti. Antiquitus nimirum coniuncta erant certamina cum mysteriis, quae tum non nisi tertio quoque anno et quinto celebrabantur — id quod cum alii statuerunt (cf. Lobeck 34 sqq.; O. Müller, A. E. 278; Lenormant, rech. 88) tum A. Mommsen pag. 65 sqq. ex ipsa cultus natura et origine verissime evincit.¹⁾ Sed cum mirum quantum evolaret mysteriorum gloria multique initiarentur, brevi factum est ut quotannis ea agi placeret, sed mansit pristinae celebrationis vestigium, cum ludi maiore sollemnitate illis tantum temporibus etiam saeculis posteris ederentur. Valuit autem hic usus, quamvis mutaretur per aliquid temporis nomen, constititque sibi ad infimam usque aetatem, auctus fortasse in saeculorum decursu ad ambitum ampliorem. Nec quin non prius quam mysteria ipsa evanuerit haec certaminum actio, tum sane minore praedita splendore, est cur dubitemus. Agebantur autem Eleusine antiquitus *ἀγῶνες* et *γυμνικοί* et *ἵππικοί* nec non *μουσικοί*, quorum priores certe quotannis fiebant postea.

Desideratur sane certum ludorum musicorum testimonium

¹⁾ Recte igitur se habet, quod dicit Aristides in Eleusinio I p. 420 Dind.: *πανηγύρεις τοίνυν αἱ μὲν ἄλλαι δι' ἔτους πέμπτου καὶ τρίτου πληροῦνται, μόνη δὲ ἡ τῶν μυστηρίων παντὸς ἔτους ἐνίκησεν εἶναι*, quamvis ad probandam meam opinionem, quia spectasse oratorem pristinam mysteriorum rationem etiamtum notam non constat, utique nihil valere ipse concedam.

templi Eleusinii rationibus i. e. ol. 112 antiquius, neque tamen quominus ad priora ascendamus tempora, eo impediri nos posse putaverim, cum praesertim non sine veritatis specie hymnum in Cererem homericum, quo respici cultum Eleusinium in propatulo est, quemque si minus ab sacerdote Eleusinio, quod placuit Vossio, attamen ab Atheniense factum (Voss, *Hymne an Demeter*, 1826 p. 1; O. Müller, *gr. Lit.* I p. 134; Baumeister, *hymn. hom.* 278 sqq.; Wilamowitz-Möllendorff, *phil. Untersuch.* I, 125; Mannhardt, *mythol. Forsch.* p. 211) atque certaminis alicuius in Attica instituti destinatum fuisse usui nemo non videt, vel ut modestius loquar — nam aliter sentire F. Dittmarum, *prol. ad hym. in Cer. hom.*, Hal. 1882 p. 17, non ignoro — vidit Welcker, *ep. cycl.* I, p. 392 not. 627, vidit Preller, *Dem. et Pers.* 69 sqq.; Baumeister l. c. p. 280, Bergk, *gr. Lit.* I, 679, — Eleusiniis ipsis (Voss, p. 1) cantatum esse conicias, neque alia erat causa, cur Preller Baumeisterque hanc probare opinionem dubitarent, atque „quia musica certamina cum iis coniuncta non fuisse“ pro certo habuerunt. Ceterum de huius hymni origine audacius quam verius disseruisse mihi videtur Baumeister, cum Pisistratidarum eum aetati assignandum censuit; nempe omnia quae quidem ex hymni argumento sermoneque elicere possimus, ita sunt comparata, ut ad tempora priora aut necessario referenda sint aut certe sine ulla difficultate referri possint (cf. Wilamowitz-Möllendorff l. c. et H. Franckium, *de hym. in Cer. hom. compositione, dictione, aetate*, Kiel 1881 p. 26; Mannhardt l. c. p. 210 sq.). Quod addidisse in transcurso satis habeo, quia tam intricatam ad finem perducere quaestionem equidem non ausim nisi redintegratam ab omni parte.

III. De mysteriorum Eleusiniorum tempore.

Quoniam nunc via munita est, ut firmo nisi fundamento aggredi possimus ad illam de mysteriorum tempore quaestionem¹⁾, primum mihi quam secuturus sim rationem paucis dicendum vi-

¹⁾ Meursius l. c. p. 61 sqq.; Sainte-Croix I, p. 312 sqq.; L. Preller, *Zimmermanns Zt. f. Altert.* 1835, p. 1001 sqq.; O. Müller, *A. E.* l. c. pg. 279 sq.; L. Preller, *R. E.* l. c. p. 95 sqq.; A. Mommsen p. 223.

detur. Neque enim singulas deinceps virorum eruditissimorum sententias proferre prolatasque reicere in animo mihi est, cum praesertim omnes uno eodemque laborent ad irritumque cadant vitio vel gravissimo, quod temporum sane iniquitati potius tribuendum est; etenim una, ut dicitur, pertica uniuscuiusque anni mysteria tractare non dubitaverunt atque repugnantia inter se testimonia conciliare conati suis ipsorum se laqueis irretiverunt. Nunc autem perprospere accidit, ut invenirentur monumenta, ex quibus alia ratione celebrata esse Eleusinia tertio quoque anno et quinto necessario effici capite priore omnibus persuasisse me spero. Quod si re vera factum est, eorum finem non semper in eundem incidisse diem sed pro ludorum pompa aut maiore aut minore producta esse mysteria aut contracta intra temporis spatium cancellis quamvis angustis circumscriptum, facile est intellectu. Unde falsam esse Meursii p. 62 opinionem, ex coniectura ineptissima ne dicam ex mera libidine pendentem sponte patet, qua ex Polyaei loco III, 11, 2 novem fuisse mysteriorum dies elicere studebat. Quam perversitatem, quae Meursio sane, quippe qui primus sine duce mysteriorum latebras investigaverit, condonari potest, infecisse alios tuo mireris iure, nam etiamsi raptae Proserpinae fabulam accuratissime expressam esse mysteriorum ritibus concedamus — quod ut statuamus ne umbra quidem est causae¹⁾ — nulla illi auctoritas additur coniecturae, cum plus novem diebus efficiantur. Satis igitur habeo proprio usus Marte meam de mysteriorum tempore opinionem comprobare argumentis additis, quorum pleraque deberi priorum industriae, acumini sagacitatieque sine gratissimo animi sensu dicere nolim neque tamen nomina auctorum unoquoque loco apponere e re visum est, nec non respectis inscriptionibus, quarum de nonnullis ut planius fusiusque exponerem et res postulare videbatur et voluntas adhortabatur. Et erunt sane haud ita pauca, quae tamquam primoribus labris attacta esse videantur.

¹⁾ Nullum enim unum huius sententiae apud scriptores exstat testimonium, nam Ov. fast. X, 431 (Preller, R. E. 100) omnino non pertinet ad ieiunium novem dierum neque ad mysteria et Ov. l. c. IV, 535, quod fere citant, nihil aliud demonstrat nisi in universum rationem quandam intercessisse inter fabulam cultumque, id quod per se probabile est; cf. Ov. l. c. 494.

Expositurus autem eam sum mysteriorum rationem, quam inde ab Periclis aetate non nisi levissimis mutationibus factis valuisse usque ad imperatorum Romanorum tempora pro certo habeo, quamque admodum probabiliter iam initio quinti saeculi ascribi supra dixi ac probare studui. Tantum autem abest, ut de novissimis Eleusiniorum saeculis praefracte diiudicari possit, ut contra propter testimoniorum paucitatem utique sit cavendum, ne ex pannis nimium laceratis ac dispersis aliquid firmi consuere studeamus, praesertim cum etiam ipsa temporum ratio omnium rerum ruina insignis hominumque indoles dominorum adulatione et assentatione satis superque assueta ac foedata refragari videatur huic conatui. Facile nimirum fieri potuisse ut pro imperatorum ingenio mysteriis propenso aut infenso augerenter dies festi aut diminuerentur, quemvis concessurum arbitror, quamquam certa sane exempla non exstant.

Sed priusquam ad ipsam rem accedamus pauca praemonere opus duxi de mysteriorum appellationibus, quoniam ab Sauppio, de inscript. Eleus., ind. lect. Göttg. 1861, p. 8 sq., altera tantum pars absoluta est. — Duo enim erant Athenis mysteriorum genera religionis cultusque intima cognatione quam artissime inter se cohaerentia, quorum alterum celebrabatur Agris mense Anthesterione, alterum Eleusine Boëdromione. Ex qua locorum differentia altera manavit mysteriorum distinguendorum ratio, etenim dicebantur priora τὰ πρὸς Ἀγρὰν μυστήρια, cf. C. I. A. II, 315, 9 (Dittbg. 386 not. 3), vel ut plerumque exstat apud scriptores τὰ ἐν Ἀγρᾷ μυστήρια (Sauppe l. c.), posteriora nomine proprio peculiarique significari non opus erat, sed sufficebat vox μυστήρια nude posita (cf. schol. Aesch. Or. att. ed. Tur. II, 35 τὰ τῶν Ἐλευσινίων λέγει ἄπερ ἐξαίρετως μυστήρια ἐκάλουν), quia multo prius iam floruerunt Eleusinia quam minora orirentur mysteria ac tum accuratior definitio prorsus erat supervacanea. Neque enim persuasisse mihi Meursii sententiam (l. c. p. 1 sq.) ab omnibus fere probatam libenter concedo, sic ratiocinantis: „erant Eleusinia nominis tanti et dignitatis, ut maioris in antiquitate omni nulla essent: adeo ut, cum plura etiam plurimum deorum haberentur, κατ' ἐξοχήν sola μυστήρια sint vocata“, quamquam ad servandam etiam posteris temporibus simplicem Eleusiniorum nuncupationem quantum valuerit haec

sanctissima dignitas non est quod moneam.¹⁾ — Sed cum non solum celebrationis loco diversa essent duo illa mysteria, sed etiam dierum festorum splendore, multitudine, gloria, facillime apparet, quid fuerit cur distinguerentur adiectis τὰ μεγάλα (Rat. El. I, 4; α 29; β 28, 31; C. I. A. II, 315 (Dittbg. 386), 21; 442, 1; 446 sqq.) et τὰ μικρά (Sauppe l. c.) vel quae antiquior consuetudo videtur, comparativis horum nominum, velut etiam nunc exstat in C. I. A. I, 1, 75 (Dittbg. 384) τοῖς δὲ ὀλ|εῖζοσι μυστε|ρίοισιν, apud Polyaeum V, 17 παρὰ τὸν Ἰλισσὸν, οὗ τὸν καθαρόν τελοῦσι τοῖς ἐλάττοσι μυστηρίοις. Tum autem factum esse, ut τὰ Ἐλευσῖνια, quod peculiare fuerat ludorum nomen, latius pateret et irreperet in mysteriorum significationem, supra satis est expositum.

Quare nunc quaestionem ipsam de maiorum mysteriorum tempore subire iuvat, accuratissimo discrimine facto inter ea, quae pro certis sunt habenda et ea quae coniecturis tantum quamvis probabilibus nituntur.

De priore feriarum parte Athenis ipsis agitata quamquam adhuc nulla fere dissensio fuit inter doctos viros recentioris aetatis, equidem tamen pedibus ire in vulgarem sententiam dubito. Id sane in controversiam vocari nequit, initium cepisse mysteria sub medium mensem Boëdromionem luna fere plena, quam Graeci vocabant διχομηνίαν, quia non solum ad celebrationis partem religiosissimam Eleusine noctu fieri solitam opus erat lunae splendore (Eur. Ion. 1082), sed etiam in tanta fastorum graecorum diversitate ac confusione plena luna una erat firmissima amussis (A. Mommsen, Chronologie p. 45), ad quam dirigere se ac conformare potuerunt ii qui undique confluebant ad celeberrima illa sacra.²⁾ Atque hoc argumentum ex ipsa rerum natura repetitum vel optime confirmari puto et coniunctis Plutarchi Cam. 19 Ἀθηναῖοι τὴν περὶ Νάξου ἐνίκων ναυμαχίαν, ἧς Χαβρίας ἐστρατήγει τοῦ Βοηδρομιῶνος περὶ τὴν πανσέ-

¹⁾ Illud τὰ κατ' Ἐλευσῖνα μυστήρια, quod invenitur apud Eustath. ad Il. I, 275 et Euseb. praep. evang. III, 12, numquam fuisse videtur formula sollemnis.

²⁾ Eadem fuisse videtur causa, cur indutiarum sacrarum initium ἀπὸ διχομηνίας (C. I. A. I, 1 [Dittenbg. 384] 60, 80) constitueretur.

ληρον) et Polyaei III, 11 (Χαβρίας περὶ Νάξου ναυμαχῶν ἐνίκησε Βοηδρομιῶνος ἑκτη ἡμέρα, ταύτην τὴν ἡμέραν ἐπιτήδειον τῇ ναυμαχίᾳ κρίνας, ὅτι ἦν μία τῶν μεγάλων μυστηρίων) de pugna ad Naxum commissa testimoniis et loco Plut. Alex. 31: ἡ μὲν οὖν σελήνη τοῦ Βοηδρομιῶνος ἐξέλιπε περὶ τὴν τῶν μυστηρίων τῶν Ἀθήνησιν ἀρχήν, cuius lunae defectus tempus accuratius definire iam Meursii p. 61 contigit ingenio adhibitis verbis sequentibus: ἐνδεκάτῃ δὲ ἀπὸ τῆς ἐκλείψεως, scil. ad Arbelam pugnatum est, et Plut. Cam. 19, quo πέμπτῃ φθίνοντος hoc factum esse proelium memoriae proditur; efficitur enim decimus quintus Boëdromionis dies. Sed ne quis ex illo περὶ τὴν τῶν μυστηρίων ἀρχήν et inde quod, dummodo valeat aliquid Gemini VII p. 149, 151 auctoritas, πανσέληνος γίνε-ται ταχίστη μὲν περὶ τὴν ιγ', βραδυτάτῃ δὲ περὶ τὴν ις' (leg. ιε' Mommsen, Chron. 56), mysteriorum initium non in certum quendam incidisse mensis diem arbitretur, sed pependisse ex tempore plenae lunae, ut omittam alia, praepositionem περὶ apud Plutarchum saepius videri positam peculiari quadam significatione a vulgari abhorrente, ita ut spectet ad tempus definitum (cf. Camill. 19 περὶ τὴν πανσέληνον ἢ καὶ πρότερον ἡμέρα; περὶ τὰς εἰκάδας cet.)¹⁾ primum erit monendum, deinde iam a Periclis inde aetate adeo non anxie observatas esse in feriis agendis lunae vices, ut Aristophanes serio potius quam ioco conquereretur calendarium Atheniensium plane turbatum nub. 615 sqq.; cf. pac. 414 sqq., quo efficeretur, ut coena dei fraudentur abeantque domum sacra non adepti, quae ipsis fieri debuissent iuxta statum dierum ordinem. Quae quamvis ita sint, attamen quin in universum plena luna coepisse mysteria meo statuerim iure posse dubium videri cuipiam vix putaverim.

At licet paulo longius progredi certiusque iudicare de mysteriorum initio. Elucet enim Boëdromionis diem decimum quartum non festum fuisse ex decreto C. I. A. II, 470, quod illo factum die solum tulit aetatem v. 3: Βοηδρομιῶνος τετράδι ἐ[πὶ] δέκα, τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ τῆς π[ρὸς] ἀνείας· ἐκκλησία κυρία [ἐν τῷ θεάτρῳ] κτλ., nam ad quodcunque tempus hic re-

¹⁾ Quod si recte sic statuimus, etiam hoc argumento nostra de mysteriorum initio ab decimo quinto Boëdromionis die capto sententia firmatur.

ferendus est titulus — quae quidem est quaestio admodum intricata — quamquam diebus festis fieri decreta contionesque non prorsus est inauditum (cf. Mommsen p. 93; Aeschin. III, 67), tamen hunc diem non pertinere ad mysteriorum tempus multo est verisimilius ratione praesertim habita quaestorum Minervae tabulae (fere ol. 93, 2 exsculptae) C. I. A. I, 190, 22 et 24, in qua duo exhibentur expensa hoc ipso die facta, etsi haud ita multum huic tribuendum esse rei ipse ultro concesserim. Accedit quod diem decimum sextum unum fuisse ex festorum numero, ἄλαδε μύσται nuncupatum in propatulo est. Ergo ipse hic dies primus statuatur necesse esse puto feriarum aut is qui antecessit decimus quintus. Quam posteriorem opinionem ut probemus duplex est ratio, altera ex titulo quodam Eumolpidarum gentis (C. I. A. III, 5 [Dittbg. 387] v. 8) deprompta, quo ephebi, iuventutis flos, τῇ τρίτῃ ἐπὶ δέ[χα] τοῦ Βοηδρομιῶνος proficisci Eleusinem iubentur, [ἵ]να τῇ τετράδι ἐπὶ δέκα πα[ραπέ]μψωσιν τὰ ἱερὰ μεχ[ρὶ] τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ὑπὸ | [τῇ π]όλει. Quibus ex verbis cum olim propter mutilam tituli conditionem non posse „amplius initium Eleusiniorum ad quintum decimum Boëdromionis diem referri“ (Dittenberger, de eph. att. p. 61), enuclearent viri docti, nunc felicissime supplementis, quorum magna pars debetur Dittenbergeri acumini, inventis in contrariam disputare licet partem ¹⁾, eo nimirum consilio fiebat pompa illa qua deducebantur (v. 4) τὰ ἱερὰ | [εὐχόσω]ς Ἐλευσινόθεν εἰς ἄστυ ²⁾, ne mysteriorum celebrationis dies priores Athenis ipsis agitati carerent sanctissimis simulacris (Dittbg. 360 not. 4) Eleusiniis, quae paulo post frequentissima Iacchi pompa

¹⁾ Lenormanti enim halucinationes (Voie sacrée Éleusinienne 1864, p. 283), quibus pompam die ἄλαδε μύσται factam probare studebat, plane nihili sunt. Ceterum ad eandem referendum puto pompam Philostr. vit. soph. (Kays.) p. 262, 25 ὄνομα μὲν δὴ τῷ προαστείῳ Ἱερὰ συνῆ· τὰ δὲ Ἐλευσινόθεν ἱερὰ, ἐπειδὴν ἐς ἄστυ ἄγωσιν, ἐκεῖ ἀναπαύουσιν.

²⁾ A. Martin, Mélanges d'arch. et d'hist. VI (1886) p. 62, demonstrare studuit, „que la présence de cavalerie à côté des magistrats était de règle dans les cérémonies de ce genre“ (ἐπαπάντησις); at de Eleusiniis nihil traditur hanc quod tueatur opinionem, immo argumentum illud, quo solo fulcitur, prorsus est incertum.

reduci fas erat ab universo feriarum conventu; nondum igitur coepta erant mysteria decimo quarto die Boëdromionis, sed instabat initium proximo die, nam cur unus interpositus sit dies, idonea causa non invenitur. At offendat forte quispiam in tituli origine admodum recenti, Hadriani certe imperio non antiquiore, neque vero iure meritoque, quia iam antiquiore tempore illam *ἐπ' ἀντήσιν τοῖς ἱεροῖς ἐν ὅπλοις* factam esse ab ephebis intellegitur ex locis supra allatis, nec quin eodem tum die deducta sint sacra dubitandum est. Altera ratio idem quae indicat, est quod Hesychii nota *ἀγυρμός· ἐκκλησία· συγκρότησις· ἔστι δὲ πᾶν τὸ ἀγειρόμενον καὶ τῶν μυστηρίων ἡμέρα πρώτη* non fuisse *ἄλαδε μύσται* Eleusiniorum initium effici videtur. Erunt sane qui hoc flocci pendant argumentum, Prellerique ratiocinationem secuti (Zt. 1002) respici illo loco Hesychiano quaevis alia mysteria iudicent. At illis temporibus vox *μυστήρια* simplex indicat Eleusinia, mysteria *κατ' ἐξοχήν* nuncupata. Accedit quod nullum adhuc in lucem prodiit decretum hoc factum die, quamquam casui fortasse id concedo tribui posse. Quae vero illo facta sint die, ut abhorret investigare ab consilio nostro, ita ne constat quidem. (Preller p. 1007).

Sequebatur alter dies festus, *ἄλαδε μύσται* nuncupatus (Hesych. *ἄλαδε μύσται* [traditum est *ἀλαδένυσται*] *ἡμέρα τις τῶν Ἀθήνησιν μυστηρίων*), quem celebratum esse die decimo sexto Polyaeni loco III, 11 optime a Meursio p. 64 sanato, extra dubitationem est positum. — Atque nunc, id quod in transcurso moneo, etiam illam de loco quaestionem, quo factae putandae sint lustrationes, ad finem perducere posse arbitror et eam faciam ob causam, quod ab nullo adhuc factum id video. Dubitabatur enim ac disceptabatur, utrum ad Rheitos¹⁾ fieri sint solitae an ad Piraeum, quarum opinionum altera firmari videbatur Et. M. 469, 18 *ἱερὰ ὁδός τις ἣν ἡ εἰς Ἐλευσίνα ἄγουσα, ἣν ἀπίαςιν οἱ μύσται ἄλαδε*²⁾, altera Plut. Phoc. 28: *μύστην*

¹⁾ de quibus cf. Prelleri disputationem de via sacra Eleusinia alteram. Dorp. 1841 p. 10.

²⁾ quod forte depravatum esse ex *Ἐλευσινιάδε*, quae Prelleri R. E. p. 96 erat opinio, omni caret probabilitate refelliturque titulo paulo infra exscripto, quo eadem formula usurpatur ad portam quandam significandam.

δὲ λούοντα χοιρίδιον ἐν Κανθάρῳ (libri καθαρῶ) λιμένι κῆ-
τος συνέλαβε; scholion Aeschin. Ctes. 130: κατελθόντων τῶν
μυστῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τὸ καθαρῶθῆναι, neque addit
neque demit vim alterutri. At loco Plutarcheo num omnino
agatur de lustrationibus his, utique non est in propatulo; an
nihil putas interesse inter porcelli et ipsius corporis purgatio-
nem? Opus autem fuisse omnibus mystis ad initiandum satis
superque constat porco¹⁾, quem post diem ἄλαδε μύσται im-
molatum esse O. Müller recte opinor statuit A. E. 283 n. 99.
Quare qui ad Piraeum lustrationes factas esse statuerunt, quid
veri esset, iis suboluisse praefracite negaverim. An decreto Ἐφ.
ἀρχ. περ. III, 2, 1884 p. 163 ad quinti saeculi finem referendo:
καὶ τῆς τάφρου καὶ τῷ ὕδατος κρατῆν τῷ ἐγ Διὸς τὸν μι-
σθοσάμενον ὁπόσον ἐντὸς ῥεῖ τῷ Διονυσίῳ καὶ τὸν πνλὸν,
ἔ ἄλαδε ἐ(χ)σελαύνοσι οἱ μύσται adminiculari putas illam sen-
tentiam? Cave perperam agas. Nonne E. Curtio potius con-
cedendum est, minora illa significatione spectari mysteria²⁾, quo-
rum vel maximam partem effecisse huiusmodi lustrationes con-
stat. (Hermann 58 n. 25 sqq.; Schoemann II p. 349.)

Restat ut eodem die propter Chabriae victoriam navalem
apud Naxum reportatam ἐπινίκια quotannis celebrata esse ad-
dam. (Plut. Phoc. 6; de glor. Ath. 343.)³⁾

De insequentibus diebus cum nihil certi memoriae sit pro-
ditum, caute est agendum. Id tantum constat, sacra tum facta
esse in Eleusinio urbano (cf. Lys. VI, 4: ἂν νυνὶ Ἀνδοκίδης
. λάχῃ βασιλεύς, ἄλλο τι ἢ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ θνσιάσει
καὶ εὐχὰς εὔξεται κατὰ τὰ πάτρια, τὰ μὲν ἐν τῷ ἐνθάδε
Ἐλευσίνῳ, τὰ δὲ ἐν τῷ Ἐλευσίνι ἱερῷ, et Andoc., de myst.
132: εἰσιὼν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον καὶ θύων), deinde acta Epi-

¹⁾ Cf. I. Blass in „Grenzboten“ XXXVI, 1877, IV p. 363.

²⁾ Das Neleion in Sitzungsber. der Akad. d. W. zu Berlin 1884
p. 440: Dies (Mystenthor) kann nur am Abhange des Museion, ober-
halb des itonischen Thores gelegen haben. Wir lernen daraus, dass
die Procession nach dem Phaleron gerichtet war, dass dieser Pro-
cessionsweg auf die mystischen Heiligthümer in Agrai berechnet war.

³⁾ Quod decretum subditicium (Dem. 18, 105) hoc ipso factum
die finxit falsarius, inde num forte quid ad eius definiendam aetatem
certe recentem redundare possit, aliis diiudicandum permittam.

dauria Athenis, Philostr. vit. Apoll. 72, 6 (Kays.): ἦν μὲν δὴ Ἐπιδαυρίων ἡμέρα, τὰ δὲ Ἐπιδαύρια μετὰ πρόσρησίν τε καὶ ἱερεῖα δεῦρο μύειν Ἀθηναίοις πάτριον ἐπὶ θυσίᾳ δευτέρᾳ. Nam ineptas priorum sententias Prelleri lucubratione sagacissima Zt. f. Altert. p. 1005 sq. (cf. R. E. 96) ita reiectas constat, ut O. Müllerum illas resuscitasse nugas valde mireris. Existit autem quaestio, quo tandem die sacra sint celebrata quoque Epidauria ¹⁾, quae quidem quaestio eo fit multo facilior, quod trium tantum dierum relinquitur spatium, in quod incidisse ea consentaneum est, dummodo εἰκάσῃ Iacchi pompa Eleusinem deducta non iam Athenis fuisse mystarum turbam statuendum videatur; atque id nemo sanus infitietur. Iam contigit Prellero primo viam ingresso a Boeckhio ²⁾ indicatam longius procedere adhibito titulo C. I. A. III, 77, qui „Hadriani aetate non recentior“ continet privatorum sacrorum catalogum, quae iisdem fere fiunt diebus atque publice oblata, exhibetque v. 6: ζῖ (sc. Βοηδρομιῶνος, cf. v. 4) Δήμη|τρι, Κόρη δέλφακα ἀννπερθέτως, ἡΐ τρυγ[η]τὸν Διονύσῳ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς ἀν[υπ]ερ[θέ]τως]. At inde priusquam aliquid coniectura assequi studeamus, iuvat fortasse novisse duo (vel potius tria, nisi forte restitutio mea C. I. A. II, 431 pro nihilo sit habenda v. 2: Βοηδρο|[μ]ῶ[νος] ὀγδόει ἐπὶ δέκα, τρίτει καὶ εἰ|χο[σ]τει τῆς πρυτανεί[ας] cf. infra) adhuc servata decreta tertii saeculi initio ascribenda, ex quibus Boëdromionis die decimo octavo populi tum contiones (ἐκκλησίας κυρίας) habitas esse luculenter apparēt, dico C. I. A. II 314 (Dittbg. 143) [Ε]πὶ Εὐθεί[ο]ν ἄρχοντος ἐπὶ τῆς [Ἀκαμαντίδο]ς τ[ρί]της | π[ρυτανεί]ας, εἰ Νανσιμένης Νανσικύδου Χολαργ[γεύ]ς ἐγραμμάτευν· Βοηδρομιῶνος ὀγδόει ἐπὶ δέ[κα] ἐ[ν]άτει καὶ δεκάτει τῆς πρυτανείας· ἐκκλησία κυρ[ί]α, et C. I. A. II, 330: [Ε]πὶ ἄρχοντος ἐπὶ τῆς Ἀντιο[χίδ]ος τ[ρί]της | π[ρυτανεί]ας, εἰ]ος Δημητρίο[υ]

¹⁾ Etiam Epidauro Aesclepii cultum coniunctum fuisse cum mysteriorum administratione non sine probabilitate elicitur ex Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 2, 1884 p. 21: Ἀσκληπιῶν | λιγώτῃ | ὁ ἱεροφάντης | καὶ ἱερεὺς τ[οῦ] σωτή[ρος] κτλ.

²⁾ Kl. Schr. V, 82: Schon beim achtzehnten Boedromion kommt ein Opfer für den Dionysos vor, welches mit den grossen Eleusinien zusammenhängt.

Ἰπποτ[ο]μ[ά]δης | [ἐγραμμάτευεν· Βοηδρομι]ωνος ὀγδόει ἐπὶ δέ[χα], τετάρ[ῳ]ται καὶ δεκάτει τῆς πρυ[τανείας]· ἐκκλησία. Iam harum quae causa fuerit contionum, haud ita difficile est ad cognoscendum, modo quin ternae singulis mensibus contiones sint habitae duodecim tribuum aetate (cf. Reusch, de diebus contionum ordinariarum apud Ath., dis. Argent. III, 1880 p. 52 sqq.) dubium non sit, quarum altera, etsi neque lege neque populi decreto fixi erant dies, tamen plerumque fiebat vicesimo primo. Quo die cum mense Boëdromione mysteria agerentur Eleusine summa cum frequentia, utique fieri non potuit, ut contio haberetur ordinaria Athenis, immo differri oportebat. At cum Eleusinia nonnullis certe annis non finirentur prius quam τετρά[δι]μετ' εἰκάδας], cf. C. I. A. II, 372, 3, i. e. die vicesimo sexto vel septimo, consentaneum est, ut ante pompam Eleusinam deductam fierent conciones, invaluisse consuetudinem. Selectos autem ad habendas contiones eos esse dies, qui ceteris cedebant cultus religione et sollemnitate et auctoritate, admodum fit probabile, nam sollemniter omnino non illos celebratos esse, nihil est quod indicet, atque in tanta peregrinorum frequentia ne veri quidem est simile. At si eos tantum, qui initiari cuperent, sacra facere obstrictos fuisse iure meritoque statuit A. Mommsen p. 226, nonne sacrorum potissimum diebus decerni potuisse consentaneum est? Epidauria autem sat magna praestitisse pompa cum aliunde constat, tum titulorum probatur litteris, quamvis taceant, clamantibus: C. I. A. II, 453 b, 13 τῇν' ἐαυτοῦ θύγατ[τέρα] . . . εἰς τὰ | Ἐπιδαύρια ἀρόρηφοροῦσαν; III, 916, 10 κανηφο[ρήσασαν] | Ἐπιδαυρίοις. Accedit quod feriae illae institutae Ἀσκληπιοῦ ἕνεκα, ὅτι δὴ ἐμύησαν αὐτὸν ἤκοντα Ἐπιδαυρόθεν ὅψ' ἐμυστήριον (Philostr. l. c.)¹⁾ eo die celebratae videntur, qui ultimus Athenis festus agebatur, i. e. Boëdromionis undevicesimo. Quibus omnibus perpensis recte se habere Prelleri rationem²⁾ arbitratus sic iudico, sacra esse facta diebus decimo septimo et octavo, Epidauria acta insequente; de priorum autem nominibus

¹⁾ Cf. etiam Paus. II, 26, 7: τοῦτο μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι τῆς τελετῆς λέγοντες Ἀσκληπιῶ μεταδοῦναι τὴν ἡμέραν ταύτην Ἐπιδαύρια ὀνομάζουσιν.

²⁾ quam Lenormant probavit rech. 181 sq., 264 sq.

dierum cum nihil constet¹⁾, conicere aliquid nihil aliud esse atque oleum et operam perdere.

Iam venimus ad sanctissimam Iacchi pompam, quam incedebat maxima cum religione atque festivitate mystarum ingens multitudo via sacra²⁾ Athenis profecta Eleusinem. Quae processio quo facta sit die cum olim inter omnes constaret — scriptores enim ad unum omnes ad vicesimum mensis Boëdromionis diem (εἰκάδα) hanc referunt pompam, cf. Eur. Ion. 1076³⁾; Plut. Phoeb. 28; Camill. 19; Polyæn. III, 11; schol. Arist. ran. 324 — nunc aliquamdiu dubium videbatur (cf. Dittenberger, de eph. att. p. 62) ideo quod C. I. A. III, 5 (Dittbg. 387), 15 exstat: κατὰ τὰ αὐτὰ | [ὁ ἐ τῇ] ἐνάτῃ ἐπὶ δέκα τοῦ Βοηδρομιῶνος πρὸς[τάξαι] τῷ κοσμητῇ τῶν ἐφήβων ἄγειν τοὺς ἐφή[βους] | πάλιν Ε]λευσινάδε μετὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος π[αραπέμ]πον-τας τὰ ἱερά, donec A. Mommseno repugnantia scriptorum tituli-que verba conciliare inter se optime contigit p. 226.⁴⁾ Sic enim res expedienda videtur, „ut undevicesimo die Athenis profectam esse pompam statuamus, sed post solis occasum Eleusina pervenisse cum taedis ardentibus; nox vero iam proximi diei pars est“⁵⁾ (Dittbg. l. c. not. 5). Atqui cum fiat, ut seorsim iudicare malint viri ceteroquin docti quam felicissime invento uti, addere e re puto confirmari quodammodo hanc Mommseni sententiam quibusdam scriptorum testimoniis, quibus luce clara profectam esse efficiatur mystarum turbam Athenis (Herod. VIII, 65 ἰδεῖν

¹⁾ Boeckh sane C. I. G. I, 483 a cum sacrorum nomen θύα (cf. Hesych.) ad diei ipsius transtulit nuncupationem fallitur nec minus Preller, qui p. 1006 ex Philostrati loco supra laudato nomina iis fuisse θυσία πρώτη et θυσία δευτέρα posse colligi ratus est.

²⁾ L. Preller, de via sacra El. I et II, ind. schol. Dorpat 1841, et Fr. Lenormant, monographie de la voie sacrée Él. 1864.

³⁾ Apud Andocidem, de myst. 121, qui fere laudatur, ne verbo quidem significatur Iacchus, sed exstat tantum: ταῖς δ' εἰκάσι, μυστηρίοις τοῦτοις.

⁴⁾ Nisi forte eum tenere mavis cursum, quo Lenormant voie sacrée p. 282 per has navigare studuit symplegadas prosperi expers successus; sic enim statuit: résulter du contexte — que le 19 avait eu lieu non la procession mais l'avis donné par un des ministres éleusiniens au directeur des éphèbes de les tenir prêts pour cette cérémonie.

⁵⁾ A. Mommsen, Chronol. 1883 p. 54 sqq.

δὲ κοριορτὸν χωρέοντα ἀπ' Ἐλευσίνος ὡς ἀνδρῶν μάλιστα
 καὶ τρισμυρίων κτλ.; Plut. Alc. 34 προδρομούς τινὰς ἂμ' ἡμέρᾳ
 προεξέπεμψεν, ἱερεῖς δὲ καὶ μύστας καὶ μυσταγωγοὺς ἀνα-
 λαβόν κτλ.), Eleusinem pervenisse noctu (Eur. Ion. 1076 εἰ
 παρὰ καλλιχόροισιν παραῖς λαμπάδα θεωρὸν εἰκάδων ὄφε-
 ται ἐννύχιος ἄννπνος ὢν, cf. etiam Arist. ran. 325 sqq.). Sane-
 quam auctoritatem et Herodoti et Plutarchi minoris putet quis-
 piam momenti, quod apud illum omnino non de pompa re vera
 facta agitur sed de miraculo, apud hunc temporum miseria po-
 tius necessitateque coactum immutasse Alcibiadem vulgatam pom-
 pae formam cogitari certe potest. Nihilominus hanc Mommseni
 sententiam probo, sed improbo, quod iam ante meridiem dis-
 ccessisse mystas Athenis idem statuit vir doctus loco Plutarchi
 potissimum nisus. Quamquam enim non celerius quam quattuor
 horis tota via absolvi potuit (Preller, de via s. II, p. 14) atque
 in itinere caerimoniis celebratis¹⁾ multo etiam plus consumptum
 esse temporis consentaneum est, attamen ad tam matutinum tem-
 pus esse ascendendum non satis probatum puto.²⁾ Accedit quod
 sic Epidauria ad diem decimum octavum differenda sunt sacra-
 que omnia uno eodemque facta esse die statuendum est refragante
 titulo C. I. A. III, 77. Quodsi post meridiem vel ad
 vesperam profecta est pompa, nihil iam offendit, nam quod uno
 die Epidauria celebrata, Iacchusque deduci coeptus est, mirum
 esse nequit, cum praesertim Epidauriorum feriae quamvis anti-
 quis temporibus quasi supplementa quaedam mysteriis additae
 et tradantur et videantur.

Sollemnitis partem alteram Eleusine inde ab vicesimo
 Boëdromionis die agitatam priusquam tractem, fieri non potest
 quin de titulis quibusdam ad idem tempus spectantibus disseram,
 quibus recte accurateque intellectis fore spero ut manet aliquid
 ad definiendas ἡμέρας μυστηριώτιδας κατ' ἐξοχήν nuncupatas,
 quae latent adhuc crassis occultatae et circumfusae tenebris.

Ante omnia autem concedendum tenendumque est, quod

¹⁾ C. I. A. III, 5 (Dittenbg. 387), 26: καὶ θυσίων καὶ σπονδῶν
 καὶ παιάνων τῶν κατὰ τὴν | ὁδόν; Plut. Alc. 34: καὶ θυσίαι καὶ χο-
 ρεῖται καὶ πολλὰ τῶν δρωμένων καθ' ὁδὸν ἱερῶν, ὅταν ἐξελαίνωσι
 τὸν Ἰαχχόν.

²⁾ Cum Mommseno prorsus facit G. Busolt, griech. Gesch. I p. 433

supra dixi, diebus istis, quibus ingens mystarum multitudo Eleusine esset, neutiquam potuisse comitia haberi. Quare quod U. Koehler restituit in titulo C. I. A. II, 303 [B]ο[ηδρομιῶνος | εἰχοστ]εἰ¹⁾, tolerari nequit, etsi utrum cum Reuschio l. c. p. 23 restituendum sit [M]ο[υνιχιῶνος | εἰχοστ]εἰ an cum Ad. Schmidt, Jhrb. f. Ph. 129, 1884 p. 732 [M]ο[υνιχιῶνος δ'ωδεκάτ]εἰ, quod supplementum confirmatur lectionis varietate, diiudicare non ausim et ad hanc quaestionem nullius est momenti.

De insequentium dierum decretis nunc admodum difficile est ad existimandum, quoniam utrum recte offenderit Usener, Rh. Mus. XXXIV, 1879 p. 388 sqq., in vulgari significationis μετ' εἰκάδας interpretatione necne, fluctuant adhuc opiniones. At qui tanti acuminis, tantae perspicuitatis mihi visa est illa tractatio, ut etsi quae obiecerunt et repugnaverunt alii velut Unger, Phil. XXXIX, 1880 p. 475 sqq., A. Mommsen, Chronol. 116 sqq., Ad. Schmidt l. c. 687 sq., non ignoro, tamen ab Useneri partibus stem, quamquam eius sententiam „neque confirmare argumentis neque refellere in animo est“ nec per angustos huius libelli cancellos licet; puto igitur significationem μετ' εἰκάδας eodem modo ac vocem φθίνοντος usurpari ea scilicet computatione, ut dies lunae decrescantis retro numerarentur.

Sunt autem decreta haec:

C. I. A. II, 381 ad posteriorem tertii saeculi partem referendum: [Ἐπὶ] Ἐρ[γοχάρους ἀρχοντ]ος ἐπὶ τῆς Ἰπποθωντ[ί]δος τρι[της] προταρείας, ἥνι Ζωῖλος Διοφίλο[ν] | Ἀλωπεκ[ῆ]θεν ἐγραμμάτ]ενεν· Μεταγειτνιῶ[νος] ἐνάτ[η] μετ' εἰκάδας δ²⁾ ευντέραι ἐμβολί[μ]ωι, εἰχοστ[ῇ] τῆς προταρείας ἐκκλησί[α] ἐν | τῷ θεάτρ[ω]ι σύγκλητος] κτλ. Quae temporis definitio cum

¹⁾ Toto differt caelo, quod apud Andocidem I, 121 exstat ταῖς δ' εἰκάσι μυστηρίοις τούτοις ἐνδείκνυσί με, quia ἐνδειξις spectat ad ipsa sacra et actionis illius genus postulabat, ut statim deferantur manifesti et convicti, „qui tamen faciunt quod propter delicta iis interdietum est“. (Schoemann, de comit. Ath. p. 112; cf. Meier-Schoemann-Lipsius, att. Proc. 286 sq.)

²⁾ Sic rectissime supplevit Reusch p. 28 (cf. etiam 136) et Ad. Schmidt p. 711 pro Koehleri supplemento ἐνάτ[η] καὶ δεκάτ[η], „dies enim XIX audit ἐνάτ[η] ἐπὶ δέκα“. Ipse quoddam cogitaveram de: ἐνάτ[η] ἐπὶ δέκα τῇ δ]ευντέραι ἐμβολίμωι, cf. C. I. A. II, 320, 5.

neque ad communis neque ad intercalaris anni quadret rationem, quamquam id demonstrare studuit Ad. Schmidt l. c. 710 sq., mero lapicidae errori deberi videtur, cuius emendandi duplex est ratio, statuendum enim est aut *Μεταγεινιῶνος* scriptum esse pro *Βοηδρομιῶνος*, aut *τρίτης* pro *δευτέρας*; quarum opinionum prior ab omnibus, quod sciam, recepta (Koehler l. c., Reusch l. c., Usener l. c. p. 397 (411), Unger l. c. p. 434), licet quantumvis multis consimilis erroris exemplis defendatur, quia dies vicesimus tertius certe Eleusine agebatur, nec nimium tribuendum esse puto illi, quod contio erat extraordinaria, alteram cur improbemus, nihil video; quare non prius vulgatam rationem secuturus sum, quam incorruptis titulis aut certissime restitutis persuadere mihi possim, non insolitum tum fuisse decerni illo die. Nam (Dem.) 42, 12 p. 1042 *ἐπείσθην . . . τὴν μὲν σύνοδον τὴν περὶ τῶν διαλύσεων τῇ ὀγδόῃ φθίνοντος τοῦ Βοηδρομιῶνος μηνὸς ὁμολογῆσαι ποιήσασθαι, τὴν δ' ἀπόφασιν τῆς οὐσίας τῇ ἑκτῇ φθίνοντος* (Meier-Schoemann-Lipsius l. c. 739) inde quominus aliquid redundare putemus ad quaestionem institutam, impedimur condicione illius synodi privata. Ac ne C. I. A. III, 2 quidem aliquid valet, utpote quod aetati multo recentiori vindicandum sit (cf. infra). Alia autem huiusmodi exempla adhuc desiderantur, coniecit sane Unger, Herm. XVI, 1879 p. 595, in titulo C. I. A. II, 431, 29 supplendum esse [*ὀγδόῃ μετ' εἰκάδας, πρῶ*] *τῆς πρυτανείας*, sed ne auctor quidem coniecturae umquam de die vicesimo tertio cogitavit nec cogitare potuit, quia nondum innotuerat vera significationis *μετ' εἰκάδας* cognitio.¹⁾ Quare si quis ratam censeat Useneri rationem ratumque item Ungeris supplementum, in decreto illo, quod priore tituli parte continetur, expellendum certe est, quod Unger restituit [*δεκάτει ὑστέραι, τρίτει καὶ εἰ*] *χο[στεῖ τῆς πρυτανείας]*. Sed omnino missam facere licet illam emendationem, utpote cui litterarum vestigia quamvis mutilatarum refragentur, quae vir ille doctus aut omnino neglexit aut flocci non pependit, equidem valere aliquid puto ad pristinam integramque formam intellegendam. Quod ut fiat, eo magis est optandum, quod

¹⁾ Qua refutata Ad. Schmidt l. c. p. 700 sqq. supplevit [*τρίτει ἐπὶ δέκα, μιᾷ καὶ εἰ*] *χο[στεῖ]* priore loco, [*τρίτει μετ' εἰκάδας, τρίτει* *τῆς πρυτανείας* posteriore, quod equidem probare nequeo.

hic unus ex paucis est titulus, quibus de sacri illius senatus tempore edocemur, quem postridie mysteria de iis, quae Eleusine commissa erant, Athenis fieri fas erat in Eleusinio κατὰ τὸν Σόλωνος νόμον (ὃς κελεύει τῇ ὑστεραίᾳ τῶν μυστηρίων ἔδραν ποιεῖν ἐν τῷ Ἐλευσινίῳ) And. de myst. 111. — Verba autem, quae ad hanc spectant quaestionem, haec sunt:

[Ἐπ'] Ἀρχ[ελά]ο[υ] ἄρχ[ο]ν[τ]ος ἐπὶ τῆς Λεωντ[ίδος] τρίτης πρυτανε[ί]ας, ε[ἰ] Μόσχος Μοσχ . . . Κυδα]θ[ην]αί(ος) ἐγραμμάτευεν Βοηδρο[μι]ῶνος . . . καὶ εἰ[χο]στέι τῆς πρυτανε[ί]ας ἐκκλησία κτλ., deinde v. 27: Ἐπ' Ἀρχελά[ο]υ ἄρχ[ο]ν[τ]ος [ἐπὶ τῆς] Αἰαντίδος τετ[άρτης] πρυτα[ν]είας, ε[ἰ] Μόσχος Μοσχ . . . Κυ[δα]θην[αί]ος ἐγραμμάτευεν Βο[η]δρομῶνος . . . τρίτ[ει] τῆς πρυτανείας | βουλή ἐν β[ου]λ[ε]υτηρίῳ καὶ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου ἐν τῷ Ἐλε[υ]σινίῳ κτλ. Ac primum quidem postridie Eleusinia non solum e more patrio deliberatum esse de rebus sacris apparet, sed etiam de quibusvis aliis, quae ad mysteriorum sollemnia vel nihil pertinerent, id quod iam A. Mommsen p. 231 mira divinatione veri esse simillimum arbitrabatur, deinde temporis rationem illo anno neutiquam fuisse ordinariam sed κατ' ἄρχοντα. Tempora autem Athenis saeculo a. Chr. n. altero ineunte valde confusa esse cum constet inter omnes, non anxie studendum est ad vulgarem rationem quam proxime accedere, quod efficiebant et Unger supplementis supra refutatis et Reusch p. 34, cuius restitutionem spatiis esse aptissimam ideo nego, quod quomodo dies XXVI, prytaniae XXIX in priore lacuna exstare potuerit, non assequor, vix enim plus duodeviginti vel undeviginti evanuerunt litterae inter Βοηδρομιῶνος et καὶ. Ac ne Koehlero quidem assentiri possum, qui non sine haesitatione sane protulit alterius loci supplementum [ἐβδόμει φθίνοντος, τρίτ]ει, quippe quae significatio fere inde ab Alexandro mortuo non iam inveniatur in titulis sed altera μετ' εἰκάδας (cf. Usener l. c. 426, Unger, Herm. XIV, 1879 p. 618). Sed tantum abest, ut in illa sententiarum discrepantia de restituenda inscriptionis integra forma prorsus desperem, ut meam non dubitem paucis exponere sententiam; sic enim statuo, in altera lacuna scripta fuisse verba [ἔκτει μετ' εἰκάδας τρίτ]ει, non modo spatio commendata sed etiam postulata litterarum vestigiis; quodsi ita res se habet, nihil fere re-

stat nisi ut priore loco suppleamus [ὀγδόει ἐπὶ δέκα, ἔκτει καὶ εἰ]χο[στει κτλ. Accedit ad augendam probabilitatem, quod hac recepta coniectura iidem efficiuntur dies, quibus decreta esse facta aliunde quoque cognoscitur; de die duodevicesimo dixi supra, de vicesimo quinto (vel quarto) conferas decretum C. I. A. II, 316, ubi exstat: [Ἐπ]ὶ Νικίου ἄρχοντος (ol. 124, 4 si recte se habet Spangenbergii l. c. p. 30 fastorum species) [Ὀτρυνέ]ως ἐπὶ τῆς Ἀκαμαντίδος τρίτ[ης] πρυτανείας Βοηδρομιῶ[νος] ἔκτ[ει] μετ' εἰκάδας, ἔκτει καὶ εἰκ[οσ]τεῖ τῆς πρυτανείας: ἐκκλη]σία, nam quin haec exstiterint quondam, cum στοιχηδόν incisus sit titulus, dubitari nequit.

Finita igitur erant Eleusinia nonnullis certe annis ante diem vicesimum quintum vel quartum Boëdromionis vel, ut definitius loquar, eo die, qui proxime antecessit illi ἔκτῃ μετ' εἰκάδας, at non ad omnes quadrare id annos concedendum erit ratione habita tituli:

C. I. A. II, 372 sub medium saeculum tertium exarati:
 Ἐπὶ Ἀγνίου ἄρχοντος ἐπὶ τῆς ἰδος πρυτα]-
 νείας, εἰ Προτάμων Δόν[ακος? ἐγραμμάτευεν].
 Βοηδρομιῶνος τετράδ[ι μετ' ἰκάδας, ἔκτει καὶ εἰκοστει]
 τῆς πρυτανείας· βουλή ἐν [τ]ῶ[ι Ἐλευσινίῳ τῶι ἐν ἄστει τῶν]
 προέδρων κτλ. — Haec restitutio ex parte quidem nova — ἐν
 [τ]ῶ[ι Ἐλευσινίῳ] Koehler iam posuit — quo nitatur funda-
 mento, facile est intellectu; in primo enim versu exstitisse pa-
 tet prytaniae et significationem et ordinem, id quod efficit satis
 magnum litterarum numerum oblitteratarum (ἐπὶ τῆς + pry-
 taniae nomen 12—16 + τρίτης πρυτα = 29—33 lit.), ita ut
 uniuscuiusque versus, quoniam etiam haec accurate στοιχηδόν
 incisa est inscriptio, spatium continuisse statuere oporteat 42—46
 litteras. Quod si sic ponimus, in versu quarto non scriptum
 fuisse βουλή ἐν τῶι [βουλευτηρίῳ] vel huiusmodi quid di-
 lucide apparet, sed longior ponenda est loci illius, quo senatus
 habitus est, significatio. Qui senatus cum sub fine Boëdromio-
 nis factus videatur, in promptu et paene manifestum est suppleri
 post ἐν τῶι [Ἐλευσινίῳ τῶι ἐν ἄστει τῶν], quo versus spatio
 nihil aptius excogitari potest, efficiuntur enim litterae 46 vel 45,
 modo semel iota insertum esse inter ordines statuas, id quod
 iterum ac saepius factum est. cf. Dittb. 140, 141, 164 not.; C.

I. A. II, 303. Idem autem exstat numerus (45) in versu tertio, dummodo adhibita ingeniosa illa Useneri ratione τετραδά[ι μετ' εικάδας, ἔχτει καὶ εἰκοστέϊ] scribamus, eidem versus primi ambitui respondet ἄρχο[ντος ἐπὶ τῆς Πανδιον- (vel Ἀχαμαντ- vel Πτολεμα-) ἰδος τρίτης πρυτα]νείας. Nec est cur offendas in accuratiore Eleusinii definitione τῶι ἐν ἄστει, quae sane neque in decreto supra tractato C. I. A. II, 431 neque in C. I. A. III, 2 invenitur, cum haec nuncupatio, quin peculiaris fuerit sollemnisque illa aetate, dubium non sit (cf. Rat. El. II, 30, 35, 47, 58, 87; α 52, γ 10) et saeculis posteris tandem immutata videatur in τὸ Ἐλευσίνιον τὸ ὑπὸ τῇ πόλει, quod exstat C. I. A. III, 5 (Dittbg. 387), 11, 38. Quare si non certam attamen probabilissimam esse eam, quam proposui, restitutionem demonstratum puto. Qua probata, illo anno Ἀγνίου ἄρχοντος, cuius tempus accuratius definiri nequit, die Boëdromionis vicesimo septimo (vel sexto) deliberatum esse in Eleusinio constat, igitur Eleusiniorum ferias proximo finitas.

At si his tantummodo titulis non modo paucissimis sed etiam miserrime contritis dilaceratisque quasi fundamentis nisus extruere me posse aliquid firmi profiterer, vereor ne Thrasoni haud dissimilis essem, — et hercle reapse essem. Sed coniunctis iis quae supra de certaminum Eleusiniorum ratione, quae duplex est vel, si mavis, triplex, disputavi et celebratione, quae tertio quoque anno et quinto maiore cum pompa fiebat et splendore, cum his, quae ex titulis de senatu in Eleusinio urbano habito elucere videntur, id non iam posse in dubitationem vocari confidenter spero, quin non in eundem unoquoque anno mysteriorum finis inciderit diem. Atque ea de causa paulo longius versari in titulis illis tractandis e re duxi. Quominus autem qui ultimus Eleusiniorum minorum, quae proprie dicuntur, fuerit dies et ad quem producta sint mysteria triennialia et quinquennialia, definitius indicemus, admodum multa sunt, quibus prohibemur, primum quod inscriptionum condicio nequiquam constat, deinde quod mensis Boëdromio cavusne fuerit an plenus annis, quibus decreta illa facta sunt, prorsus est dubium, denique quod minime potest enucleari, quaenam singulis decretorum annis feriarum fuerit ratio, quoniam, quibus omnino insculpti sint annis tituli, ambigitur; quodsi constaret, definite diiudicare non dubitarem

utpote qui altero et quarto uniuscuiusque olympiadis anno ludorum trieteridem et penteteridem celebratas esse persuasum habeam. Quare huius quaestionis iam finem facerem rediremque unde deflexi, nisi exstaret inscriptio, quae cum spectare videatur item ad senatum in Eleusinio habitum, non prorsus potest silentio praeteriri, etsi alterius p. Chr. n. saeculi initio ascribenda videtur, quo tempore Hadriano iam imperatore sed nondum, nisi fallor, initiato, quae tandem Eleusiniorum fuerit condicio celebratioque publica alias nullum unum exstat indicium.

C. I. A. III, 2 *Ἐπὶ Τίτον Κωπώνιον, ἱεροκήρυκος υἱοῦ, Μαξιμου Ἀγνουςίου ἀρχοντος, Βοηδ[ρομιῶνος] | ὀγδόῃ μετ' εἰκάδα (sic!), ἐπὶ τῆς Ἀντιοχίδος τρίτης πρυτανείας, πεντεκαδεκάτῃ τῆς | πρυτανείας, ἥ Νεικίας Δωριῶνος Φλυνὸς ἐγραμμάτευσεν, βουλὴ ἱερὰ ἐν Ἐλευσινί[ῳ]*. Nam sic explendum esse, non servandum, quod A. Mommsen 232 voluit, ἐν Ἐλευσίνι, nunc quidem, quamvis exstitisse Eleusine *βουλευτήριον* demonstret C. I. A. III, 5 (Dittbg. 387), 40, negari nequit, quia evanuisse aliquid constat in lapide post litteram iota, ad irritum igitur cadunt, quae Mommsen inde coegit. At tum finiebantur feriae die vicesimo secundo (vel primo)¹⁾, quo concesso tam exiguus existit mysteriorum ambitus, vix ut hanc vulgarem fuisse putaverim rationem saeculorum priorum, etiamsi spectare hunc titulum statuas ad minorum Eleusiniorum actionem anniversariorum. Constat enim celebrata esse Eleusine *θυσίας καὶ μυστήρια καὶ ἀγῶνας* (cf. C. I. A. 628, 4), tum *πλημοχόας*, unde licet unumquemque ritum unius diei spatio circumscriptum, ne dicam coartatum fuisse ponamus, usque ad diem vicesimum tertium quin porrectae sint feriae extra dubitationem positum videtur. Quare nullo alio modo rem expediri posse putaverim nisi primis Hadriani imperatoris annis valde perturbatum esse cultum Eleusinium debilitatumque concedimus, quoad ipsius imperatoris et voluntate et auctoritate factum sit, ut redintegraretur pristina forma vetustate sancita et religione.

¹⁾ Sagacissimo Useneri calculo nondum invento admodum magnos illam inscriptionem viris doctis iniecisce scrupulos, non est quod mirere; etenim nihil aliud enodare potuerunt nisi usque ad diem vicesimum septimum pertinuisse tum mysteriorum celebrationem (cf. A. Mommsen p. 232 et I. Blass, die Grenzboten XXXVI, 1877 IV p. 368). Quod quam male respondeat aetatis illius indoli, neminem sane fugere potuit.

At iuvat pauca illa, quae de mysteriorum celebratione Eleusine facta pro certo sciri possunt aut veri sunt similia, proferre. — Ac primum immolata esse sacrificia cur arbitremur ante initia, duplex est causa, altera in ipsa rerum natura posita, qua ad numinum animos placandos voluntatesque sibi conciliandas mactata esse sacra ab iis qui propediem sanctissima percipituri erant initia reclusis adytis, admodum est consentaneum, altera ordine illo nisa, quem exhibet decretum scaenicorum artificum collegii supra laudatum. Quorum sacrorum legem continet titulus Eleusinius Periclis aetate antiquior C. I. A. I, 5, ex quo, quamvis valde sit mutilatus, facile intellegitur publice tum immolatum esse non solum Cereri Proserpinae Iaccho sed etiam aliis deis et heroibus satis magno apparatu¹⁾ (cf. Bull. de corr. hell. V, 1881 p. 364 sqq.). Neque vero publica tantum sed etiam privata fiebant sacra ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἱεροῦ, velut ephebi ceciderunt vaccas deabus Eleusiniis C. I. A. II, 467, 15 παρήγαγον καὶ τοῖς Ἐλευσινίοις βοῦς τροφίας δύο καὶ ἔθυσαν, cf. 466, 7; 468, 8; 469, 8 καὶ αὐτοὶ ἐβουθύτησαν scil. τοῖς μυστηρίοις — ἐν Ἐλευσίνι τῇ θυσίᾳ, et comparet C. I. A. II, 628, 6 [ἡ σύν]οδος τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν συν]αύγουσα καθ' ὅσον ἐστὶ δυνατὴ τὰς τε θυσίας καὶ τὰλλα πάντα (cf. etiam v. 8, 14 τὰς] πατρίους ταῖς θεαῖς θυσίας κτλ.). Quid, quod etiam ab civitatibus exteris publice missas esse theorias ad sacra facienda Eleusinem, dilucide demonstratur decreto honorario C. I. A. II, 442, quod pertinet ad theoros

¹⁾ Ad haec spectant sacrificia, non ad ludos, verba in titulis ephebicis trita ἤσαντο τοὺς βοῦς ἐν Ἐλευσίνι, nam recte Dittenberger de eph. att. p. 77 putat, id minus accurate de pugnis cum tauris commissis intellegi, cum de tauris ad aram apportandis potius agatur (cf. Mommsen 259). Prioribus autem saeculis num omnino ludis Eleusiniis pugnatum sit cum tauris ex Artemidori loco On. I, 8 Ταύροις δ' ἔτι κατὰ προαίρεσιν ἐν Ἰωνίᾳ παῖδες Ἐφεσίων ἀγωνίζονται καὶ ἐν Ἀττικῇ παρὰ ταῖς θεαῖς ἐν Ἐλευσίνι „κούροι Ἀθηναῖοι περιτελλομένων ἐνιαυτῶν“ colligi profecto nequit (Creuzer, Symb. IV, 412) et mihi ne veri simile quidem videtur, atque etiam de ipsius Artemidori aetate dubium est, quippe illud παρὰ ταῖς θεαῖς ἐν Ἐλευσίνι nimis dicitur in universum. E. Curtius sane, Göttg. gel. Anz. 1860, 336, epheborum fuisse officium statuit, ut cum tauris ad sacrificia destinatis pugnarent, donec eos domarent et ad aram adducerent.

Milesios, referendum autem esse hunc usum etiam ad saecula priora coniectura assequimur ex Euripidis loco iam ab A. Mommseno p. 250 citato suppl. 173 *πρεσβεύματ' οὐ Δήμητρος ἐς μυστήρια*. En quam praeclara splendidaque fuerunt sacrificia, ita ut vix intra angustos unius diei fines comprimi ea posse putet quispiam, cum praesertim exstet in artificum decreto v. 8 *θύε[ιν | καὶ σπένδ]ειν τῇ Δήμητρει καὶ τῇ Κόρῃ ταῖς μυστηριώτισιν ἡμέραις*, etsi ne nimium tribuamus huic plurali cavendum esse ultro concedo.

Iam cum nihil de initiorum ipsorum (*τελευταί, μυστήρια*) aut tempore aut spatio certi indagari possit, ad plemochoas trans-eamus, quas „ἐν Ἐλευσίνι τῇ τελευταίᾳ τῶν μυστηρίων ἡμέρᾳ“ celebratas esse Athenaeus XI, 93 testatur, quocum prorsus facit Pollux X, 74 nisi quod pro *πλημοχόας* praebet singularem *πλημοχόην*. Quibus testibus fidem cur abrogemus, Hesychii profecto nota (Schmidt 125) nihil valet: *πλημοχόη τῇ ὑστεραίᾳ τῶν μυστηρίων κοτυλίσκους πληροῦσιν, οὓς καλοῦσιν πλημοχόας*. Id tantum elicere possis, minus arte coniunctam fuisse illam libationem cum mysteriorum celebratione, ita ut utrum adiungenda sit potius an seiungenda dubium esset. Vox vero *μυστήρια* in illis testimoniis pertineat ad dies κατ' ἐξοχὴν *μυστηριώτιδας* nuncupatas an pateat latius, i. e. statimne factae sint plemochoae post initia an ludis interiectis, dissentiebant inter se viri docti. Nihilo secius nunc hanc absolvere posse quaestionem mihi videor. An non caerimoniam illam religiosam non fixo singulis annis factum esse die ac constituto sed quasi iactatum esse hinc illuc abhorrere a probabilitate recte ratiocinatum esse putas Mommsenum 230? Id autem reapse eventurum fuisse, si post ludos demum incidissent plemochoae, quoniam de ludorum penteteride et trieteride nunc quidem constat, in propatulo est. Quid nonne multo facilius intellegitur, qui fieri potuerit, ut artifices Dionysiaci duos adderent ludorum dies, si artissime cohaerebant libationes et initia nec ludi illis interrompebantur? Minoris quamquam est momenti, tamen dicere non abs re est, titulum eundem rituum ordinem exhibere hunc v. 8 *θύε[ιν | καὶ σπένδ]ειν*. Iisdem adminiculis facile C. Böttcheri opinio per se admodum infirma refutari videtur, qui cum in ara Eleusinii Atheniensis plemochoam invenisse sibi videretur, diem

festum, qui ab illis nomen duxit vasibus, Athenis esse agitatum statuere non dubitavit (Phil. XXIV, 1866, p. 234 sq.).

De ludis Eleusiniis cum singulari disseruerim capite cumque inscriptiones quae ad senatum spectent sacrum mysteriis peractis in Eleusinio habitum accuratius iam tractaverim, nihil iam restat quod addam. Apparet igitur de mysteriorum parte altera admodum pauca constare, id tantum esse perspicuum, ludos maiore modo, modo minore ambitu esse actos ita, ut in nonnullis certe annis tota ante diem *ἑκτην μετ' εἰκάδας* finiretur celebratio, in aliis dilaretur usque ad *τετράδα μετ' εἰκάδας*. Quod effecisse, satis puto: „non enim, ut verbis utar Godofredi Hermanni op. IV, 303, artis criticae est ex nihilo aliquid producere, sed videre possitne aliquid an non erui, et, si aliquid, quid illud esse sana et sobria ratio probabili argumentatione evinceat.“ Verum tamen fore ut aliquando novum lumen toti afferratur quaestioni spem dat archaeologorum illud: „dies diem docet.“

Pars altera.

I. De mysteriorum Eleusiniorum administratione publica.

Quomodo antiquissimis temporibus priusquam Eleusiniorum urbs adiungeretur Atheniensium civitati, et cultus et templa mysteriorum administrata sint atque penes quos summa fuerit moderatio, cum nihil certi memoriae sit proditum, id tantum coniectura assequi licet, sacerdotes olim ex Eumolpidarum gente oriundos regum munere functos esse ac cum totius urbis tum sacrorum instituta iis curae fuisse ac pependisse ex eorum voluntate et auctoritate. Quae opinio firmatur non solum fabulis de bello Eumolpi Erechtheique propagatis sed etiam eo, quod bello illo peracto, cum in deditionem venirent Eleusinii, „die ehemaligen Priesterkönige, ut R. Schoellii Herm. VI, 1872, 17 insistam vestigiis, Staatspriester wurden: allein die Erblichkeit der Würden in den eleusinischen Geschlechtern, die königliche Tracht mit dem Stirnband, welche sie beibehielten, vornehmlich das Recht der *ἐξήγησις*, der Weisung des sacralen Rechts nach ungeschriebenen Satzungen und die damit verbundene richterliche Gewalt der Eumolpiden in Religionssachen sind ihnen als unschädliche Erbstücke von der einstigen königlichen Macht geblieben: und ähnliche Bewändniss mag es (denn) auch mit der erblichen Speisung an der Staatstafel gehabt haben.“

Tum enim quin tota administrationis ratio immutata sit, nemo dubitat, at quomodo singula se habuerint instituta, tantis tenebris erroris et inscientiae circumfusum erat, ut novissimis demum temporibus vel maxime H. Sauppii ind. lect. Göttg. 1880, 8 sq. et W. Dittenbergeri Herm. XX, 1885 p. 9 opera clara afferretur lux. Etenim invaluerat sententia etiam post subactam Eleusinem cives *αὐτονόμους* suis usos esse legibus, sacer-

dotes gubernacula tenuisse reipublicae hereditate accepta, ita ut efficeretur: „ein staatlicher Organismus im andern, ein geistlicher im weltlichen, der versteinert stehen bleibt“ (E. Curtius, Athen und Eleusis, Berl. 1884, p. 7 sqq.). Quid, quod P. Foucart, Bull. de corr. hell. VII, 1883, et nonnullos mysteriorum magistratus velut *ιεροποιούς Ἐλευσινόθεν* et *ἐπιστάτας Ἐλευσινόθεν* ex Eleusiniorum numero captos esse statuit pp. 387 et 393 (confer etiam U. Koehler, C. I. A. II, 2 p. 522 et G. Busolt, griech. Gesch. 1885 p. 436) et Eleusinium urbanum „appartenait aux gentes d'Éleusis“ proferre non dubitavit. Quae omnia, quamvis etiam nunc grassentur socordia propagata atque incogitantia, tantum abest ut testimoniis nitantur firmis, ut quovis pignore sponderi possit ne assis quidem esse aestimanda, „nullae enim pagi Eleusiniorum partes sunt in mysteriis Cereris et Proserpinae, quae publica sacra sunt civitatis Atheniensium“ (Dittbg. 13 not. 4), i. e. *ἰερά δημοτελή*.¹⁾ Summa igitur omnium rerum, quae spectabant ad mysteria, moderatio primum erat penes reges Atheniensium; id quod confirmatur (cf. O. Müller, kleine Schr. II p. 57) iis, quae Strabo XIV, 1, 3 de Nelidarum Ephesiorum gente tradit: *καὶ ἔτι νῦν οἱ ἐκ τοῦ γένους ὀνομάζονται βασιλεῖς, ἔχοντες τινας τιμὰς, προεδρίαν τε ἐν ἀγῶσι . . . καὶ τὰ ἰερά τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος*.²⁾

Sublata autem regum potestate ad senatum populumque translata est, qui ad infimam usque aetatem hoc tenuerunt officium. An non probatur id vel optime cum aliarum feriarum analogia (Schoemann, de com. Ath. p. 302 sqq.) tum gravi illo ac pretioso populiscito C. I. A. I, 1, quo sanciantur constitutiones, de sacerdotibus, de pecuniis sacris, de ritibus quibusdam sollemnibus, de iure sacro, de indutiis ad mysteria pertinentes? Quae quamvis propter tituli condicionem nimis miseram accuratius cognosci nequeant, tamen aliunde facile intellegitur, subiectos esse sacerdotes Eumolpidarumque gentem populi legibus in mysteriis celebrandis (Dittbg. 13, 24: *κελευέτο δὲ καὶ ὁ ἱεροφάντης καὶ [ὁ] δαιδῶχος μυστερίοις ἀπάρχεσθαι πτλ.*; Aeschin. III, 18: *ὑπευθύνους εἶναι κελεῖει ὁ νόμος . . . Εὐμολπίδας*

¹⁾ cf. I. Blass, die Grenzboten XXXVI, 1877, IV p. 361 sq.; Wilamowitz-Möllend., Homer. Untersuch. 1884 p. 213.

²⁾ cf. Mannhardt, mythol. Forsch. p. 210.

καὶ Κήρυκας; C. I. A. III, 5 (Dittbg. 387), 2: [ἐπειδὴ οἱ περὶ τῶν μυστηρίων νόμοι προστάττουσι τῷ γένει τῶν Εὐμολπιδῶν κτλ.); ut de aliis quoque festis deorum celebrandis populus statuere solebat in comitiis (Schoemann l. c. p. 302), ita cum ludorum Eleusiniarum (Rat. El. β 48 εἰς τὴν ἱπποδρομίαν τὴν προστεθεῖσαν κατὰ ψήφισμα) tum sacrorum magnificentiam perpendisse ex senatus populique arbitrio (C. I. A. I, 5; Dittbg. 13, 36 decretum de primitiis θύεν δὲ ἀπὸ μὲν τῷ πελάγῳ, καθότι ἂν Εὐμολπίδαι ἐ[σε]γέ[σο]νται, τριτοῖαν δὲ βόαρχον χρυσόκερον τοῖν Θεοῖν ἐκατέρῃ [ἀ]πὸ τῶν κριθῶν καὶ τῶν πυρῶν καὶ τῷ Τριτολέμῳ κτλ.; Rat. El. β 38 κατὰ ψήφισμα δῆμον [τὸ] [εἰς θύσας], 76 ἱεροποιῖς ἐγ βουλῆς ὅσον ο δῆμος ἔταξεν κτλ.; γ 6 ἀρεστηρίαν θῦσαι ἱερεῖον ἐκατέρῃ τοῖν Θεοῖν κατὰ ψήφισμα βουλῆς, ὃ Λυκούργος εἶπεν; cf. etiam, quod in dematicis C. I. A. II, 741 (Dittbg. 374) recensentur 10 [ἐγ] Διονυσίων τῶν [ἐπὶ Ἀ]θηναίων¹⁾ | π[α]ρὰ μυστηρίων [ἐπιμ]ελητῶν; 38 [ἐκ τῆς θυσίας] [τῇ] Ἀήμητρὶ καὶ [τῇ] Κόρηι [τῇ] Δαίρ[αι] παρὰ || ἐπιμελητῶν; 66, 74 ἐξ Ἐλευσινίων παρ' ἱεροποιῶν). Iam elucet, cur ab mysteriorum epimeletis de sacrificiis factis renunciatum sit ad senatum (C. I. A. II, 315 [Dittbg. 386], 7 περὶ ὧν ἀπαγγέλλ[ουσιν οἱ] ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων ὑπὲρ τῇ[ς θυσίας] ἦν ἔθυσαν ἐν τοῖς [πρὸς Ἄγρῳ μυστηρ]ίοις; cf. C. I. A. II, 376).

Deinde non solum magnam redditus partem aut populi decretis constitutam esse (cf. populiscitum de primitiis) aut dispensatam ab apodectis, qui „receptores omnium publicarum pecuniarum praesunt uni ac summo aerario (der Hauptkasse)“ (I. Christ, de publicis populi Atheniensium rationibus. Gryph. 1879 p. 17) scimus (Rat. El. α 39 [καὶ τὸ μερισθὲν παρ' ἀποδεκτῶν ἐπιστάταις: ΓΗΗΗΗ[Γ] cf. 57), sed etiam aerarii deorum sacri dispensatio quomodo fieret (decr. de prim. v. 12 ἀπὸ τῷ ἀργυρίου τοῖν θεοῖν κτλ.), quae restabant quanto venirent publice decretum videmus (β 70, 74 πραθέντων ἐξ δραχμῶν τοῦ μεδύμνου ἐκάστου, ὡς ὁ δῆμος ἔταξεν), et quomodo consumerentur pecuniae sic paratae (l. c.). Templum autem Eleu-

¹⁾ Has ferias vinculo qualicunque coniuncta fuisse mysteriis nunc luculentissime evincitur Rat. El. II, 46.

sinium urbanumque atque eius fundos iure meritoque subiecta fuisse colligere possumus senatus populique constitutionibus et curae inde, quod magistratus publici sacros elocant agros (Rat. El. β 29, 32) et inde, quod senatus non solum ipse pilas statuasque ibi erigere decernit (Eph. ἀρχ. περ. III, 2, 1884, 135, 27 ποιήσασθαι αὐτοῦ εἰκόνα χαλκῇν καὶ στήσαι ἐν Ἐλευσίνι ἐν τῇ ἀνλῇ τοῦ ἱεροῦ, C. I. A. II, 315 [Dittbg. 386], 31 [στήσαι ἐν τῷ] Ἐλευσ[ινίῳ] scil. στήλην λιθίνην), sed etiam aliis velut ephebis id facere permittit (C. I. A. II, 481, 36 παρακαλοῦσι τὴν β[ουλήν] ἐπιχωρῆσαι [ἐαντοῖς] ποιήσασθαι γραπτῆς εἰκόνας | [ἐν] ὀπλῳ ἀνάθεσιν ἐν [τῷ] ἐν Ἐλευσίνι ἱερῷ), atque ex decreto attico nuperrime reperto (Eph. ἀρχ. περ. III, 2, 1884, 165, quod intra Pompei Hadrianique tempora factum videtur quoque agitur περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἱερῶν καὶ τεμενῶν, et exstant v. 20 haec τὰ δὲ ὄρη τὰ δημόσια καὶ τὰς δημοτελεῖς | Δήμη]τρος καὶ Κόρη] et paulo infra ἐπισκευῇ τ]οῦ [Ἐλε]υσίνι ἱεροῦ).

Iam de ratione noxae quam quis festis diebus nocuisset, resarciendae atque puniendae praeceptum esse ab populo Atheniensium quivis cognoscit et ex titulo I, 1 et ex loco illo Andocideo I, 116, quo haec inveniuntur: ἔπειτα δὲ νόμον πάτριον λέγεις, ἣ δὲ στήλη παρ' ἣ ἔστηκας χιλίας δραχμὰς κελεύει ὀφείλειν, ἐάν τις ἱκετηρίαν θῇ ἐν τῷ Ἐλευσινίῳ. Atque in iudiciis si qui in rebus sacris deliquisse viderentur, etiamsi Eumolpidarum praecipua quaedam erant iura (cf. Dem. 22, 27 cum Meier-Schoem.-Lips., att. Pr. p. 131), tamen plerumque ab populo et apud iudices atticos actum esse remotis iis, qui non initiati erant (cf. Andoc. de myst. I, 12 ἔδοξε τοῖς πρυτάνεσι τοὺς μὲν ἀμνήτους μεταστήσασθαι, 28, 31; Poll. VIII, 123, 114, att. Proc. p. 158), dicere vix operae pretium puto, cum satis sint clarae orationes Andocidis de mysteriis Lysiaeque in Andocidem habitae. Quodsi plura desideras testimonia, conferas quaeso etiam Bekk. an. 288, 18: προβολή — τὸ παράγειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν βουλόμενον καὶ ἀποφαίνειν ὡς ἠδίκησεν — τοὺς περὶ τὰ μυστήρια — ἀδικοῦντας; Lys. VI, 34; Isocr. XVI, 6. Huc spectat etiam iudicium, quod die post sacra sollemnia proximo Athenis in Eleusinio a senatu quingentorum exerceri Solonis cautum erat legibus quodque priore quaestiunculae parte tractavimus.

Gravissimum autem documentum summam omnium quae ad sacra pertinerent Eleusinia administrationem factam esse ad populi voluntatem, id mihi quidem videtur esse quod omnes magistratus, quorum curae aut in universum cultus Eleusinius mandatus erat aut singulae administrandae provinciae, a populo sunt creati eique rationes reddere obstricti. Tota autem mysteriorum administratio in tres dividi potest partes, quarum prior continet cultum celebrationemque curanda, altera ius sacrum exercendum, tertia templi reditus sumptusque custodiendos, cui universae una cum epimeletis mysteriorum ita praefectus erat archon rex, ut iurisdictio peculiare eius esset officium, hieropoeorum sacra facienda, pecuniae sacrae accipiendae et expendendae epistatarum et quaestorum. Quos magistratus singulos deinceps persequi eo magis puto e re, quod tota illa quaestio „adhuc intacta remansit“ (Koehler ad C. I. A. II, 834 b), quamvis nonnulla sane leviter perstringerent praeter alios et A. Mommsen 240—243 et Ch. Tsuntas, rationum Eleusiniarum editor graecus, l. l. p. 255 sqq.; et P. Foucart in Bull. de corr. hell. VIII, 1884, p. 194 sqq. — Ac quam severissimo iudicio usus id tantum allaturus sum, quod extra dubitationem positum videtur neglectis vanis illis coniecturis, quae etiam in hac quaestionis parte offecerunt nonnunquam rerum perspicuitati. (cf. Mommsen p. 246; U. Köhler C. I. A. II, 2 p. 522).

a. Ὁ βασιλεύς.

Archontem regem sive regem sacrorum Eleusinia curasse constat et ex scriptorum testimoniis et ex titulorum. Servantur Aristotelis verba etiamnunc apud Harpocrationem: ἐπιμελητὴς τῶν μυστηρίων παρ' Ἀθηναίοις ὁ λεγόμενος βασιλεύς. Δημοσθένης κατὰ Μειδίον (§ 171 p. 570), Ἀριστοτέλης ἐν Ἀθηναίων πολιτείᾳ φησὶν οὕτως· ὁ βασιλεύς πρῶτον μὲν τῶν μυστηρίων ἐπιμελεῖται; cf. Poll. VIII, 90, unde fluxit schol. Plat. Eutyph. II A; Bekk. an. 219, 19; Hesych. βασιλεύς· ἄρχων τις Ἀθήνησιν μυστηρίων προνοῶν; Suid., Et. M. s. v. ἐπιμελητῆς. Eodem modo C. I. A. II, 597 (Dittbg. 385), 6: τ[ὼ]ν περὶ τὰ μυστήρια eum curam gessisse in universum dicitur, quae cura pertinebat non solum ad vota nuncupanda sacraque facienda pro populi salute κατὰ τὰ πάτρια τὰ μὲν ἐν τῷ ἐν-

τάδε Ἐλευσινίῳ, τὰ δὲ ἐν τῷ Ἐλευσίνι ἱερῷ (Lys. VI, 4), sed etiam ad ius sacrum custodiendum, l. c. ὅπως ἂν μηδεὶς ἀδικῇ μηδὲ ἀσεβῇ περὶ τὰ ἱερά. Quod ut prohibeatur officium eius erat edicere, ut abstinerent mysteriis scelere obstricti (Poll. VIII, 90: προαγορεύει δὲ τοῖς ἐν αἰτία ἀπέχεσθαι μυστηρίων; Schoemann, gr. Alt. II p. 344; Mommsen p. 247; Sauppe, Att. et El. p. 9)¹⁾; eo nimirum die, quo mysteriorum sollemnia ex curia, cui nomen erat στοὰ ποικίλη una cum hierophanta et daducho indiceret (schol. Arist. ran. 369), id est, si quid video, primo feriarum die. Quod si qui neglexissent, nomen eorum statim deferri licuisse ad regem apparet ex Andocidis exemplo (de myst. 121). Tum peractis mysteriis Andocides de myst. 111 προσήκει ὁ βασιλεὺς, inquit, περὶ τῶν γεγενημένων Ἐλευσίνι κατὰ τὴν τελετὴν, ὥσπερ ἔθος ἐστίν. Atque etiam iis causis, quae spectabant ad mysteriorum celebrationem quarumque diiudicatio permissa erat Eumolpidarum genti, praefuisse regem sacrorum rectissime concluditur ex rerum natura et ex Demosthenis scholio (XXII, 27 Or. att. ed. Tur. p. 107): ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐπεμελεῖτο τῶν ἱερῶν πραγμάτων καὶ εἰσήγε τὰς τῆς ἀσεβείας γραφὰς πρὸς τοὺς Εὐμολπίδας (att. Proc. 132; Lenormant rech. 137). Iam latius patuisse regis munus in mysteriis custodiendis per lucide intellegitur ex rationibus Eleusiniis, quae exhibent β 29 [ἀπὸ μισθωμάτων τῶν τεμενῶν] || ἃ ἐμισθωσεν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ πάρεδροι καὶ οἱ ἐ[πισ]τάται οἱ Ε[λε]υσινίοθεν καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν | μυστηρίων similiterque v. 32. Fundos igitur sacros elocabat una cum aliis mysteriorum magistratibus. Quae omnia officia constanter tenuisse regem etiamsi nulla exstant argumenta certa, tamen, cum nihil repugnet, veri est simillimum.

Paulo aliter res se habet, si ludorum spectamus moderationem, quae quin item fuerit penes regem prioribus temporibus, in dubitationem vocari vix potest, nisi forte ex rationibus Eleusiniis, quibus partem hordei ex sacris Rhariae fundis exarati sacerdotibus traditam esse Eleusiniis docemur ad ludos (β 44 κε-

¹⁾ Qui cur „ex curia sua“ id fecisse regem dixerit causam assequi nequeo; ceterum Suetonius (Nero 34) paulo aliter narrat: Eleusiniis sacris, quorum initiatione impii et scelerati voce praeconis summoventur et.

φάλαιον ἱερεῦσιν καὶ ἱερεί[αι]ς [ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας μέδι]μνοι
 ΗΗΛΛΔΔΜΜΜΜ; 48 σύμπαν κε[φά(λαιον) ἱερεῦσι καὶ | ἱε-
 ρεῖαις εἰς τὴν τριετηρίδα τῶν Ἐλευσινίων καὶ εἰς τὴν πεντε-
 τηρίδα [μ]έδιμ[νοι] ΗΗΗΗ) ab ipsis sacerdotibus edita
 esse certamina statuere quis audeat. Quam opinionem abhorrere
 a vero demonstrat et ludorum natura et quod postea comparent
 nonnunquam proprii peculiaresque Eleusiniarum agonothesiae in
 titulis aetatis romanae, id quod, si sacerdotibus certaminum cura
 translata esset, cur factum esse statueremus, nihil posset excogi-
 tari. Etenim prioribus temporibus quamquam decem athlothe-
 tarum exstabat munus, tamen singulorum ludorum agonothesiae
 iis fere tradebantur magistratibus, quorum munera pertinebant
 quodammodo ad festa illa, quibuscum coniuncti erant ludi, poste-
 riore demum aetate factum est, ut peculiares quidam institueren-
 tur magistratus, qui certamina adornarent et praemia distribue-
 rent victoribus, festorum maximorum et splendidissimorum, inter
 quae fuisse Eleusinia in propatulo est (cf. Dittenberger, de eph.
 att. 47 sq.; Herm. XII, 1877 p. 18). Ac recensentur re vera
 Eleusiniarum agonothesiae, velut praebet C. I. A. III, 663, 8 Φλ.
 Δωρό[θεον στρατηγήσαντα | καὶ ἀγωνοθετήσαν]τα τῶν μεγά-
 λων Ἐλευσινίων; eandemque formulam iure meritoque resti-
 tuisse mihi videor in titulo C. I. A. III, 682 admodum mutilato
 [τὸν δεῖνα ἀγωνοθετήσ]αντα τῶν μεγάλων [Ἐλευ-
 σινίων καὶ τῶν μεγάλων Παναθηναίων κτλ., nam modo
 Dittenbergeri supplementa versus 5 recte se habeant, idem fere
 versus ambitus efficitur. Huc spectat etiam C. I. A. III, 1168, 5;
 nuper in lucem prodiit Eleusine inscriptio, qua mentio fit Κλ.
 Δημοστράτου Ἀθηναίου, ἄρξαντος ἐν τῇ [πατρίδι] | τὴν ἐπ-
 ὄννμον ἀρχήν, στρατηγήσαντος ἐπ[ὶ τὰ ὅπλα], | γυμνασιαρ-
 χήσαντος, κηρυκείσαντος τῆς [ἐξ Ἀρείου] | πάγου βουλῆς,
 ἀγωνοθετήσαντος Παν[αθηναίων] | καὶ Ἐλευσινίων, ἐξηγητοῦ
 μυστηρί[ων, ἱερέως] | Ἐρεχθέως Ποσειδῶν[ος] (Bull. de corr.
 hell. VI, 1882, p. 436). In extenso hanc tituli partem expri-
 mendam curavi, ne amplius dubitari possit, quin non cum certo quo-
 dam alio munere coniuncta fuerit haec agonothesia, sed propriis
 commissa sit magistratibus ad populi arbitrium, quod idem va-
 luisse de Dionysiis A. Mommsen p. 397 perspexit. Iam sponte
 patet, Dittenbergeri sententiam „curam mysteriorum, quae prio-

ribus temporibus penes archontem regem fuit, Romanorum aetate ad στρατηγὸν ἐπὶ τὰ ὄπλα translata esse“, ut est sagacissime excogitata, ita iam non posse stare, quippe quae nitatur tantummodo illa honorum coniunctione, quae invenitur in inscriptione supra laudata 663, quaeque quin fortuita sit, nunc non est quod dubitemus, et C. I. A. III, 649, 4 τὸν ἐπὶ τοὺς ὀπλείτας | στρατηγὸν Καλλικρατίδην | Συνδρόμον Τριχορύσιον | προνοηθέντα τοῦ περὶ τὴν | πανήγυριν κόσμου], ut verissime supplevit idem vir doctissimus. „Πανήγυρις cum titulus Eleusine inventus sit, de Eleusiniis accipiendum esse“ concedo, neque vero plus inde colligam, quamquam commemorari [τὸν χειροτονημένον] στρατηγὸν ἐπὶ τοὺς [ὀπλείτας] in titulo C. I. A. II, 484, 11 non ignoro, „quo sermonem fuisse de rebus, quae aliquo modo ad sacra Eleusinia pertineant“, constare videtur. Illis autem temporibus, quibus immutatam esse Eleusiniorum nuncupationem in Ἀντινόεια ἐν Ἐλευσίνι statuimus, tot inveniuntur agonothetarum nomina in titulis ephebicis, vix ut singula afferre operae videatur pretium.

Constat autem duos sibi quemque trium priorum archontum sumpsisse assessores, qui examinabantur a senatu quingentorum et rationem reddere obstricti erant (cf. Hermann, gr. Staatsalt. 138, 15; att. Proc. 70; de archonte rege Poll. VIII, 92; (Dem.) in Neaer. 72 pp. 1369, 81. 1372). Assessores autem illi, qui regem adiuwabant, non expertes erant mysteriorum curandorum, immo una cum rege, epistatis, epimeletis praeerant cum templi fundis locandis (Rat. El. β 30, 32) tum feriis celebrandis, velut uni eorum decreto gentis Cerycum Alexandri Magni aetati vindicando honores quidam impertiuntur (C. I. A. II, 597 [Dittbg. 385], 3) ἐπειδὴ . . . καλῶς καὶ φιλοτίμως μετὰ τοῦ β[ασ]ιλέως καὶ τοῦ γένους τοῦ Κηρύκ[ω]ν [ἐ]π[ε]μελήθη τ[ῶ]ν περὶ τὰ μυστήρια κτλ. Iam luce clarius inde apparet, ne umbram quidem habere veritatis, quod A. Mommsen illum assessorem referendum esse in epimeletarum numerum ἐξ Ἀθηναίων πάντων creatorum, quamvis dubitanter statuit. Neque vero quae assessorum illorum fuerint officia, singulatim exponi licet ac ne constituisse quidem puto, utpote quae non legibus praescripta essent, sed in usu regisque arbitrio posita, cui etiam abrogare magistratum assessori permissum esse probatur (Dem.) in Neaer. 83, 1373.

b. Οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων.

Ut archonti eponymo in administrandis Dionysiis magnis Thargeliisque curatores adiunctos esse patet (cf. Poll. VIII, 89; Schneider, att. Theaterwesen p. 108; A. Mommsen 397. 424), sic etiam institutum erat collegium curatorum mysteriorum (cf. Hermann, Staatsalt. 150, 1; Gilbert, gr. St. I, 242), quod regis sublevabat munus non solum in administrandis mysteriis, unde nomen duxerunt *ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων*, sed etiam in ceteris sacris minoris momenti, quae ad eius pertinebant provinciam (cf. Dittbg. 374, not. 6). De quibus Aristotelem egisse in Atheniensium republica Harpocratio auctor est s. v. *ἐπιμελητῆς τῶν μυστηρίων*. ὁ βασιλεὺς . . τῶν μυστηρίων ἐπιμελεῖται μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν, οὓς ὁ δῆμος χειροτόνει, β' μὲν ἐξ Ἀθηναίων ἀπάντων, ἓνα δ' ἐξ Εὐμολπιδῶν, ἓνα δ' ἐκ Κηρύκων, unde manasse apparet, quod exhibet Suidas et Et. M. p. 362, 9 eadem sub voce. Cuius verbis curasse eos mysteria una cum archonte sacrorum (cf. etiam Poll. VIII, 107) demonstratur, quatuor a populo electos (cf. Dem. XXI, 171 p. 570; Bekk. an. 279, 20¹), duos ex Atheniensibus universis, duos ex gentibus Eleusiniis, alterum Eumolpidarum, alterum Cerycum. — Quod testimonium ut summa est auctoritate ad curatorum numerum, qui priore fuerit aetate definiendum, ita neutiquam in temporum decursu sibi constitisse, in propatulo est; etenim duos tantum creatos esse mysteriorum epimeletas postea Dittenberger statuit Herm. XX, 1885, 30, titulo nisus C. I. A. II, 315 (Dittbg. 386), quo non nisi duorum fit mentio, et sic ratiocinatus: „Die Auskunft, die ich früher (Syll. 386, not. 4) mit anderen (Koehler C. I. A. II, 315) angenommen habe, es seien das nur die zwei aus allen Athenern erwählten, erscheint mir jetzt bedenklich. Denn von dem athenischen Volke waren sie doch alle vier erwählt, sie bildeten ein Collegium, und da ihnen Amtshandlungen gleichartig und gemeinsam waren, so sieht man nicht ein, warum das Belobungsdekret die beiden aus den Geschlechtern erwählten

¹) *μυστηρίων ἐπιμελητῆς*. ὁ ἐπιμελούμενος τῆς ἐορτῆς τῶν μυστηρίων χειροτονητὸς λαχών. Etiam Διονυσίων ἐπιμεληταὶ χειροτονητοὶ erant; cf. Mommsen l. c.

ausgeschlossen haben sollte; ich glaube daher jetzt vielmehr, dass in den Wirren und Nöthen der Diadochenzeit (die Inschrift stammt aus ol. 124/3 [282/1 v. Chr.]), wo nachweisbar auch sonst der Behördenorganismus reducirt worden ist (S. I. G. 337, 17 mit Anm. 6), die Zahl auf zwei reducirt wurde, sei es nun, dass die aus dem Gesamtvolk oder die aus den beiden Priester-geschlechtern gewählten in Wegfall kamen.“

Decreti autem illius verba, quae quidem spectant ad curatorum munera, haec sunt: v. 7 *περὶ ὧν ἀπαγγέλλ[λουσιν οἱ] ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων, ὑπὲρ τῇ[ς θυσίας], ἣν ἔθυσαν ἐν τοῖ[ς] προῶς Ἀγρῶν μυστηρ[ί]οις ἀγαθεὶ τύχαι δεδόχθαι τεῖ βουλευ[εῖ]. . . v. 13 γ[νωμῇ]ν δὲ ξυμ[β]άλλεσθαι τῆς βουλῆς εἰς τὸν δῆ[μον], ὅτι δοκεῖ τεῖ βουλευ[εῖ], τὰ μὲν ἀγαθὰ δέχεσθ[αι] τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον, ἃ φασιν γεγονέναι[ι ἐν τοῖς ἱεροῖς, οἷς ἔθνον ἐφ' ὕγίαι καὶ σωτ[η]ρ[ί]αι τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν ἄλλων, | [ὅς]οι εἰσὶν εὖνους καὶ φίλοι τοῦ δήμου· ἐπει[δὴ] δὲ οἱ ἐπιμεληταὶ [τῶν] μυστηρίων πρότερόν | [τε] ἐν τεῖ θυσι[α]ὶ τῶν μεγάλων μυστηρίων ἐπεμ[ε]λή[θ]ησαν τῆς θυσίας, καὶ νῦν τεθήκασιν τὰ σω[τ]ή[ρ]ια [ταῖς] θ[υσί]αις ὑπὲρ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμ[ου] ἐκ τῶν ἰδίων καὶ τῶν ἄλλων ἐπιμελέληνται | [καλῶ]ς κα[ὶ] φιλοτιμῶς, ἐπ[αινε]σ[α]μεν τοὺς ἐπιμε[λητὰς] τῶν μυστηρίων ἡμῶν Γλαύκων[ος] Κρωπίδην, Δημό[κρι]τον Ἐπι[κρά]του ἐκ Κερ[αμ]έων κτλ. Quod institutum ut duo tantum caperentur curatores, quamdiu valuerit, quamquam diiudicari prorsus nequit, tamen nondum pristinam restitutam esse rationem saeculo tertio exeunte, nos edocet aliud decretum item ad duorum epimeletarum honorem latum, C. I. A. II, 376: [Ἐπειδὴ οἱ τῶν μυστηρίων ἐπιμεληταὶ οἱ [ἐπὶ τοῦ δεινὸς ἄρχοντος] θύσαντες τ[ε]ῖ τε Δήμητρι καὶ τεῖ Κόρει καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, οἷς καθήκον ἦν ὑπὲρ τῆς βουλῆς [καὶ τοῦ δήμου] καὶ παίδων καὶ γυναικῶν ἀπαγγέλλουσι γεγονέναι τὰ [ἱερὰ καλὰ καὶ σωτήρια], παρῆσαν ἐνάκ[ασι] δὲ . . . ἐκ τῶν ἰδίων; tunc eadem fere sequitur formula, quam decretum praebet alterum, nisi quod plenior sacri est significatio: ἐφ' ὕγίαι καὶ σωτ[η]ρ[ί]αι τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου [καὶ παίδων] καὶ γυναικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπαντων ὅςοι εἰσὶν εὖνους τῶν δ[η]μῶν [Ἀθηναίων], curatorum nominum vestigia*

exstant haec v. 29 sq. . . δ[ι]ον Πολυ[εύ]κτ[ου] . . . , .]κ[. . .
κ]όσμον Κολλυτέα.

Qui autem tum sublati sint magistratus ex toto populo creati an ex gentibus sacris, quamvis Dittenberger in medio reliquerit, cum nec titulorum ratio nec nomina certi quicquam efficiant, tamen mihi quidem ratio prior veri videtur similis et consilio mutationis illius respecto, quae nimirum facta est „propter inopiam civium ad talia negotia idoneorum“ et plebiscito de mensuris et ponderibus C. I. A. II, 476, cuius sub ultimi saeculi initium vel fortasse alterius finem curatores mysteriorum ex gentibus Eleusiniis exstitisse haud scio an concludi possit ex verbis 48 sqq.: τὸν δὲ ἐν Ἐλευσίνι | (scil. δημόσιον καθεσταμένον κολαζόντων) ὁ τ[ε] ἱεροφάν[της] [καὶ οἱ κα]θ[ε]στ[α]μένοι[ι] ἄ[ν]δρ[ε]ς καθ' ἑκάστον [τὸν ἐνιαυτὸν] ἐπὶ τὴν παν[ή]γυριν. Sic enim restituenda esse tituli verba et coniungenda, Koehlerum omnibus probasse puto ¹⁾, Boeckh sane C. I. G. I, 123 (Staatsh.² II, 366) aliam viam ingressus est. Atque etiam verba quin revocanda sint ad curatores mysteriorum, dubium vix est, nam quominus de epistatis Ἐλευσινόθεν cogitemus, cum aliis prohibemur causis tum quod eorum munus utique non ad ferias agitandas (πανήγυριν) spectabat; illa autem explicatio, quam nuperime protulit Häderli²⁾, nescio an nulli satisfaciat, utpote quae nullo confirmetur argumento probabili. At curatores cum una cum hierophanta animadvertere iubentur in servos publicos mensurarum custodes Eleusine institutos, ex sacris gentibus oriundi mihi videntur eam ob causam, quod ex populo universo creatos vix putaverim adiungi vel potius subiungi potuisse aut passos esse hierophantae ita, ut unum efficerent collegium. Deinde hoc si statuimus, necessario sequitur, nondum secundi saeculi fine aut fortasse numquam quattuor curatorum restitutum

¹⁾ cf. Fränkelium ad Boeckhii Staatsh.³ II p. 330 n. 2.

²⁾ Jhrb. f. Ph., suppl. V, 1886 p. 75, die hellenischen Astynomen und Agoranomen: In C. I. A. II, 476, z. 40 ff. wird . . . Eleusis als 3. Aufbewahrungsort von staatlichen Muster-Massen und -Gewichten erwähnt, welche von einem eigenen Epimeletes verwaltet werden, dieser wird seinerseits beaufsichtigt vom Hierophanten und den alljährlich für die Panegyris ernannten Beamten, unter denen wohl auch ein Agoranomos anzunehmen ist. In römischer Zeit wird auch ein Agoranom von Eleusis erwähnt (Bull. de corr. hell. VI, 1882, p. 436).

esse magistratum. — Sed haec omnia incerta admodum esse quamquam non diffiteor neque graviter feram si quis ea contempserit, tamen afferre e re duxi, quamvis paucis me persuasurum arbitratus.

Iam venimus ad curatorum officia. Ac primum ex iis quae attulimus testimoniis, sacra eos fecisse apparet pro populi salute mysteriis et maioribus et minoribus¹⁾, quae augebant saepius suis sumptibus et quibus confectis ad senatum renunciabant, nec non Halois (C. I. A. II, 741 [Dittbg. 374], 38; cf. Rat. El. β 11; de feriis his cum mysteriorum cultu consociatis l. c. II, 8; α 47; C. I. A. III, 895; (Dem.) in Neaer. 116 p. 1385; Schol. Lucian p. 245 [lac.]). Deinde eorum quoque curae mandati erant sacri agri elocandi (Rat. El. β 30, 32). Accesserunt alia, quae non proprie pertinebant ad mysteria, velut Lenaeis, quae rege fiebant administrante publice eos sacrificasse evincit C. I. A. II, 741 (Dittbg. 374), 10, quae sollemnitas, quam arte coniuncta fuerit cum mysteriorum religione P. Foucart, Bull. de corr. hell. VII, 1883, p. 398 probavit (cf. etiam Boeckh, Staatsh. II, 126) et ipse supra monui in transcurso.²⁾ Et posteris eis translata videmus temporibus, quae ab cultu omnino abhorrebant, populi iussu (C. I. A. II, 476). In universum autem adiuvabant regem eiusque exsequebantur mandata. Atque cum annuus esset eorum magistratus, rationes reddere certe obstricti erant (cf. Aeschin. III, 14 sq.) ita, ut tuo mirari possis iure, quod priusquam se abdicassent, curatores honoribus affectos esse publicis titulus C. I. A. II, 315 ultimo Anthesterionis die factus demonstrat, nisi decreti illius temporibus pristinam legum severitatem auctoritatemque in dies magis debilitatas esse etiam aliunde satis superque constaret, neque enim quin una cum rege, i. e. mense Hecatombaeone munus susceperint, dubitari licet.

¹⁾ Lenormant (rech. p. 67) addit Soteria, quae item ac mysteria minora mense Anthesterione celebrata esse finxit deceptus nimirum decreti prioris verbis, at formulam illam sollemnem ἐφ' ὕγιεινὰ καὶ σωτηρίᾳ κτλ. spectare ad mysteria ipsa, cum alia docent tum cogit comparatus titulus C. I. A. 442; ceterum cf. Mommsen p. 249.

²⁾ Ultimo quadriennii illius, cuius dermatica inscriptio exhibet, anno ab strategis aes ex pellibus victimarum in Eleusiniis sacris caesarum coactum esse constat ex v. 81, cuius rei quae causa fuerit, latet adhuc.

Alius titulus, quo honorantur epimeletae mysteriorum, est C. I. A. II, 376 (cf. supra) atque etiam inscriptio quaedam ad Eleusinem inventa Bull. de corr. hell. II, 1878, p. 511 exhibuisse videtur [ῆ βουλῇ, ὁ δῆμος μυστηρίων ἐπιμε]λητὴν γενόμενον, ut recte supplevit P. Foucart, qui idem ex literarum forma initio saeculi tertii a. Chr. n. ascribendum esse censuit hunc titulum. Restat ut afferam C. I. A. I, 92 argumento incerto et plerumque neglectas inscriptiones quasdam prorsus geminas Έφ. ἀρχ. 3799 + 3800; 3801 (Lenormant, rech. 1. 2), quibus exstat Δήμητρι καὶ Κόρει | Ξενοκλῆς Ξείνιδος Σφήττιος | ἀνέθηκεν ἐπιμελητῆς | μυστηρίων γενόμενος. Quos titulos cui tempori vindicem, ignoro, quoniam duos fuisse huius nominis constat viros (Dittbg. 417 not. 3; Reisch, de musicis Gr. certaminibus p. 83).

c. Οἱ ἱεροποιοί.

Venimus nunc ad eam quaestionem, qua in hac dissertationis parte nulla est intricatio, quamque etsi multi attigerunt viri docti (Ch. Tsuntas. Έφ. ἀρχ. περ. III, 1, 1883 p. 255; P. Foucart, Bull. de corr. hell. IV, 1880, 233 sqq.; VIII, 1884, p. 203 et 215 sqq.; Am. Hauvette-Besnault l. c. V, 1881, 371; nuperrime G. Doermer, de Graecorum sacrificulis, qui ἱεροποιοί dicuntur, diss. Argent, 1885, qui sane rationes Eleusinias adhibere nondum potuit), tamen ad finem esse perductam cave credas, dico de hieropoeis quaestionem. In titulis enim, qui pertinent aliquo modo ad res Eleusinias, recensentur ἱεροποιοί, ἰ. τοῖν θεοῖν, ἰ. Ἐλευσινίων, ἰ. Ἐλευσινόθεν, ἰ. κατ' ἐνιαυτόν, ἰ. ἐγ βουλῆς, denique ἱεροποιοί, quos κατὰ προταρείαν cum Dittenbergero dicere licebit; hos omnes inter se diversos fuisse omnesque uno eodemque tempore exstitisse, per se admodum difficile est ad credendum, multo autem difficilius discernere singula genera, munera singula. Quod cum multi facere studerent, neminem acuram tetigisse puto ac, quantum ego intellego, aliter utique fieri nequit, nisi distincta ea ratione, quae Periclis valuisse videtur aetate, et ea, quam Alexandri Magni temporibus ratam fuisse cognoscimus ex rationibus Eleusiniis.

Ad priorem autem aetatem referendae sunt inscriptiones hae (Doermer pp. 7. 22 sq.):

1) C. I. A. I, 1 (Dittbg. 384), v. 115 τ[ὸ] δὲ ἄρ[χαῖον] (scil. τὸ ἱερὸν ἀργυρίον) τοῖς ἱεροποιοῖσι τοῖν θεοῖν ἐμ[πόλει] ταμιεύεσθ[αι] ex probabili Dittenbergeri coniectura.

2) C. I. A. I, 5 τοὺς ἱεροποιοὺς Ἐλευσινίων καὶ , qui plebiscito cum aliis mysteriorum deis heroibusque sacrificia immolare iubentur, tnm v. 5 [Ἰάκ]χοι, Θεοῖν τριττόαν βόαρχον (cf. C. I. A. I, 533; Dittbg. 13, not. 10).

2a) Similis argumenti fuisse C. I. A. I, 533b iure statuit Doermer p. 47, quamquam singula non iam cognosci possunt.

3) Dittbg. 13 decretum de primitiis, quo imperatur v. 9 τοῖς ἱεροποιοῖς τοῖς || Ἐλευσινόθεν sive ἱεροποιοῖς simpliciter nuncupatis v. 35, ut primitias et ab demarchis et ab urbibus sociis (v. 14) et a reliquis Graecorum civitatibus (v. 34) offerenda acciperent, oblatasque conderent et servarent in tribus fossis frumentariis ex pecunia sacra deorum exstruendis (v. 10 sqq.) multa imposita admodum magna, hoc munere si minus diligenter frangerentur, v. 20 εὐθυνόσθων οἱ ἱεροποιοὶ χιλίαισιν δραχμῆσι [ἐκασ]τος. Nec dubium est quin v. 35 sqq. ad eorum spectet provinciam sacrificia ex primitiis oblata immolare, cum exhibeat titulus v. 36 θύεν δὲ ἀπὸ μὲν τῷ πελάγῳ καθότι ἂν Εὐμολπίδαι ἐ[σε]γέ[σο]νται, τριττοῖαν δὲ βόαρχον χρυσόκερον τοῖν Θεοῖν ἐκα[τέρ]α | ἀ[πὸ] τῶν κριθῶν καὶ τῶν πυρῶν καὶ τοῖ Τριπτολέμοι καὶ τοῖ Θε[ο]ῖ καὶ τῇ Θεᾷ καὶ τοῖ Εὐβόλοι ἱερεῖον ἐκάστοι τέλεον, καὶ || τῇ Ἀθηναίαι βὸν χρυσόκερον· τὰς δὲ ἄλλας κριθὰς καὶ πυρὸς ἀποδομένος τὸς ἱεροποιοὺς μετὰ τῆς βολῆς ἀναθήματα ἀνατιθέν[αι] τοῖν Θεοῖν π[ο]ι[ε]σ[α]μένος ἅττ' ἢ τῷ δέμοι τῷ Ἀθηναίων δοκ | ι.

Ac primum quidem quin nominibus illis quamvis diversis unum eundemque statuamus magistratum nuncupatum esse, nihil obstat¹⁾, immo multa hoc ut faciamus suadent, quorum maximum id est, quod munera (Doermer p. 30 sq.) eorum vel optime inter se respondent; neque enim sacris ea continebantur, sed etiam ad templi reditus sumptusque spectabant curandos (cf. 1, 115; 3, 9, 14, 34, 40), quamquam posteris demum temporibus ut in aliis quoque civitatibus (cf. Th. Homolle, Bull. VI, 1882, p. 57 sqq.; Doermer 51 sqq.) id iis mandatum esse officium, nuncupationis

¹⁾ Fränkel ad Boeckhii Staatsh,³ II, p. 62 n. 398.

significatio evincit. Iam quaeritur, num etiam tum alii admissi sint hieropoei ad mysteria publice celebranda; quam quidem quaestionem adhuc in medio relinquendam puto, quamvis solis sacrificulis *Ἐλευσινόθεν* tum Eleusiniorum sacrorum curam mandatum esse a populo mihi sane probabilius videatur. Nam ex universo populo eos captos esse, non ex Eleusiniorum numero, quod Foucart statuit Bull. IV, 1880, p. 233; VII, 1883, 387; et Doermer p. 23, recte Dittenberger (Syll. 334 not. 13) contendit, cum „nihil nisi locum ubi munere funguntur adverbium“ *Ἐλευσινόθεν* indicare demonstravit. Ab senatu autem eos creatos esse in annum haud scio an cogi possit inde quod sacrorum bonorum iis in templo Eleusinio administratio delata erat et quod tit. 3, 41 *μετὰ τῆς βολῆς* ut dona Cereri et Proserpinae dedicarent decernitur, cum praesertim postea gravissimam provinciae eorum partem translata videamus ad *τοὺς ἱεροποιοὺς ἐγ βουλῆς* (Rat. El. β 67; 71; 76).

Neque enim temporibus gliscentibus immutata permansit pristina ratio, sed abrogatus est sacrificulorum *Ἐλευσινόθεν* magistratus — nulla enim eorum postea fit mentio, quoscumque volvis libros, titulos inspicis — eorumque officia transierunt partim ad hieropoeos *ἐγ βουλῆς* partim ad aerarii sacri magistratus (cf. Foucart, Bull. VII, 1884, p. 203). Quod quo factum sit tempore quamvis non constet, tamen coniectura admodum certa assequi possumus haud ita multum post ol. 86, 3 (435/4) id accidisse, quo tempore etiam ceterorum templorum sacrificuli sublati videntur, cum populi decreto instituerentur reliquorum deorum quaestores (Boeckh, Staatsh. I, 218 = ed. Fränkel p. 197; Kirchhoff, Abhandlg. d. königl. Ak. zu Berl. 1864, 8 sqq.; 1876, 21 sqq.; Fellner, attische Finanzverwaltung, Sitzungsber. d. Ak. zu Wien 1879, p. 392 sqq.). Singularis sane erat Eleusinii cultus condicio, nempe inter fana ab illis quaestoribus administrata numquam recensetur delubrum Eleusinium; sed tantum aberat, ut illa administrandorum templorum commutatione non tangeretur, ut contra ab illo inde tempore peculiaribus curaretur ab quaestoribus. — Iam quae tum inveniantur hieropoeorum genera, perscrutari licet.

Commemorantur in rationibus Eleusiniis *ἱεροποιοὶ κατ' ἐναυτόν* (β 8. 38) et *ἐγ βουλῆς* (β 67. 71. 76. 82; γ 1, 6), ad

quos quin referendum sit etiam illud *ἱεροποιοί* simpliciter dictum (γ 7), dubium neutiquam est, nisi forte animo praeiudicatis opinionibus occupato rem tractes, quod fecisse P. Foucartum Bull. VIII, 1884, p. 215 patet. Tum sane ad prius sacrificulorum genus illud *ἱεροποιοῖς* referre possis, at quomodo verba, quae praecedunt, καὶ τοῦτο explicanda sint, ne tum quidem exponere possis, quippe quae cum illa sententia conciliari omnino nequeant; ac profecto si non intellegendi essent, ii qui proxime praecedunt *ἱεροποιοὶ ἐγ βουλῆς*, accuratorem muneris definitionem desideraremus. Sed fortasse huiusmodi minutiis verborumque aucupiis opus non est; etenim diversine fuerint omnino hi magistratus an non adhuc sub iudice lis est, pro priore pugnat sententia P. Foucart l. c. p. 206, 215, vir sane dignus cuius ratio habeatur, oppugnat Ch. Tsuntas l. c. p. 255 sq., cui equidem assentiri non dubito quemque recte statuuisse omnes concessuros esse spero, dummodo inter se comparent β 38: *ἱεροποιοῖς κατ' ἐνιαυτὸν το[ι]ς ἐπ' Εὐθυκρίτου ἄρχοντος κατὰ ψήφισμα δῆμον [τ]ὸ [εἰς θ]υσ[ίας τὸ περιγε]νόμενον Κριτοβούλῳ Κολωνῆθεν, Νικομάχῳ Στειρ[ι]εῖ καὶ συνάρχουσιν*, et γ 6: καὶ τοῦτο (scil. τὸ περιὸν) *ἱερο[ποιοῖς κατεβάλομεν κατὰ ψήφισμα δῆμον, ὃ Ἀνκοῦργος εἶπεν, Νικομάχῳ Στειρ[ι]εῖ καὶ] συνιερ[οπ]οιοῖς*: nam ne hic diversa subesse putemus collegia, obstat idem hieropoeorum nomen utroque loco positum, posteriore autem intellegendos esse sacrificulos ἐγ βουλῆς tenorem monstrare supra dixi, ergo idem esse collegium diversis nuncupatum nominibus statuendum est. Accedit quod ne in officiis quidem eorum differentia inveniri potest, cum utrisque magistratibus tradita esse dicantur quae restabant. Quibus argumentis sat firmis fretus, causam ad eum probabilitatis gradum, ad quem tales quaestiones adducere possumus, adduxisse mihi videor; nam subnascuntur sane dubitationes quaedam, veluti quod nusquam recensentur alias *ἱεροποιοὶ ἐγ βουλῆς* et quod in priore tituli parte altera, altera in posteriore adhibita est significatio; at minoris eas puto momenti, quoniam utraque per se recte se habet. Ceterum si nimis insulse haec disserta videantur cuipiam, ad G. Gilberti eum delegam disputationem Phil. XXXIX, 1880, p. 136 sqq., qui quam facete lepideque similem probaverit significationem γραμματεὺς τῆς βουλῆς et γρ. κατὰ προτα-

νείαν usum, dici vix potest. Nec silentio prorsus praetermittere velim, in annorum antecedentium dermaticeis nihil exhibitum videri nisi ἐξ Ἑλευσινίων παρ' ἱεροποιῶν (C. I. A. II, 741 [Dittbg. 374], 66. 74), quod pertinet nimirum ad eundem magistratum quodque firmat, nisi fallor, nostram sententiam.

Ab his diversi sunt hieropoeis ei, qui ad mysteria celebranda destinabantur ex prytanibus eius tribus electi, cuius in tempus inciderent feriae (Tsuntas l. c. 256; Dittenberger ad syll. 334 not. 13), quod Hauvette-Besnault l. c. fugisse mirum. Elucet autem eos curasse Eleusinia sacra etiamtum ex titulo ol. 109, 4 (341/0 a. Chr.) ascribendo, quo a contribulibus prytanibus et a senatu populoque (Doermer p. 33) publicis afficiuntur honoribus decem Aegeidos, prytaniae tertiae, sacrificuli: Bull. de corr. hell. V, 1881, p. 361 (Dittbg. 334), 40 Θαρξίας Ἐρχιεύς εἶπεν· ἐπαινέσαι τοὺς ἱεροποιούς· τοὺς τὰ μυστήρια ἱεροποιήσαντας Ἑλευσίν[ι] | καὶ στεφανῶσαι αὐτῶν ἕκαστον θαλλοῦ στεφάνοι ἀρετῆς ἕνεκα καὶ δικαιοσύνης τῆς εἰς τοὺς φυλῆτας, sequuntur decem nomina et duae coronae, quarum in una inscriptum est ὁ δῆμος, in altera ἡ βουλὴ. Quibus de hieropoeis κατὰ πρυτανείαν cum certi nihil constet, nisi quod Doermer p. 27 „certa scilicet negotia, ait, his mandantur, quae ubi perfecerunt rationemque pecuniae publicae sacrificando consumptae reddiderunt, magistratu abeunt“, quid de altero hieropoeorum genere κατ' ἐνιαυτόν sive ἐγ βουλῆς statuendum videatur, enucleemus.

Agitur de hoc sacrificulorum collegio in lexicis, velut exhibet Photius s. v. ἱεροποιοί· κληρωτοὶ ἄρχοντες δέκα τὸν ἀριθμὸν, οἳ τὰ τε μαντεύματα ἱεροθυτοῦσι, καὶ τις καλλιερῆση, συγκαλλιεροῦσι τοῖς μαντεύμασι· καὶ θυσίας τὰς νομιζομένας ἐπιτελοῦσι, καὶ τὰς πεντετηρίδας ἅπασας διοικοῦσι πλὴν Παναθηναίων (= lex. Seguer. in Bekk. an. p. 265, 22) cuius notae limpidum fontem feliciter servavit Et. M. 469, cum addit ταῦτα δὲ Ἀριστοτέλης ἱστορεῖ ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ; cuius adnotatio descripta videtur e Photii opere nondum contracto, nec est cur eam addubitemus. Pollucis verba VIII, 107 ἱεροποιοί· δέκα ὄντες οἵτοι ἔθνον θυσίας τὰς πεντετηρίδας τὴν εἰς Ἀῆλον, τὴν ἐν Βραυρώνι, τὴν τῶν Ἡρακλείων, τὴν Ἑλευσίνι, certe revocandasunt ad eosdem qui in lexicis recensentur sacrificulos.

Unde respectis simul titulorum testimoniis decem fuisse, singulos ex singulis tribubus sorte senatus captos in unum annum hieropoeos facili licet eruere negotio, confirmaturque vel optime plebiscito quodam proeuclideo: *Ἐφ. ἀρχ. περ.* ΠΙ, 1, 1883, p. 167 v. 15 διακληροσάτο δὲ καὶ ἑ β[ολ]ῇ σφῶν αὐτῶν ἱεροπ[οι]οὺς δέκα ἄνδρ[ας] ἕνα | ἐκ τῆς φυλῆς ἑκάστος nec refragatur titulus *Ἀθην.* VI p. 482, 2 saeculi a. Chr. n. tertii: [οἱ ἱεροποιοι] οἱ οἱ αἰρε[θ]έντες ὑπὸ τῆς βουλῆς, quoniam hic sacrificuli intellegendi sunt extraordinarii. Probabile autem est una cum iis decemviros esse creatos, „ut si quis illorum in examine quod *δοκιμασίαν* Graeci vocant reiectus sive mortuus esset, eius in locum alter substitueretur“, ut colligi posse concedo Doermereo p. 20 ex (Dem.) c. Theocr. 29 p. 1331. Neque est dubium quin eorum collegium ita fuerit compositum, unus ut principem tene- ret locum (cf. C. I. A. I, 118 [Dittbg. 44], 6) ἱεροποιοῖς κατ' [ἐ]νι- αὐτὸν Διόλλοι Ἐρχιεὶ καὶ συνάρχουσιν; Rat. El. β 38' ἱερο- ποιοῖς κατ' ἐνιαυτὸν, το[ῖς] ἐπ' Εὐθυκρίτου ἀρχοντος Νικο- μάχῳ Στειρ[ι]εὶ καὶ συνάρχουσιν; γ 3 ἱεροποιοῖς ἐγ βουλῆς Δημοφίλῳ Ἀχαρνεὶ καὶ συνιεροποιοῖς, γ 7 Νικομάχῳ Στει- ρ[ι]εὶ καὶ] συνιερ[οπ]οιοῖς (cf. G. Gilbert, gr. St. II, 213).

Quorum de muneris genere et natura in universum dis- serere cum abhorreat a proposito meo satisque dictum arbitrer ab Doermereo p. 28 sqq., eas tantum breviter expositurus sum partes, quas in mysteriorum celebratione gessisse putandi sint. — Ac sacra eos fecisse Eleusiniis apparet ex dermaticis saepius laudatis vv. 66. 74, in quibus quod summa evanuit ex pellibus hostiarum venditis redacta, magnopere est dolendum. Quae sacra ipsis mysteriis ab hieropoeis facta non commemorantur in ratio- nibus Eleusiniis ea, nisi fallor, de causa, quod impensae eorum non ex templi aerario solvebantur, sed ex publico; at ex titulis illis translata esse ad sacrificulos ἐγ βουλῆς ea, quae olim erant ἱεροποιῶν Ἐλευσινόθεν officia edocemur; etenim primitiis ven- ditis admodum magnae iis dispensantur pecuniae populi iussu ad sacrificia emenda et immolanda, velut β 76: ἱεροποιοῖς ἐγ βουλῆς ὅσον ὁ δῆμος ἔταξεν, τοῦ προβάτου καὶ τῆς αἰγὸς ἑκάστου ΔΔΔ | ἱερείων τετταράκοντα τριῶν κεφάλαιον ΧΗΗ- ΓΔΔΔΔ, τῶν βοῶν ἑκάστου ΗΗΗΗ, τριῶν βοῶν ΧΗΗ; β 82 εἰς τὰ ἐπιθύσιμα ΓΔΔΔΔ; γ 1 (Η)Η[ΗΓΔ]ΔΓΙΙΙΙ; nec non

ad donaria conficienda (εἰς ἀνάθημα γ 4) γ 3 HHHΓΑΔΔΕΕΤ, γ 7 ΧΑΓΓΓΓΓΙΙΙΧ ex aerario sacro sumpta; iam si non omnia consumebantur in hoc negotio perficiendo, eos tradidisse successoribus quae restabant, nescio an elici possit ex β 38 [τὸ περιγε] νόμενον, Κριτοβούλωι Κολωνῆθεν, Νικομάχωι Στειρ[ε]ῖ καὶ συνάρχουσιν ΗΗ[ΗΑ], loco sane admodum obscuro. Accedit munus aliud, quo item olim fungebantur sacrificuli Ἐλευσινόθεν, ut ex praestantissima frumenti parte placenta offerrent deis Eleusiniis. Cuius rei testimonia sunt: β 67 εἰς τὸν πέλανον ἱεροποιοῖς ἐγ βουλῆς ἑκκαίδεκα μέδιμοι τρι[ῶ]ν χοινίκων ἀπολείποντες; 71 εἰς πέλανον τοῖν θεοῖν μέδιμος καὶ ἱεροποιοῖς ἐγ βουλῆς | Δ μέδιμοι καὶ ἐπιβολὴ πένθ' ἡμικτεῖα, quae verba aliter interpretatum esse ita, ut de mercede sacrificulis soluta acciperet, P. Foucartum l. c. p. 206 etsi non ignoro, concedere utique nequeo (cf. Doermer p. 30).

Restat ut de sacris quinquennialibus dicam sollemniter ab iis Eleusine celebrandis; quod paucis nunc licet absolvere, quoniam de ludorum Eleusiniarum penteteride praeter spem nuper certiores facti sumus. Quare quod Aristoteles summam, singillatim Photius dicit, nunc extra dubitationem positum videtur, quin reapse spectet ad mysteriorum sacra, cum praesertim de Proërosiorum penteteride, de qua Mommsen p. 243 cogitavit assentientibus Stoientino de Iulii Pollucis in publ. Ath. ant. enarrand. auct., Vratisl. 1878 p. 36, et Doermero p. 41, nec vola exstet nec vestigium; nam quod ipsa quoque Eleusine agebantur, nihil profecto valet; nec puto nimistribuendum esse illi, „quod reliquis quae enumerantur sacris quinquennialibus auctoritas erat illorum auctoritate multo inferior“. Nam etsi annua erant mysteria, tamen etiam sacra maiore cum pompa et apparatu facta esse cum appareat quinto quoque anno (cf. supra), recte se habent illa testimonia iniuste aliquamdiu non assis facta. Quod si statuimus, hieropoeorum partes fuisse etiam in trieteride Eleusinia per se patet. — At quae potissimum illis egerint feriis, deficientibus titulis non liquet.

II. De aerario sacro.

Priusquam ad eos accedamus magistratus, qui pecuniis templi accipiendis expendendisque erant destinati, generatim

de aerario templi Eleusinii sacro praefari haud abhorrere a re putaverim.

Cuius quaenam fuerit condicio prioribus temporibus, quibus sacrificuli *Ἐλευσινόθεν* ei praefecti erant, explorari posse despero propter tituli I, 1 (Dittbg. 384) statum proh! nimis corruptum, quo inde ab v. 111 agitur de pecuniis sacris administrandis eaeque divisae videntur in duas partes; quarum altera: [τὸ μὲν ἐκ | τ]ῆς [τιμῆς? (tunc primum institutae? cf. 109) γε- νόμ]εν[ον] deponi iubetur in Minervae templo ipsa in urbe posito ([ἐν περιβ]όλο[ι τῷ νότο]θεν τῷ τῆς Ἀθηναία[ς ἀρχαί]ο ν[ο]μ[ο]ῦ ἐμ πόλει), altera: τ[ὸ] δὲ ἀρχαίων administrari ab hieropoeis in sacro, ut videtur Eleusinio ([ἐ]μ πόλει . . ἐν τῷ [ιε- ροῖ]). Quod in aerarium confluisse multarum illarum pecunias, quas peregrinarum urbium cives qui per sollemnitatis dies ius sacrum violassent, ex toto lateris illius tenore effici puto, idemque cadit in multam sacrificulis *Ἐλευσινόθεν* impositam (decr. de prim. 18, 35); nam eandem aerarii fuisse rationem etiam illis quibus decretum de primitiis latum est, temporibus, statui licet.

At postea plane immutatam eam esse luce est clarius; quae vero tum invaluerit aerarii dearum administratio, rationes Eleusinae uni sunt uberrimi fontes, unde cognitio nostra redundet. Ac primum *θησαυρός* ibi exstructus erat (l. c. II, 10. 13. 25. 65. 66. 73; β 18), ubi asservabantur pecuniae sacrae, cf. γ 4 [ἐ]κ τῶν *θησαυρῶν ἐξαιρέθη* τῶν *Ἐλευσίνι τοῖν θεοῖν*; hic quod additur aerarii definitio accuratior, num spectet fortasse ad alium dearum thesaurum, qui etiamtum exstitisse Athenis statuendus sit, diiudicare non ausim; at cum sequantur ἐκ τοῦ(ς) *τῆς προσβυτέρας φιλίππειοι δύο κτλ.*; v. 5 ἐκ τοῦ *τῆς νεωτέρας ὀβολοὶ δύο κτλ.*, praeter commune templi aerarium utriusque deae peculiarem fuisse thesaurum, quis infitietur? Quorum quas quisque receperit pecunias frustra quaeras, nisi quod habenda esse peculiaria dearum aeraria „des trones“ (cf. Th. Homolle, *Comptes des hiéropes d' Apollon Délien*, Bull. de corr. hell. VI, 1882 p. 70) veri non videtur dissimile. Quae autem de templi redditibus sumptibusque dici possunt in universum, sunt haec¹⁾:

¹⁾ De re universa cf. R. Kohts, de redditibus templ. Graec., Göttg. 1869.

A. Pecuniae acceptae.

1) E fundis sacris elocatis, ex quibus admodum magnam redactam esse pecuniam ut ceterorum templorum ita Eleusinii utique constat. Huc revocanda certe sunt quae redibant e campo Rharico sacro (cf. α 42), quippe ex quo primum aratum esse frumentum traderetur, β 40 *Ῥαρίας Ὑπερίδης* (orator clarissimus, cf. (Plut.) X orat. 18; Foucart, Bull. VIII, 1884 p. 199; Fränkel ad Boeckhii Staatsh.³ II, 38* n. 229) *Γλανχίππον Κόλλυ(τεύς)· παρὰ τούτου ἐλάβομεν μισθώσιν μεδίμνω[ν ΓΗΗΓΔΔΠΙ· ἐτῶν] | τεττάρων· γίνονται μέδιμνοι XXΗ ΗΗΗΓΔΔΓΓ*; fortasse etiam *μισθώματα* illa paulo supra recensita v. 29, 32, quorum locorum priore nescio an suppleri possit [*ἀπὸ μισθωμάτων τῶν τεμενῶν*]¹⁾, quoniam exhibet Harpocratio s. v. *ἀπὸ μισθωμάτων· Δίδυμός φησιν ὁ γραμματικὸς ἀντὶ τοῦ ἐκ τῶν τεμενικῶν προσόδων· ἐκάστη γὰρ θεῶν πλέθρα γῆς ἀπένεμον, ἐξ ὧν μισθωμένων αἱ εἰς τὰς θυσίας ἐγένοντο δαπαναί*, (Isoer. VII, 29; Boeckh, Staatsh. I, 296 = ed. Fränkel p. 267; Dittenberger ad syll. 380 not. 5; Kohts l. c. 19), unde *μισθώματα* simpliciter dictum significasse fere locationum agrorum redditus elucet, quos etiam mysteriis Eleusiniis impensos videmus sacrificiis (v. 28, 31), quosque ea ipsa de causa quaestores recipiunt *οὐ μερισάντων τῶν ἀποδεκτῶν* (29, 34); accedit β 37 *ὃ κατέβαλεν Ἀλεξίμαχος Τεισαμενοῦ ἐκ Κολί(λης)*, cf. Boeckh l. c. I, 459 = ed. Fränkel p. 412, nam quod Tsuntas significari quaestorem *τῆς παρελθούσης τετραετίας* statuit, minime constat.

2) Ex primitiis a phylis Atheniensibus sociisque oblatiis, β 50 sqq.

3) Ab apodectis, aerarii publici quaestoribus, dispensatae, *τὸ μερισθὲν παρ' ἀποδεκτῶν* II, 3 *ΓΧ'ΓΗΗΗ* (εἰς τὰ ἔργα); α 39 *ΓΗΗΗΗ[Γ] = α 57*.

4) Extraordinariae quas insuper mutantur templi quaestores, cf. I, 39 *προσδανεισθὲν εἰς τὸ διατείχισμα τὸ Ἐλ[ευσίνι] παρὰ ταμίου [σ]τρατιωτικῶν καὶ παρ' ἀποδεκτῶν καὶ παρὰ*

¹⁾ Nisi cogitare mavis de sacris templi aedibus elocatis (cf. Koehler, Mitth. des arch. Instit. VII, 1882 p. 373) ac restituere *μισθωμάτων τῶν ἱερῶν οἰκίων*, quae quidem domus saepius comparent in rationibus I, 69. 75; α 9; β 80.

τοῦ τραπέζιτου¹⁾ ΤΤΧΓΗΗΗΔ[Δ]ΙΙΙΙΙC T (cf. Hartel, Studien, Sitzungsber. d. Akad. zu Wien 91, 1878 p. 149 sq.).

Accedunt reditus alii, de quibus licet in rationibus non compareant disserte enumerati, tamen dubitari nequit; huc pertinent:

5) Decima ab unaquaque hostia soluta (Foucart, Bull. VIII, 1885, 214 sq.)²⁾, munera ultro deis oblata, velut phialam argenteam ephebi quotannis consecrant C. I. A. II, 465 sqq.

6) Multae et ab magistratibus minus diligentibus repetitae (decr. de prim. 18. 35; C. I. A. II, 476, 12 ἐ[ὰ]ν δέ τις ποιήσῃ τῶν ἀρχόντων (scil. μετρονόμων) ἢ μὴ ἐπαναγκ[ά]ζῃ [τοὺς] πωλοῦντας | τοῦ]τοις π[ω]λεῖν, ὁ[φ]ειλέτω ἱερὰ[ς] τῇ Δήμη-τρ[ι] καὶ τῇ Κόρῃ δραχμὰς χιλίας) et ab iis, qui aut ius sacrum (C. I. A. I, 1; III, 26?) aut sacram terram violassent (Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 2, 1884 p. 165 εἰ [δέ τιν]ε[ς] ὑπ[ε]ρ[β]άντες τοὺς ἱεροὺς ὕρους ἐπειγράσα[ν]|το . . .) aut quomodocunque deliquissent adversus deos: (Plut.) X or. 842; C. I. A. I, 274—277 (Dittbg. 37 sqq.); Poll. X, 97 (Boeckh Staatsh. I, 278; 519 = ed. Fränkel pp. 251 et 467) ἐν δὲ ταῖς Ἀττικαῖς στήλαις αἱ κείνται ἐν Ἐλευσίνι τὰ τῶν ἀσεβησάντων περὶ τῷ θεῷ δημόσια πραθέντα ἀναγράφονται, quorum bonorum partem deis consecratam esse consentaneum est.

B. Pecuniae expensae.

1) In aedificia sacra, quae erant Eleusine (passim in Rat. El. C. I. A. II, 834 c) et Athenis (Rat. El. II, 26. 30. 31. 35. 47. 59. 67; α 52; γ 10) exstruenda reficiendaque atque templi suppellectilem renovandam (passim cf. α 30. 43 sqq.) et si quid aedium fundorumque sacrorum profanatum erat, lustrandum: Rat. El. α 42 νέκυν ἀνελόντι ἐκ τῆς Παρίας, 43 [τῷ καθ]ήραντι τὴν Παρίαν, α 49 χοῖροι δύο καθῆ[[ραι τὸ ἱερ]ὸν τὸ Ἐλ[ευσίνι]; β 19 τῷ καθήραντι τὸ ἱερὸν τὸ Ἐλε[υσίνι]. Huc referri etiam id potest, quod ad donaria dearum sustentanda dispensabatur, velut Rat. El. II, 57 εἰς τὸν | ἵππον τὸν ἐν τῷ

¹⁾ cf. Fränkel ad Boeckhii Staatsh.³ II p. 319 n. 2.

²⁾ Initiationis pretium (Sainte-Croix p. 278) non solutum esse probat ipse quem citat locus Apsin. 492 (Walz) ἐν σπάνει χρημάτων ἐγραψεν ὁ Ἀριστογείτων μισθοῦ μῦεν καὶ κρίνεται.

ἐν ᾧσται Ἐλευσινίῳ aereum ab Simone consecratum (cf. Xenoph. de re equ. I, 192¹).

2) Ad cultum pertinentes II, 44 ἐπαρχὴ Δήμητρι καὶ Κόρηι καὶ Πλούτωνι, β 10 ἀρ[εσ]τηρίαν θῦσαι ἐκατέρ[αι τοὶν θεοῖν], cf. γ 6; β 11 τ[ῶν] σπο[νδοῶν γε]νομένων (sic enim restituendum puto) . . εἰς τὰ Ἀλ[ω]ία; γ 66 εἰς | [π]ροχοῖνα; β 28, 31 εἰς μυστήρια τὰ μεγάλα, singulis traditae magistratibus sacerdotibusque: ἱεροποιοῖς β 38 [εἰς θ]υσ[ίας], 67, 71 εἰς τὸν πέλανον, 82 εἰς τὰ ἐπιθύσιμα, γ 1 sqq. εἰς ἀνάθημα; ἐπιστάταις I, 41 εἰς θυσίαν μυστηρίοις, II, 44 Ἐπιλήναια εἰς Διονύσια θῦσαι; α 29 εἰς θυσίαν; β 37; σπονδοφόροις εἰς μυστήρια α 29; β 14 cf. I, 4 πρὸς [σπονδοφο]ρίαν ἐ[πὶ ν]ή[σ]ων εἰς μυστήρια τὰ [μεγά]λα; ἐξηγηταῖς Εὐμολπιδῶν I, 41 εἰς [ξ]εύγη μυστηρίοις; Ἱποθῶ[ν]τος ἱερεῖ β 77 πέλανον; ἱερεῦσι καὶ ἱερεῖαις 42 sqq. [ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας], 45 εἰς τὴν τριετηρίδα τῶν Ἐλευσινίων, 46 εἰς τὴν πεντετηρίδα.

3) In servos publicos alendos erogatae²) I, 4 δημοσίῳ τροφῆς — καὶ τῷ [ἐπιστάτῃ] cf. 42, II, 5, α 40; α 25 ἱμάτια; β 17 ὑποδημάτων κάττυσις, 834 c 45 [ἐξωμί]δες?, α 44 ὄξ[υν]τρα [σιδήρ]ον, ᾧ οἱ δημόσιοι ἐργάζονται; 834 c passim; — II, 68 εἰς χάας — ἱερεῖον, κε[ρ]άμια Γ οἶνον; 72 μύσεις δυοῖν τοῖν δημοσίῳν mysteriis scilicet minoribus; 834 c 24: [τῶν δημοσίων ἐμύησαμεν πέντε ἄνδρας τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ ἀνακαθαίροντας; fortasse etiam 62 spectat ad servos [εἰς μύ]ησιν οἷς Δ F F, εἰς ἱερὰ F F F. Δήμητρι οἷς Δ F F, Κόρηι κρίος Δ F F F.

4) Τηλοφίλῳ τῷ κεχειροτονημένῳ ἀντιγράφεσθαι ἀναλισκόμενα τῆς πρυτανείας I, 12. 42; II, 7; α 41; 834 c v. 60 Εὐκλεί τῷ κ[εχειροτονημένῳ ἀντιγράφεσθαι τὰ ἀναλισκόμενα] ex D. Philii probabili supplemento; ceterisque hominibus minoris momenti, velut ei qui thesaurum aperuit γ 6.

Haec sunt, quae quidem ex fontibus nostris quantuliscun-

¹) Συνέγραψε μὲν οὖν καὶ Σίμων περὶ ἱππικῆς, ὃς καὶ τὸν κατὰ τὸ Ἐλευσινίον Ἀθήνησιν ἵππον χαλκοῦν ἀνέθηκε καὶ ἐν τῷ βάθρῳ τὰ ἑαυτοῦ ἔργα ἐξετύπωσεν cum interpretum notis; utroque enim loco idem intellegendum est signum. — Cf. E. Curtius, Eleusinion und Pelargikon. Sitzungsber. d. Berl. Ak. 1884, p. 50.

²) Fränkel ad Boeckhii Staatsh.³ II, 33* n. 202.

que haurire possimus de aerarii sacri pecuniis acceptis et expensis, at haec omnia admodum manca esse ad universam rem investigandam, sponte patet; quotum enim quisque ad eorum annorum amussim, quorum etiam nunc rationes servantur, metiendos esse concedat annos ceteros, equidem negare non dubito. Id tantum affirmem, satis magnam redactam esse pecuniam ex sacris templi possessionibus vectigalibusque, quae si non sufficeret, suppeditatam esse ab ipsa republica (Boeckh I, 207 = ed. Fränkel p. 186), quinto quoque anno rationes lapidibus esse incisas. Quae quoniam summam de aerarii sacri administratione praefati sumus, hoc nunc indagandum est, a quibus curatae sint sacrae templi pecuniae. Tres autem recensentur in rationibus Eleusiniis qui hoc munere fungebantur magistratus: ἐπιστάται Ἐλευσινόθεν, ταμίαι τοῦν θεοῦν, ταμίαις τοῦν θεοῦν casu singulari nuncupatus et peculiari functus officio, quibus singulis deinceps tractatis paucis nunc licet absolvere totam de administratione mysteriorum publica quaestionem.

d. Οἱ ἐπιστάται Ἐλευσινόθεν.

Epistatas Ἐλευσινόθεν non prius esse institutos quam sacrificuli Ἐλευσινόθεν essent sublatis, supra omnibus probasse mihi videor; quo concesso non solum illorum munerum partem, sed etiam nomen translata esse ad hos quominus statuamus, nihil repugnat, immo probabilissimum est et quod firmetur argumentis sat tutis. Neque igitur adverbium illud Ἐλευσινόθεν ex Eleusiniarum numero creatos esse epistatas templi significat, quod contenderunt U. Koehler ad C. I. A. II, 2 p. 522; P. Foucart, Bull. VII, 1883 p. 387. 391. 393; Doermer p. 23, sed idem in eos cadit quod in sacrificulos, notari locum, ubi fungebantur munere. At in quid temporis spatium creati sint epistatae, facili me effecturum esse spero negotio; positum autem est huius quaestionis discrimen in eo, utrum seiungendi sint ἐπιστάται Ἐλευσινόθεν, qui dicuntur, ab ἐπιστάταις simpliciter nominatis, quorum fit mentio C. I. A. II, 682 c 5 sq., Rat. El. α 29 ἐπιστάταις εἰς θυσίαν, 39 τὸ μερισθὲν παρ' ἀποδεκτῶν ἐπιστάταις, β 37, necne. — Atque qui recensentur in rationibus Eleusiniis epistatas neutiquam inter se diversos esse quis est qui neget? Nonne pecunias ab apodectis dispensatas accepisse modo ἐπιστάται

Ἐλευσινόθεν (II, 3) dicuntur modo *ἐπιστάται* (α 39)? Quae igitur inveniri potest idonea causa, cur titulo ol. 106, 1 (356/5) exarato, qui Eleusine erat exstructus, 682 c alios subesse contendamus magistratus delubri Eleusinii Koehleri ratiocinationem admodum infirmam secuti? An investigari potest aliquid in eorum officiis, quod huic adversetur opinioni? Equidem ne umbram quidem nedum indicium, quamvis strenue agerem, deprehendere potui discriminis, immo utroque loco externas aerarii sacri rationes negotiaque eorum effecisse provinciam manifesto demonstratur; nam quod Koehler *ἐπιστάτας Ἐλευσινόθεν*, qui sunt in rationibus, ad hoc creatos putat, „ut operibus conficiendis una cum quaestoribus duobus dearum praecessent“, firmatur prorsus nihilo. Quae cum ita sint, ego si unum tantum statuo exstitisse Eleusine epistatarum genus, ne omnia turbare ac miscere videar, minime timeo.

Iam inde quae concludi possint de magistratus illius natura ac genere exponendum videtur. Ac primum quod ad eorum attinet numerum, plus duos fuisse epistatas quivis concedat respectis tituli 682 c verbis hisce v. 4 οἱ δὲ ταμίαι[ι] (scil. τῶν ἄλλων θεῶν) | τοῖς ἐπιστάταις· Ἀμφικτύονι Ἀφιδναίῳ καὶ σ[υνά]ρχουσι· οἱ δ' ἐπιστάται τοῖς ἐπ[ι]στάταις Νικοδό[ημ]ῳ Ἀδμονεῖ καὶ συνάρχουσι ἐπὶ Ἑλπινον ἄρχοντο[ς]. Iisdem ex verbis cum adiectae sint demorum unde oriundi erant significationes, dubitatio subnasci iam non potest, quin non fuerint ex Eleusiniorum numero capti, quam supra aliis usus rationibus refelli. At eorum provincia unius anni cancellis circumscripta fuerit quadrienniine ambigitur idemque valet de ceteris aerarii magistratibus. Posterioris autem opinionis subsidia Ch. Tsuntas p. 257 haec suppeditavit: alterum repetitum ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς πρώτης πρυτανείας, ἐν ᾗ ἀναφέρεται τὸ περιὸν παρὰ ταμίαιν τοῖν θεοῖν καὶ τὸ περιὸν παρ' ἐπιστάταις· τοῦτο δὲν θὰ ἐλέγετο, ἐὰν οἱ ταμίαι καὶ οἱ ἐπιστάται δὲ εἶχον τὴν ἀρχὴν των καὶ τὸ προηγούμενον ἔτος; alterum in rationum dispositione positum — nam haec est summa argumenti —, verum enimvero οἱ ταμίαι καὶ οἱ προστάται ἔλαβον παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλων τινῶν ἀρχόντων προκαταβολὴν ἢ μᾶλλον ἐπιχορήγησιν κατὰ τὰ ἔτη 331 καὶ 329 (β 28 sqq.)· πάλιν δὲ κατωτέρω λαμβάνουσι παρὰ τοῦ Ὑπερείδου τὴν μίσθωσιν

τῆς Παρίας κατὰ τέσσαρα συνεχῆ ἔτη (β 39). At quoniam rationes quinto quoque anno publice collocatas esse constat, neque hoc neque illud evincit, quod pro certo sit habendum, etenim dummodo in totius rationis initio unoquoque anno qui magistratus gesserant, eorum nomina exstarent, iis partibus quibus singulorum annorum recensebantur pecuniae acceptae expensaeque, praescriberentur necesse fuisse magistratum nomina eius ipsius anni et proximi vix putaverim atque formula illa τὸ περὶ ὃν παρ' ἐπιστάταις ut latius pateret significaretque in univ-
ersum: Bestand der Vorsteherkasse, quin vel facillime fieri potuerit non est quod dubitemus. Ex altero autem Tsuntae argumento quid redundet ad magistratum quadriennem demonstrandum non contingit mihi ut capiam, nam eodem modo certe scribi potuit, etiamsi alii singulis annis aerarium administrabant magistratus, qui communes quadriennio peracto rationibus publice reddendis interfuerunt; id quod factum esse (cf. etiam 682 c) probabile est, si spectamus titulum C. I. A. I, 32 (Dittbg. 14; cf. not. 17). Continebatur autem hoc quadriennium olympiadis spatium, quoniam rationes Eleusinas initio ol. 113, 1 publicatas novimus. Iam accedit, quod C. I. A. II, 682 c exstat οἱ δ' ἐπιστάταις τοῖς ἐπ[ι]στάταις Νικοδ[ήμ]ωι Ἀθρονεὶ καὶ συνάρχονσι ἐπὶ Ἑλπίνου ἀρχοντος, unde quotannis a populo creatos esse illos epistatas suo iam coegit iure U. Koehler. Nec est silentio praetermittendum etiam quaestores delubri in unum captos esse annum, non in quadriennium; qui cum pleraque communi absolverent negotio, admodum mirum esset, si non eodem iniissent magistratum tempore, eodem se abdicassent.

Epistatarum autem quale fuerit officium, supra monui cum ita eos aerarium sacrum administrasse statui, ut externa eius negotia peculiariter eis essent imposita. Etenim ab magistratibus aliis quae tradebantur delubro Eleusinio, recipiebant, velut ab aliorum deorum quaestoribus (682 c 1 sqq.), ab apodectis (Rat. El. II, 3; α 39) nec non una cum archonte rege, paredris, epimeletisque sacros elocabant templi fundos (Rat. El. β 30. 32). Eosdem mutuatos esse pecunias illas ab stratoticorum quaestore, apodectis, trapezita (Rat. El. I, 39), II, 3 demonstrat, ubi multo maior est summa, quam quae antea recensebatur. Proprium enim curabant aerarium (I, 3, 35 = 39; II, 3, 76; α 36 = 38;

β 2), unde dispensabant maximam sumptuum partem, qui pertinebant ad aedificia templi sustentanda reficiendaque et ad servos publicos alendos. In sacris autem deis faciendis omnino nullam eos habuisse partem, quantum potest intellegi, recte P. Foucart evincit Bull. VII, 1883, p. 393; commemorantur sane Rat. El. II, 46 sumptus facti ἐπιστάταις Ἐπιλήρῃαι εἰς Διονύσια θῦσαι ΔΔ; α 29 ἐπιστάταις εἰς θυσίαν ΔΔ, at ex summis sat parvis apparet non publica spectari sacra sollemniaque sed privatim ab aerarii sacri magistratibus nescio qua de causa sacrificia immolata.

Cetera una cum quaestoribus obierunt negotia, quae pertinent ad Rhariae fructus primitiasque recipienda dispensandaque aliaque quae singula afferre longum est; id tantum addam etiam rationes publicae communiter ab iis esse redditae eo quem supra exposuimus modo, ut deposito magistratu successoribus traderent aeraria examinarenturque ab senatu, quadriennio perfecto, qui quidem eorum superstites essent, curarent rationes illas incisas lapidibus promulgandas.

Restat, ut exstitisse Eleusine dicam aedificium publicum, quo munere fungebantur epistatae: τὸ ἐπιστάσιον, Rat. El. I, 74; α 16. 30. 45.

e. Οἱ ταμίαι τοῖν θεοῖν.

1) Duorum quaestorum collegium quotannis creatum esse persuasum habere me supra dixi atque id etiamsi nulla accederent alia subsidia, sola demonstrari putaverim significatione, quae invenitur Rat. El. β 35: τούτου παρ[έ]δωκαν οἱ ταμίαι τοῖν θεοῖν | Νικόφιλος Ἀλω(πεκῆθεν): Κεράμων Φλυνὲς ταμίαν τοῖν θεοῖν το[ῖ]ς ἐπ' Εὐθυκρίτου ἄρχοντος] Καλλαισχρῶι Ἀφιδναί(ωι); unde simul ex universo populo creatos esse quaestores sponte patet. Qui curatores Ch. Tsuntae p. 128 μᾶλλον ἔποπται καὶ ἐξελεγκταί fuisse videntur, quippe quorum in manibus quae erat pecunia eadem sit prima prytania (Rat. El. I, 2), eadem quinta (α 58). Atque id sane inde recte concludi possit, non eos erogasse singularum prytaniarum sumptus quotidianos ordinariosque; at si nulla omnino soluissent expensa, quid sit cur peculiare iis mandatum esset aerarium (l. c. I, 2, 34. 37; II, 1, 75; α 35. 37. 58; β 1) haudquaquam

eluceret. Verum enimvero ab sacrorum praediorum aratoribus recepissee eos unde suppeditarent mysteria maiora celebranda edocemur Rat. El. β 28 sqq. Quare nescio an mysteriorum ludorumque pensiones ab iis distributae sint.

2) Praeter hoc quaestorum collegium comparet in rationibus Eleusiniis quaestor quidam addito nomine: ὁ ταμίης τοῦν θεοῦν Νικόφιλος Ἀλωπεκῆθεν (I, 2, 35. 38; II, 2, 76; α 35. 38. 58; β 1), ex omnibus nimirum Atheniensibus in unum annum captus et ut epistatae quaestoresque ceteri senatui rationes reddere obligatus.

Nihil iam restat quam ut de scriba aerarii verba faciam pauca, quoniam facere non possum ut seorsim iudicem ab Tsunta, qui αὐτὸς φαίνεται, inquit p. 128, καίπερ κεχειροτονημένος ἦν ὁμῶς δημόσιος, nam quam huius opinionis addit causam: καὶ τοῦτο ἵνα δύνῃται ἐν ἀνάγκῃ νὰ βασιανισθῇ, equidem sat probabilem puto et quam tueatur id, quod plerumque ea de causa destinatos esse servos publicos novimus ἵνα ἀπογράφουν τὰ ἀναλισκόμενα (Schol. Dem. 2, 19; cf. G. Gilbert, gr. St. I, 323). Recensentur autem Τηλόφιλος ὁ κεχειροτονημένος ἀντιγράφεισθαι τὰ ἀναλισκόμενα τῆς πρυτανείας Rat. El. I, 12, 43; II, 7; α 41 et 834 c, 60: Εὐκλῆς eodem munere functus; quorum quod uterque nominatur non addito demotico, commendat Tsuntae opinionem.

Iam ad finem disputationis pervenimus; quam qui legerint spero fore ut frontem remittant in iudicando. Etenim quae conglutinari potuerunt, composui, diremi, quae perperam videbantur copulata, amissos catenae annulos meis restituere viribus ne studui quidem: quod si recte fecerim harumque rerum peritissimo cuique probatus sim, aliquid profecisse mihi videar, si minus, in his primitiis liceat mihi finem disserendi facere philosophi illius precatione usus hacc: τοῖς μὲν παραλελειμμένοις συγγνώμην, τοῖς δὲ εὐρημένοις πολλὴν χάριν ἔχειν.